

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞME BAĞLAMINDA EVLENME
BİÇİMLERİ: BEYŞEHİR ÖRNEĞİ**

HASAN KUNT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. FERHAT TEKİN**

KONYA – 2022

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞME BAĞLAMINDA EVLENME BİÇİMLERİ: BEYŞEHİR ÖRNEĞİ

Hasan KUNT

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman
Doç. Dr. Ferhat TEKİN**

Konya – 2022

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan KUNT		
	Numarası	17810301044		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Ana Bilim Dalı/Sosyoloji Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Sosyo-Kültürel Değişme Bağlamında Evlenme Biçimleri: Beyşehir Örneği			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hasan KUNT

ÖZET

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hasan KUNT		
	Numarası	17810301044		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji Ana Bilim Dalı/Sosyoloji Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ferhat TEKİN		
	Tezin Adı	Sosyo-Kültürel Değişme Bağlamında Evlenme Biçimleri: Beyşehir Örneği		

Bu araştırmada evlenme biçimleri, Beyşehir örneğinde, sosyo-kültürel değişme bağlamında incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada bulgular, 24 katılımcı ile nitel araştırma deseninde tasarlanan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilerek betimsel analiz tekniğiyle analiz edilmiştir.

Çalışmanın ilk iki bölümünde konuyla ilgili kavramsal ve kuramsal çerçeve ele alınmıştır. Bu doğrultuda; toplumsal ve sosyo-kültürel değişme, aile ve evlilik kurumu, evlenme biçimleri gibi temel olgulara yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın metodolojisi, dördüncü bölümünde ise araştırma bulguları ve bunlara dair yorumlamalar aktarılmıştır.

Araştırmanın sonucunda, Beyşehir’de sosyo-kültürel değişmelere bağlı olarak evlenme biçimlerinin, “görücü usulü” gibi ailenin ve yakın çevrenin müdahil olduğu evliliklerden bireylerin kendi seçimlerinin belirleyici olduğu, menfaatin ve maddiyatın ön planda tutulduğu evlenme biçimlerine doğru bir değişime uğradığı görülmüştür. Aile, akraba, komşu gibi yakın çevreden ve erken yaşlarda gerçekleştirilen evliliklerin yerini, okul, üniversite, iş ve arkadaş çevresi gibi daha farklı ve geniş çevrelerden, geç yaşlarda yapılan evliliklere bırakma eğiliminin arttığı bilgilerine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Evlilik, Evlenme Biçimleri, Toplumsal Değişme, Sosyo-Kültürel Değişme.

ABSTRACT

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Hasan KUNT		
	Student Number	17810301044		
	Department	Sociology/Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Ferhat TEKİN		
	Title of the Thesis/Dissertation	Forms of Marriage In The Context of Socio-Cultural Change: The Case of Beyşehir		

In this study, marriage patterns were examined in the context of socio-cultural change in the Beyşehir example. The qualitative research method was used, and the research findings were obtained from semi-structured interviews which were done with 24 participants. As well as the descriptive technique was used to analyze the data.

In the first two parts of the study, the conceptual and theoretical framework related to the subject has been discussed. In this part; basic facts such as social and socio-cultural change, family and marriage institutions, and forms of marriage are included. In the third part of the study, the methodology of the research, as well as in the fourth part, the research findings and interpretations are included.

As a result of research, it has been found that depending on socio-cultural changes in Beyşehir, the forms of marriage have changed from "arranged marriages" in which most families were involved, to autonomous or self-selected marriages in which individuals themselves are involved to select their spouse. In this type of marriage, material benefits and interests are the priorities. In addition, marriages that took place among families and close relatives have been replaced by marriages that now take place in different and wider relationships such as among school and university friends or colleagues. The marrying age is also increased. Marriages, which usually took place at younger ages and with the intervention of families, are now performed more at older ages.

Keywords: Family, Marriage, Marriage Forms, Social Change, Socio-Cultural Change.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1. Toplumsal Değişme	3
1.1.1. Değişme Olgusu ve Toplumsal Değişmeyi Anlamak	3
1.1.1.1. Değişmenin Sınıflandırılması	7
1.1.2. Toplumsal Değişmenin Koşulları ve Unsurları	8
1.1.3. Toplumsal Değişmenin Boyutları	14
1.1.3.1. Toplumsal Değişmenin Amili: Yapı ve Fail	16
1.1.4. Toplumsal Değişme Tipleri	18
1.1.5. Toplumsal Değişmenin Nedenleri	20
1.2. Sosyo-Kültürel Değişme	23
1.2.1. Kültür ve Kültürün Özellikleri	23
1.2.2. Sosyo-Kültürel Değişme Kavramı	29
1.2.2.1. Sorokin'in Sosyo-Kültürel Değişme Yaklaşımı	31
1.2.3. Sosyo-Kültürel Değişmenin Boyutları	36
İKİNCİ BÖLÜM	38
AİLE VE EVLİLİK KURUMU	38
2.1. Genel Olarak Aile Kurumu ve Aile Kavramı	38
2.1.1. Aile, Toplum ve Kültür	42
2.1.2. Ailenin Temel İşlevleri	46
2.1.3. Ailenin Türleri	48
2.1.3.1. Birey Sayısına Göre Aile Türleri	49
2.1.3.2. Otorite İlişkisine Göre Aile Türleri	55
2.1.3.3. Soy Bağına Göre Aile Türleri	56
2.1.3.4. İkamet Şekline Göre Aile Türleri	57
2.1.3.5. Yeni Yaşam Şekillerine Göre Aile Türleri	59
2.2. Evlilik Kurumu, Kavramı ve Tanımı	60
2.2.1. Eş Seçimi ve Teorileri	61

2.2.2. Evlenme Biçimleri.....	65
2.2.2.1. Çevre Ölçütüne Göre Evlenme Biçimleri	65
2.2.2.2. Eş Sayısı Ölçütüne Göre Evlenme Biçimleri	66
2.2.3. Türkiye’deki Birtakım Evlenme Biçimleri.....	67
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	70
ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ	70
2.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	70
2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	71
2.3. Araştırmanın Yöntemi (Modeli)	71
2.3.1. Evren ve Örneklem.....	72
2.3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	73
2.3.3. Veri Toplama Araçları.....	74
2.4. Veri Analizi	75
2.5. Çalışma Takvimi	75
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	76
ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	76
3.1. Sosyo-Kültürel Değişme Hakkındaki Görüşler	76
3.2. Beyşehir’de Sosyo-Kültürel Değişme.....	78
3.2.1. Beyşehir’de Sosyo-Kültürel Değişme Nedenleri	93
3.3. Beyşehir’de Aile ve Evlilik Kurumuna Bakış.....	96
3.3.1. Ailede Görülen Değişimler.....	98
3.3.2. Ailenin Değişimine Etki Eden Faktörler	102
3.4. Beyşehir’de Evlenme Biçimleri	106
3.4.1. Evlenme Biçimlerinde Görülen Değişimler	111
3.4.2. Evlenme Biçimlerine Etki Eden Faktörler	116
3.4.3. Evlenme Biçimlerinde Görülen Değişimlerin Nedenleri	122
3.4.4. Değişen Evlenme Biçimleri ve Yeni Sorunlar	124
3.4.5. İdeal Eş ve Eş Seçimi Hakkındaki Görüşler.....	127
3.4.6. İdeal Evlenme Biçimi Hakkındaki Görüşler	133
SONUÇ.....	136
KAYNAKLAR	141
EKLER.....	152

TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ

Tablo 1: Toplumsal Değişme Araştırmalarının Sosyo-Kültürel Konuları.....	7
Tablo 2: Toplumsal Değişmenin Ölçeği ve Vadesi	14
Tablo 3: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	73
Şekil 1: Nitel Araştırmalarda Veri Toplama Yolları	74
Tablo 4: Çalışma Takvimi	75

GİRİŞ

İnsan ve toplum üzerine yapılmış olan bilimsel araştırmalar, çeşitli faktörlere bağlı olarak bütün insan topluluklarının zamanla etkileşime ve değişime uğradığını göstermektedir. Özellikle 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, toplumlarda görülen değişim ve dönüşümler ile bu süreçte etkilenen veya etkili olan her türlü olgu, sosyal bilimcilerin üzerinde önemle durdukları araştırma konularının başında gelir olmuştur. Modernleşmeyle birlikte önemli bir olgu haline gelen sosyal (toplumsal) değişme, artık günümüzde sosyolojik araştırmaların esaslarından biri durumundadır.

Değişme, toplumsal yaşam zemininde olsun veya olmasın, hayatın herhangi bir alanında zaman içerisinde gözlemlenen farklılaşmayı ifade ederken; sosyal değişme, toplumsal yapı ve kurumlarda, değer ve normlarda, ilişki ağlarında, insanın toplumsal manada karşılığı olan her türlü tutum ve davranışında tarihsel bir sürece bağlı gelişen çok boyutlu farklılaşmaları ifade etmektedir. Bütün bunlar aynı zamanda, insanların; kendi varlığını, yaşamı, evreni ve ilişkileri anlamlandırıp maddî araçlar yardımıyla cisimleştirerek işler hale getirdiği toplum ve kültür birlikteliğini oluşturan bütünün de birer olgusal parçasıdır. Parçalar birbirlerine ve bütüne, bütün de parçalara, karşılıklı anlamlı-nedensel ilişkiler ve etkileşimli iletken bağlar ile bağlıdır. Bu tarz bir bağlılık ve bağımlılık ihtiva eden; anlam, araç ve insan bileşenleriyle bütünlenmiş sistemsel yapılar sosyo-kültürel olma özelliği kazanır (Sorokin, 1962: 10-19). Toplumun mevcut ilişki ağlarını gözden kaçırarak, parça, bileşen, yapı unsurlarında görülen değişimleri salt toplumsal-kültürel ayrımına tabi tutarak açıklamaya çalışan toplumbilimciler, sosyal gerçekliğin bütünlüğünü de gözden kaçıracaklardır. O halde sosyal değişimin, sosyo-kültürel yapılara temel teşkil eden ve devamlılığı sağlayan unsurlarda birlikte görülen fiziksel ve zihinsel boyuttaki tüm değişimleri kapsamaması hasebiyle, bütüncü ve sistematik yaklaşımla ele alınması uygun ve gerekli olacaktır (Sorokin, 1962: 48).

Sosyal değişme, bilhassa teknoloji ve sanayileşmeyle ekonomik kalkınma ve gelişmelerin hızlı yaşandığı toplumlarda daha çabuk hissedilmektedir. Benzer şekilde sosyal değişimin hissedilen etkisini güçlendiren bir başka unsur ise ataerkil yaşam biçimleridir. Erkek egemen klasik ataerkil düzenin yanı sıra cinsiyet farklılığının, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dönüştürülmesine yol açan bütün toplumsal ilişkileri, gündelik söylem ve pratikleri kapsayacak şekilde, kökleri asırlara dayanan, dominant

sosyo-kültürel normların, kurumların ve anlayışın hâkim olduğu toplumlarda, hızla gerçekleşen yeniliklere gösterilen direnç ve sertliğin ani kırılmalara dönüştüğü görülebilmektedir. Bu toplumların sosyo-kültürel oluşumlarına ve toplumsal değişme süreçlerine etki eden en önemli faktörden bir diğeri de sosyal yaşamın lokalizasyonu ve coğrafi konumudur. Bu nedenle, etnik, sosyal ve kültürel çeşitliliklerin yüzyıllar boyunca harmanlanıp damıtılmasıyla belirli toplumsal yapılar etrafında dengelenerek şekillenmiş Anadolu'nun, köklü bir yerleşim merkezi, tarihî ve sosyo-kültürel bir mekânı olan Beyşehir, çalışma için belirlenen oldukça uygun bir araştırma alanıdır.

Anadolu topraklarının toplumsal hafızasına ve kültürel birikimine haiz olan Beyşehir'in, 'modern zamanların' kaçınılmaz etkileriyle toplumsal dinamiklerinde uğradığı değişim incelenmeye değer görülmektedir. Bu minvalde çalışmanın amacı, Beyşehir'deki evlenme biçimlerini sosyo-kültürel değişme bağlamında incelemektir.

Bu tez çalışması, Anadolu'nun kadim şehirlerinden Beyşehir'deki toplumsal yapının ve süregelen yaşamın sosyo-kültürel temalarından olan evlenme olgusunun biçimlerini sosyal değişme bağlamında incelemeyi konu edinmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde konuyla ilgili kavramsal ve kuramsal çerçeve ele alınmıştır. Bu doğrultuda toplumsal ve sosyo-kültürel değişme ile kültür ve kültürel özelliklerden bahsedilmiş; değişme olgusu, 'sosyo-kültürel' ekseninde irdelenmeye çalışılmıştır. Oldukça geniş bir teorik zemin üzerinde yürütülen çalışmanın ikinci bölümünde; aile ve evlilik kurumu, evlenme biçimleri gibi temel olgularıyla mercek altına alınmıştır. Sosyolojik kuramlar açısından ise başta klasik sosyologların ve literatürde öne çıkan sosyal bilimcilerin toplumsal değişme yaklaşımlarına genel hatlarıyla değinilmiş; Sorokin'in topluma ve kültüre bakışı ile toplumsal yapı ve değişme kuramı üzerinde durulmuştur.

Çalışmada üçüncü bölümü araştırmanın metodolojisi oluşturmaktadır. Tezin saha araştırmasında kullanılan yöntem ve teknikler, çalışmanın kapsamı ve hakkındaki bilgiler bu kısımda açıklanmıştır. Dördüncü bölümünde ise araştırma bulgularına ve bulgulara dair yorumlara yer verilmiş; yapılan saha araştırmasından elde edilen bulgular neticesinde literatüre ve teorik çerçeveye bağlı sosyolojik çıkarımları içeren bir tartışma, sonuç kısmıyla birlikte sunulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Toplumsal Değişme

Bütün toplumların kaderi değişmektir. Bu gerçek, sosyal bilimlerin de temelini oluşturur. Bu nedenle insan ve toplum üzerine kafa yoran toplumbilimciler toplumun zaman ve mekân içindeki dönüşümünü anlamak ve açıklamak için uğraş vermektedir. Toplumun varoluşundan buyana aldığı hallerin anlaşılmasının ve bu anlamlara göre yapılan çıkarımlarla gelecekteki toplumsal hallerin öngörülmesinin toplumsal hayatın istikrarını ve aydınlanmasını sağlayacağı görüşü sosyoloji bilimini ortaya çıkarmıştır (Duvignaud, 1977). Bir başka deyişle hangi hal üzere yaşadığımızı kavrayabilmek için toplumsal değişmeyi anlamak gerekir. Toplumsal değişmeler insanın farklılaşmalara karşı uyum yeteneği ile doğrudan alakalıdır. İnsanın uyum yeteneği ise değişen şartlara müdahale edebilmesinden ileri gelir. İnsanla yoğrulan toplum da bu özelliği taşıması nedeniyle daimi bir yenilenme ve uyum sağlama içerisinde (Sunar, 2016: 2).

Toplumsal değişimin kavramlar ve kuramlar çerçevesinde tanımlanacağı bu bölüm, değişimin ve toplumsal değişimin anlaşılmasını amaçlamaktadır.

1.1.1. Değişme Olgusu ve Toplumsal Değişmeyi Anlamak

Değişme, her biçimiyle var olmanın gereği olan çıktılarından bir tanesidir. Özel bir biçimde her tür nesnel varlık şu veya bu şekilde, geri dönüşlü ya da geri dönüşsüz değişmektedir. Mevsimlerin oluşması, gecenin ve gündüzün birbirini takip etmesi, bitkilerin yeşerip sararması, canlıların doğup yaşamaları ve ölmeleri, tarihsel çağların açılıp kapanması hep bir yeniden oluşun, değişim ve dönüşümün doğal döngüsü, bir çeşit varyasyonudur (Aydın, 2017: 15).

Değişme, basit bir şekilde tanımlanırsa önceki haldeki ya da varoluş şeklindeki çeşitlenme ya da başkalaşmalar olarak tarif edilebilir. Değişimden bahsedildiği zaman mutlaka vaktinden de söz ediliyor demektir. Değişimi zamanın haricinde ya da zamanı, değişim haricinde düşünmek muhtemel değildir. Çünkü değişim zaman içerisinde oluşmaktadır. Bu manada zamanla her şeyden evvel değişebilen varlıklar karşılaşır. İnsanlarda süre içerisinde her şeyin değiştiği hissi vardır. Her an, zaman içerisinde yeni bir an, her gün yeni bir gündür. Bu konu hakkında ünlü filozof Herakleitos: “*Bir kişi*

aynı nehirde iki kez yıkanmaz” sözüyle her şeyin değişime uğrayacağı tezini ileri sürmüştür (Çelik, 2017: 5). Herakleitos’a göre de değişimin doğasını belirlemekte olan akış (hareket), genel olarak iki değişik zamanda ve iki değişik yerde ya da iki farklı konumda bulunma durumudur. Yani değişmenin bir nesnesi ve bunun zaman ve mekânla ilgisi bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle değişim sahası fiziki, organik ve kültürel varlıklardır (Aydın, 2017: 16).

Toplumsal değişme (sosyal değişme) basitçe tanımlanırsa, bir toplumun var olan düzenini, yani sosyal, maddi ve manevi medeniyetini, bir tipten başka bir tipe dönüştüren süreç olarak ifade edilebilir (Aydın, 2017: 50). Değişim olgusunun sıkça kullanılmakta olduğu toplumsal yaşam sahasındaki manası, sosyal değişme olgusu biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Geray’a (1982) göre ise sosyal/toplumsal değişme, toplumun üretiminde, insan ve toprak ilişkilerinde bir süreç içerisindeki değişmelerle toplumun bir safhadan başka bir safhaya geçişidir (akt Kırkpınar, 2001: 13).

Toplumsal değişim sosyal ünitelerdeki rollerin, kodların ya da normların yapısı ve tabiatındaki değişimleri kapsamaktadır. İçerisinde yaşadığımız asır düşünülürse, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin baş döndürücü bir süratle ulaştığı, toplumların dünyanın her yerinde yaşanmakta olan bu gelişmelere paralel hız ve yoğunlukta değişim sürecini yaşadığı izlenilmektedir. Bunun sonucunda günümüz toplumlarında güncel bir geçerlilik alanı olarak sosyal değişmenin yaratmış olduğu problemler önem kazanmıştır. Şimdilerde, evvelki çağlarda görülmeyen hız ve boyutlara erişmiş olan toplumsal değişmeler tüm toplumlarda etkin olmakla birlikte ortaya çıkarmış olduğu problemler sosyolojinin temel ilgi odağı haline gelmektedir (Ulaşır, 2014: 56-57).

İnsanlık tarihinin başlamasından günümüze, ister primitif toplumlarda olsun isterse en gelişen toplumlarda olsun hiçbir toplumu durgun, hareketsiz, statik bir biçimde değerlendirmek mümkün değildir. Tarihin her periyodunda ve her toplumda, devamlı bir dinamizm, bir değişim görülür. Kimi primitif toplumlarda değişim süreci yavaş bir şekilde seyretse de kesinlikle her toplumda sosyal/toplumsal değişim olarak değerlendirilebilecek başkalaşmalar ve farklılaşmalar söz konusudur. Kimi zaman bu değişimler fark edilmemektedir. Kimi zaman da toplumları derinden etkileyebilecek boyutlara erişmektedir. Bu anlamda 19. ve 20. yüzyıllara değişme asırları denilebilir.

Toplumsal yapılar, toplumsal hareket örnekleri, toplumsal sistemler, toplumsal kurallar devamlı bir biçimde değişmekte olan unsurlardır. “Hareket nasıl fiziksel bir hakikat ise, değişim de toplumsal bir hakikattir” diyen John Dewey, değişimin sosyal yapının bir hakikati olduğunu ve her toplumun da bu hakikatle, gerçeklikle yüzleşmek mecburiyetinde bulunduğunu belirtmektedir (Tezcan, 2017: 169). Toplumsal değişimi genel manada, toplumsal yapı ve kuruluşlarda, ilişki ve etkileşim alanlarında görülen başkalaşımalar olarak tanımlamak mümkündür ancak asıl olan konu bu başkalaşımların nasıl olduğudur (Erol, 2011: 110). Bu anlamda, toplum içi ve toplumlararası ilişki ve etkileşimlerin içeriği ve niteliği, aynı anda sosyal değişimin de içeriğini ve niteliğini belirlemektedir. Buradan yola çıkarak toplumsal değişimde öne çıkan ilişki, etkileşim ve değişim alanlarını ayrı ayrı değerlendirmek isteyen kimi sosyal bilimciler, değişimi toplumsal ve kültürel olma özellikleriyle birbirinden bağımsız incelenmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Ancak sosyal değişimin, toplumsal yaşamın devamlılığında temel olan “*din, bilim, hukuk, etik, sanat*” ve türevi sistemlerde birlikte görülen fiziksel ve zihinsel boyuttaki değişimleri kapsamaması nedeniyle araştırmalarda, insanı madde ve anlam bileşiminden oluşan bir varlık kabul eden bütüncü ve sistematik yaklaşımla ele alınması gerekmektedir (Sorokin, 1962: 12-13).

Toplumsal değişimin genel niteliklerinden peşi sıra bahsedecek olursak onun tüm toplumlar ve tabiat adına kaçınılmaz, küresel, tabii ve mecburi olduğunu; sürati, boyutu, çehresi bakımından ise her toplumda aynı oranda olmayıp toplumdan topluma değişiklik arz eden bir olgu olduğunu söyleyebiliriz (Aslantürk ve Amman, 2013: 89). İnsan ve toplum için sosyal değişim bir gereksinim olarak oluşmaktadır. Bir toplumda hiçbir değişiklik yapılmak istenmese dahi, yaşamın birlikteliğinde getirmiş olduğu gereklilikler değişimi mecburi kılar (Tezcan, 2017: 172).

Her sahada olduğu şekilde toplumsal yaşamda da değişim gerçekleşmekte ve bu durum, toplumun dinamik bir yapıya sahip olmasına sebebiyet vermektedir. Bu hususta Comte, toplumsal değişmeyi bütün insanlık için geçerli olan düz ve doğrusal bir ilerlemeyle özdeşleştirmektedir. Bilindiği üzere Comte sosyolojiyi, *sosyal statik* ve *sosyal dinamik* şeklinde sınıflandırır. Sosyal statik, sosyal durağanlık (*consensus*) ismini vermiş olduğu olguyu incelemektedir. Sosyal dinamik ise insan toplumlarının mecburi şekilde ardı ardına kat ettiği safhaların anlatımından ibarettir. Bu safhaların

Comte düşüncesinde ismi *üç hal* kanunudur. Buradan hareketle, insan düşüncesi ilk safhada vakaları ve olguları kendisiyle kıyaslanabilecek varlık veya kuvvetlere mal edip izah eder. Comte bu evreyi ‘teolojik’ dönem diye adlandırmaktadır. Bu dönemin algısına göre, kâinattaki vakalar, değişmez kanunlarla değil, insanlarınkine benzeyen iradeler tarafından yönetilir. Safhanın en belirgin niteliği vakaların ardındaki Tanrı iradesinin analiz edilmesidir. Teolojik safha mecburi olarak metafizik safhayı getirir. Metafizik evrede doğadaki vakaları izah etmek için Tanrı düşüncesinin yerini, özelliği belli olmayan cevher, ruh, üst âlem gibi güçler almaktadır. Bu evrede ruhlar ve doğanın eğilimleri gibi soyutlamalar gerçek varlıklar biçiminde algılanmaktadır. Lakin Comte metafizik evreyi bir sonraki safhaya hazırlık evresi kabul etmektedir. Comte’un üç hal yasasının son safhasını pozitif dönem meydana getirir ki onun açısından eriştiği en son safha olan bu evreye bilim ve pozitif düşünce egemendir. Comte, bütün toplumların bilgi birikmesi sonrasında aynı safhalardan geçip sonunda bilimsel fikrin karakterize etmiş olduğu, toplumsal dönemlerin sonu pozitif devreye erişeceğini savunmaktadır. Comte’un içerisinde yaşamış olduğu toplumun tarihi gelişimini ve mevcut yapısını gözleyip ortaya koymuş olduğu bu model, toplumsal değişim olgusuna da bakış açısını ortaya koymaktadır. Comte, üç hal yasasıyla içerisinde yaşamış olduğu tek bir toplumu gözlemleyip genelleme yapmaya çalışmıştır (Doğan, 2010: 42).

Toplumsal değişimin merkezinde insan vardır. İnsan, toplumsal nitelikteki her vakada hem etken hem de edilgen konumdadır. Bu perspektiften o, sosyal değişimin en mühim faktörüdür. Hiç şüphe yoktur ki sosyal değişim, tümüyle insan boyutuna indirgenemez. Değişim başlayan, gelişen ve biten bir devreyi kapsadığına göre, zaman boyutunun da önemli bir faktör olduğu ifade edilebilir. Bu iki faktörün yanında, her değişimin belli bir fiziki (coğrafi) ortamda gerçekleştiği göz önüne alındığında üçüncü mühim unsur olarak mekân sosyal değişimin oluşum ve gelişimi bakımından gereken bir faktör olarak karşımıza çıkar. Şu durumda, toplumsal değişimin; zaman, mekân ve insandan oluşan bir sacayağı üzerinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Doğan, 2010: 343). Giddens göre toplumsal değişimi sürekli etkileyen üç ana etken ise fiziksel çevre, politik örgüt ve kültürel etkenlerdir. Giddens, bugün devam etmekte olan değişimlerin arkasındaki temel etkenlerin ekonomik olduğu kadar, politik ve kültürel olduğunu da vurgulamaktadır (Giddens, 2000: 552).

1.1.1.1. Değişmenin Sınıflandırılması

Değişim, her bilim alanının kendine göre yorumladığı sosyal bir olgudur. Çağdaş toplumbilimciler bakımından değişmekte olan ve incelenmesi gereken haller toplumu meydana getiren kurum ve unsurlarıdır. Antropologlarınsa araştırma alanı daha çok primitif topluluklar olduğu için kültürlerin ve yapıların değişimiyle ilgilenmektedirler. Önemledikleri noktalar daha çok değerler, tutumlar, inançlar ve ilişki bağlamındadır.

Değişmeler sınıflandırıldığı zaman iki tür değişme modeli ortaya çıkmaktadır. Fonksiyonel, işlevsel (kültürel) değişmeler ve bir de yapısal (toplumsal) değişmeler. Fonksiyonel değişimler denildiği zaman akıllara ilk olarak kurumların fonksiyonları ve orada vazife yapan bireylerin hareketlerindeki oransal olarak değişme gelmelidir. Eğitim kurumlarında çocuklar eğitime tabi tutulurken ilk zamanlar falaka metodunun ideal bulunduğu düşünülürken, çağdaş anaokullarında çocukların öğlen uyumalarının doğru bulunduğu durumlara gelinmiştir. Bu türden değişimler fonksiyoneldir. Yapısal değişme, kişilerin, kurumda, grupta, sınıfta hangi halde bulundukları ve bu hallerde değişim meydana gelip gelmediğiyle alakalıdır. Eskiden birleştirilmiş sınıflarda birkaç sınıf bir arada eğitim görmesi normal karşılanırken şimdilerde her sınıfın ayrı eğitim görmesi ve birleştirilmiş sınıf sisteminin yadrganması toplumsal kurumlarda görülen yapısal bir değişmedir (Tezcan, 2017: 231-232).

Değerlere ait (işlevsel) değişimler	Kurumlara ait (yapısal) değişimler
Arkadaşlık ve evlilik ilişkilerinde değişim	Sanattaki değişimler
Aile ve akrabalık ilişkilerinde değişimler	Teknolojik değişimler
Üretim ilişkilerindeki değişimler	Kitle iletişim sistemlerinin değişimi
Gelenek-göreneklerdeki değişimler	Eğitim kuruluşlarında değişimler
Toplumsal rol ve statüdeki değişimler	Ailede yaşanan değişimler
Cinsel tutum ve değerlerdeki değişimler	Dilde yaşanan değişimler
Çocuk yetiştirme tutumunda değişimler	Dini kuruluşların değişmesi
İdeolojik ve dini değerlerde değişim	İktisadi varlıklardaki değişimler
Kişilik değişimleri	Demografik değişimler

Tablo 1: Toplumsal değişme araştırmalarının sosyo-kültürel konuları (Tezcan, 2017: 232)

1.1.2. Toplumsal Değişmenin Koşulları ve Unsurları

Koşul (şart) denilince genellikle değişmenin etmenleri olarak anlaşılmakta ve iki kavram karıştırılmaktadır. Kavramları karıştırmamak için ortada koşul gerektiren bir vaziyetin bulunup bulunmadığı sorgulanmalıdır. Koşul gerektiren hallerde toplum değişime açık anlamına gelir. Başka bir ifadeyle toplum değişime rıza göstermiş, izin vermiştir. Etkenler ise değişimin gerçekleşmesi için olan sebeplerdir. Zaman geçmesi bir etken olarak sayılamaz ancak koşul olarak sayılabilir. Fiziki çevre denildiğindeyse koşul ve etmen/unsur aynı anda düşünülebilir. Toplumsal değişimleri meydana getiren koşulları aşağıdaki hususlar çerçevesinde değerlendirebiliriz (Tezcan, 2017: 238):

- İnsanlar için yeni ihtiyaçların ortaya çıkması, değişimin meydana gelmesi ya da değişimi etkilemesi bakımından yeni bir ortam oluşturur. Otomobilin icadı ve yaygınlaşması, karayolu, konaklama tesisleri gibi ihtiyaçları doğurmuştur.
- Mevcut ihtiyaçları değişen koşullara göre daha iyi hale getirmek için bireylerin şiddetli bir istek duyması ile gerçekleşen bireysel faaliyetler.
- Her alanda bilgi birikimi ve bilginin pratik yaşama uygulanma kolaylığı, teknik alandaki başarının yayılması da sosyal değişim için uygun ortam hazırlar. Bilgi artışı, değişik toplumlarda değişik hızlarda görülür. Sürekli bir olgu olmasa da 17. yüzyıldan itibaren bilgi, sürekli olarak artmış, bugün tüm toplumları etkiler duruma gelmiştir.
- Toplumsal gelişmeye yönelik değişmelerin akıl ve bilgi ile hızlandırılabilceği inancının toplumda egemen olan değerler tarafından telkin edilmesi.
- Toplumsal ve kültürel yapının karmaşıklık derecesi.

Değişme koşulları bir veya birçok değişme etmenlerinin işleyişini ve etkisini kolaylaştıran, zorlaştıran, arttıran ya da yavaşlatan (geciktiren) durumun elemanlarıdır. Yeni bir teknolojinin uygulanmasında insanların, kuruluşların veya siyasi partilerin tutumu, tarımda ürün cinsi, üretim biçimi, yatırımların benimsenip benimsenmeyeceği lehte veya aleyhte değişme koşullarından sayılmaktadır (Özgüven, 2012: 169). Ayrıca Bir toplumda ne kadar konum, sınıf farklılaşması, uzmanlaşma ve iş bölümü, iletişim ve ulaştırma sistemi varsa, değişmeye o kadar uygun bir ortam sağlanmış olur. Bütün bu koşullar bir toplumda aynı anda bulunurlar ve birbirlerini tamamlarlar. Hangisinin en önemli olduğunu saptamak ise oldukça zordur.

Toplumda sosyal değişimin meydana gelebilmesi için bir de birtakım unsurlar vardır. Sınıflandırılması iç unsurlar ve dış unsurlar biçiminde yapılabilir. İç unsurlar, toplum içerisindeki belirli grupların tahrik, baskı ve gerilimleridir. Dış unsurlar ise toplumun ilişki durumunda olduğu diğer toplumların etkisidir. Gündelik yaşamda sürekli görülen, haberlerden izlenen iktisadi gelişimler, teknik ilerlemeler, nüfustaki hareketlenmeler insanlarca değişim olarak algılanır. Bütün bunlar elbette değişimin birer parçasıdır ancak değişimden bahsedebilmek için birçok unsurun bir arada ve birbirleriyle etkileşim içinde olması gerekir. Tezcan'a göre toplumsal değişim adına olması gereken unsurlar (Tezcan; 2017: 172); coğrafi etkenler, demografik etkenler, dini etkenler, fikirler, liderler, askerler, buluş ve keşifler, teknoloji ve çatışmadır.

Çevrenin toplumsal değişme üstüne etkisi bulunduğu hususundaki kuramlar bir hayli eskilere dayanır. Binlerce sene önce astrolojiyle ilgilenenler, gökyüzünde oluşan vakaların yeryüzüne yansıdığını iddia etmiş, astrolojiyle bağdaştırmaya çalışmışlardır. Montesquieu birtakım insan davranışlarının, mizaçlarının ve huylarının sebebi olarak iklimi görmüştür. Örneğin bir ülkede inşa edilen mimari yapı bir başka ülkenin mimari yapısıyla uyuşmaz zira her toplumun coğrafi nitelikleri kendine özgüdür. Düz araziler tarım yapmaya elverişlidir bu sebeple düz arazilerde bireyler tarım yaparken, dağlık bölgelerde hayvancılık tercih edilmektedir (Bozkurt, 2017: 338). Coğrafi etkenlerin toplumsal değişmeyi bütünüyle etkilemiş olduğu inancı ise yanlıştır. Dediğimiz gibi etkenlerin her biri sadece büyük resmin birer parçasıdır.

Demografik etkenler, yani belirli bölgede yaşanan insan nüfusu hareketliliği; toplumsal değişme oranını, boyutunu etkileyen iç kaynaklar arasında bulunmaktadır. Nüfus hareketleri denildiğinde göçler ve nüfus sayısındaki değişmeler düşünölmelidir. Bazı toplum yapılarında nüfus az olabilir. İzolasyon veya gıda eksikliği sonucu nüfus artışı olmamış olabilir. Bu gibi durumlarda toplumlar açlık sonucu yok olmaktansa göç etmeyi tercih edebilir. Bir yerleşim yerinden başka bir yere yerleşmek için yapılan tekil veya çoğul canlı hareketi anlamında olan göç, eğer yeni yerleşim yerlerinde başkaca yaşam emareleri varsa ve bunlarla temas edilirse insanların daha önce tanışmadıkları yeni kültürleri keşfetmelerini sağlar (Özkalp, 2016: 318-319). Durkheim, demografik etmenin toplumdaki iş bölümü etkisine dikkat çeker. Nüfus arttıkça sosyal ilişkiler de artmaktadır. Bunun sonucu olarak da iş bölümü ve organik dayanışma gelişmektedir.

Toplumsal değişimde göçler, atlanılmaması gereken bir öneme sahiptir. Göç, zaman süreci içerisinde iki mekân arasındaki yatay hareketlilik ya da yer değiştirme olarak ifade edilebilir. Geçmişte göç nedeniyle köylüler; kırsaldaki yaşamlarını terk etmek, kasabalara ve kentlere yerleşmek, istenmeyen işlerde, oldukça ağır, sanayi koşullarında çalışmak zorunda kalmıştır. Köyden kente göç, bir sosyal hareketliliktir. Sosyal hareketlilikse insanların sosyal statülerinin sosyal yapıda dikey olarak değişimi demektir. Toplumda normal hallerde meydana gelen yatay hareketlilik göçlerle yerini dikey hareketliliğe devretmiş; yeni sosyal tabakalar, sınıflar arası iniş ve çıkışlar olan bir sürecin başlamasına, yeni tabaka ve sınıf sistemlerinin, sosyal yükseliş ve inişlerin meydana gelmesine sebep olmuştur (Çakır, 2011: 133).

Dinler, toplumsal yapıda ve toplumsal değişimde oynadığı roller bakımından sosyolojik olarak tartışmalı olsa da “toplumları etkileyen, yönlendiren toplumların değişim süreçlerinde görece olumlu veya olumsuz roller oynayan, toplumsal şartlar içinde değişen ve değiştiren bir güç” olması (Okumuş, 2009: 324) nedeniyle sosyal değişimin unsurları arasındadır. Günümüz sosyolojisinde din ile toplumsal değişim ilişkisi ele alınırken dinin toplumsal değişimi ‘frenleyen’, ‘destekleyen’ ve toplumsal değişime ‘temel teşkil eden’ yönleri üzerinde durulmaktadır (Okumuş, 2009: 325).

İlk yaklaşım modern toplumun ortaya çıkış zamanlarında kilisenin tutumuna bağlı olarak gelişmiş ve bütün dinler için genel bir yaklaşım haline gelmiştir. Toplum modernleştikçe din insanlar üzerindeki etkisini kaybetmiş ve toplumsal değişimlerin önünde bir engel olarak görülmüştür. Marx’ın meşhur “din, toplumun afyonudur” sözü de bu zamanı ve yaklaşımı yansıtmaktadır. Max Weber (2013) ise *Protestan Ahlakı* tezinde Protestanlık ile gerçekleşen kader anlayışındaki dönüşüm neticesinde değişen dünya görüşünün henüz modernleşmemiş toplumlar üzerinde etkili olduğunu ifade etse de modernleşme ile yaşanacak sekülerleşmenin dinin bu tür etkilerini ortadan kaldıracığına değinmiştir. Ancak zamanla yaşanan gelişmeler, dinin sosyal hayattan tamamıyla çekileceğine dair kanaatleri boşa çıkarmıştır (Akdoğan, 2004: 114-115). Özellikle 20. yüzyıl içerisinde meydana gelen dinsel kaynaklı pek çok sosyal hareket toplumsal değişimi destekleyici bir zemin oluşturmuş; değişen koşullarla geleneksel toplumlarda yaşanan hızlı toplumsal değişimler dinin toplumsal değişime kaynaklık edecek unsurlardan birisi olarak görülmesinde rol oynamıştır (Coşkun, 2011: 66-97).

Büyük düşünürler ve doktrinler toplumsal değişimlere katkıda bulunmak ve yön vermek adına şüphesiz ayrı bir öneme sahiptirler. Düşünceler zaman içerisinde insanlar için ideoloji boyutuna ulaşmış, sosyal yapının dönüşmesine neden olmuştur. Ayrıca ideolojilerin araç olmasıyla da siyasal iktidarlar başarı sağlamış; toplumların dönüşümünde başrol olan devrimler amacına ulaşmıştır (Tezcan, 2017: 243).

Karl Marx'a göre insanların ideolojileri ile toplumsal koşullar paraleldirler. İnsanların ideolojileri toplumsal koşullara yön verir. Buna karşı çıkan Max Weber ise Protestan etiğinin kapitalist sistemin gelişimini harekete geçirdiğini ileri sürmüştür (Akdoğan, 2004: 103). Batılı olmayan toplumların Batılı toplumlar kadar kapitalist anlamda gelişmemesi ideolojilerindeki farkla ilgilidir. Weber, toplumsal değişimde düşüncelerin önemini Marx'tan daha çok benimsemiştir. Weber'i haklı çıkaran ise devrimlerin gerçekleşmesinde özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi düşünce kavramların rol almasıdır. Toplumlar bu sayede daha refah ve iyi yaşam koşullarında yaşayabilir; gelişmeleri ve şekillenmeleri ancak düşüncelerin değişmesiyle sağlanabilir (Tezcan, 2017: 244). Düşünceler geleneksel ve kitlesel toplum yapısı bakımından farklılık barındırır. Geleneksel toplumda insan beğenilerini dile getirmek zorunda değilken, kitlesel toplumda bu bir beklentidir. Geleneksel toplumda duygu ve düşüncelerin dile getirilmesi hoş karşılanmaz. Ancak kitlesel toplumlarda beğenilerinizi karşı tarafa ileterek kendinizi tanıtmamız beklenir. Sosyal hayat, köy ve kent hayatının farklılığı insanların yaşayışını etkiler. Köyüneyken dininin ibadetlerini titizlikle uygulayan bir köylü, nasıl olur da şehre geldiğinde bütün dini pratiklerinden vazgeçer? Demek ki insanlar üzerindeki toplumsal baskılar ve otorite sağlama çabası kalktığında gerçek inançlar ortaya çıkmaktadır. Durağan durumdan değişken bir duruma geçildiğinde insanların gösterdiği tepkiler düşünceler yoluyla ifade edilmektedir (Aydın, 2017).

Toplumsal değişme unsurlarından keşif ve icadın kelime anlamı birbirine yakındır. Keşif, var olan fakat daha önce bilinmeyen bir olayın bilinmesi, anlaşılması demektir. İspat edilmiş kuramlar ve herkes tarafından bilinen gerçekler vardır. Kanın vücutta dolaştığını herkes bilir ama kanın vücutta nasıl, hangi kurallara bağlı olarak dolaştığını herkes bilemez. Bunun anlaşılması için keşiflere ihtiyaç duyulur. Keşifler; işten, güçten, zamandan tasarruf sağlamak, konforumuzu arttırmak ve hayatımızı kolaylaştırmak için bizlere sunulduğu zaman toplumsal değişimde önemli bir görev

üstlenirler. İcatlar ise mevcut olan bilginin yeni şeyler bulmada, yeni karışımlar ile bilinmeyen şeyleri ortaya çıkarmada kullanılmasıdır. Keşif ve icatlar ne kadar artar ve yayılırsa toplumdaki değişimler de o kadar fazla olur. Yapılan her yeni keşif ve icat, başka yeniliklere kapı aralarken modernleşmiş toplumların bu yenilikleri daha kolay benimsiyor olması da daha hızlı değişime uğramalarına yol açar (Özkalp, 2019: 317).

İnsanoğlu yaşamdaki varlığını sürdürebilmek için teknolojiye ihtiyaç duymuş ve üretmiştir. Tarih öncesi dönemlerde taş ve madenden yararlanılıp aletler teknolojiye dönüştürülmüştür. Nitekim antropolog Margaret Mead, arkeolog Gondon Childe ve sosyolog William Ogburn toplumsal değişim konusundaki tespitlerinde teknolojiye büyük önemi atfetmişlerdir. Weber ise böyle düşünmez. O teknolojiden ziyade ideoloji ve fikirleri önemser. Teknolojininse zaten düşüncenin bir ürünü olarak var olduğunu savunur (Özkalp, 2019: 318).

Teknolojiyle birlikte olumlu veya olumsuz birçok durum iç içe geçmiştir. İş hayatının tek bir tuşla hız kazanması, zor ve karmaşık işlerin üstesinden teknoloji ile gelinmesi önemli bir değişimdir. Eğitimde tabletlerin, akıllı tahtaların kullanılması ile daha verimli dersler işlenebilmesi eğitim anlayışını da değiştirmiştir. Artık sadece öğretmenin ders anlattığı ve öğrencilerin pasif durumda ders dinlediği anlayış geride kalmıştır. Bu özellikler teknolojinin olumlu taraflarıdır. Olumsuz taraflar ise aile içi ya da sosyal ilişkilerde kopukluğa sebep olmasıdır. Ayrıca bilgiye kolayca ulaşabilen insan, giderek yaşamın canlı alanlarına olan merak duygusunu yitirebilir, teknolojiyle yalnızlaşarak psikolojilerinde derin yaralar açılabilir (Koçak, 2016: 39-41).

Toplumların; refah, özgür, bağımsız ve güvenli bir yaşam sürebilmeleri için gerekli askeri savunma sistemleri ve ticari, ekonomik üstünlük kurabilmeleri ancak gelişmiş bir teknolojinin varlığıyla mümkündür. Teknolojinin başka ülkelerden temin edilerek kalkınma ve savunma gibi alanlarda başarı sağlama beklentisi boşunadır. Ancak kendi teknolojisini üreten toplumlar kendilerini güvenli hisseder ve istikrarlı bir sosyo-kültürel yapı sergiler. Aksi halde yaşanması muhtemel sosyal buhranların kültürel gelişimi de sekteye uğratması kaçınılmazdır. Toplumsal değişim sürecinde teknolojinin ülkemiz adına etkilerinden söz edecek olursak, *Değişme Çağı* olan 19. yüzyılda Osmanlı, 1829 yılında Sultan II. Mahmut ile fes üzerine bir yenilik (ıslahat) yapmıştır. Yeniliğe tepkiler olsa da bu sayede fes fabrikası (Feshane) kurulmuştur. O

zamanın şartlarında bu kayda değer teknolojik bir hamledir. 1933 yılında da İstanbul Darülfünun'un, İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesiyle Almanya'daki bilim insanları ülkemize davet edilmiş ve ülkemizde bilimsel görüşün gelişmesine ortam hazırlanmıştır (Koçak, 2016: 38-41). O dönemde kurulan yeni yönetim sistemi de Türk toplumunda, kendi benimsediği batılı düşünce yapısını yansıtan; zihinsel, fiziksel, kültürel ve toplumsal değişimleri gerçekleştirmiştir.

Toplumların gelişmişliğine etki eden sosyo-psikolojik, teknik ve bilimle ilgili konular sosyal hayata yön verir. Her toplumun ekonomik durumu farklı olduğundan gelişmişlik düzeyi de farklıdır. Eğer bir toplum televizyon ile yeni tanışmışken, diğer toplum tüm teknolojik imkânlara sahip oluyorsa iki toplumun ekonomik gelişmişliği arasında da sosyo-kültürel yaşantısında da fark olacağı aşîkârdır (Doğan, 2010: 233). Toplum içinde ekonomik, kültürel ve teknolojik faktörler arası ilişkiler bu sorunun kaynağını teşkil etmektedir. Toplumsal gelişim ve değişimin bir ahenk çerçevesinde ilerlemesi isteniyorsa toplumun sosyo-kültürel altyapısı inşa edilmeli ve teknolojik yenilikler bu zemin üzerinde boy göstermelidir. Zira toplum televizyon teknolojisi ile geliştiğini zannederken içindeki programlar ile nesillerini heba edebilir.

Her toplumsal değişme unsurunda olduğu gibi kriz ve çatışmalar da toplumun şekillenmesini etkiler ve toplumdan topluma bu etki farklılık gösterir. Bazı toplumlar yaşananları abartırken bazıları olayları daha sakin karşılayabilir. Siyasal gösteriler Anglosakson devletlerde daha kontrollü gerçekleşirken, Latin Amerika'da gösteriler sırasında ölümler meydana gelebilmektedir. İnsanlar kavgadan, çatışmadan, krizden veya devrim yapmaktan yana değildir. Çatışmanın nedeni iyi analiz edilmesi gerekir. Toplumlara daha ziyade kötü yönetim çatışmaya yönlendirir. Çatışma, bir karar alma süreci veya yeni bir düzen meydana getirme çabası biçiminde de ele alınabilir. Çatışma sonrasında beklenti kazanan veya kaybedenin kesinlikle olması gerektiği yönünde olmamalıdır. Durumdan her iki taraf da fayda sağlayabilir (Mendras, 2008: 248-251). Ancak çatışmanın toplumsal değişme yönüne verdiği etkiyi kestirmek güçtür. İnsanlar büyük sosyo-politik kazanımlar hevesiyle canlarından, mallarından olma tehlikesiyle karşılaşabilir; çölde bir vaha, kışta bir bahar gibi gelecek hayal ederken çölün ortasında karanlık bir bataklıkla da yüzleşebilir.

1.1.3. Toplumsal Değişmenin Boyutları

Toplumsal değişme gibi toplumun yapısı, kültürü, kurumları ve işlevi ile ilgili çok geniş, genel muhtevalara sahip kavramların açıklamaları boyutlarıyla ele alınmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu boyutlar değişimin; evreni, vadesi, hızı, yönü, içeriği, neticesi ve amili olarak sıralanabilir (Sunar, 2016: 3).

Toplumun her daim değişim içerisinde olması onda görülen her farklılaşmanın incelenbilmesini imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle değişimler zamanına, miktarına ve etkisine göre ayrılarak incelenmektedir. Değişimin evren boyutu, büyük, orta ve küçük olarak değerlendirilir. Büyük değişimler toplumun tipini; sanayi, tarım, bilgi vb. şekilde belirleyen topyekûn değişimlerdir. Orta değişimler, toplumsal yapıda görülen; nüfus, iktisadi sistem, mekânsal unsurlarda farklılaşma gibi topluma tamamıyla etki etmeyen, bütünüyle değiştirmeyen değişimlerdir. Küçük değişimler ise toplumsal yapı çerçevesinde yaşama dâhil olan yeniliklerin olgusal ve kurumsal etkileşimiyle ortaya çıkan küçük ölçekli değişimlerdir.

Değişimin bir diğer boyutu değişim vadesidir. Kısa, orta ve uzun olmak üzere değişimin değerlendirilmesi yapılır. Büyük ölçekli değişimler çoğunlukla uzun zaman alacağı düşünülür. Dolayısıyla uzun vadeli değişimlerin başlangıç ve bitiş zamanlarını net bir şekilde kestirmek oldukça zordur. Orta vadeli değişimler ancak bir insan ömrü nispetinde gerçekleşeceği varsayıldığında buna etki eden süreci ve sebep sonuç ilişkisi takibini yapabilmek daha mümkündür. Kısa vadeli; yani toplumsal yapı ve kurumların parçalarında görülen değişimler ise alan yapılacak araştırmalarla tespit edilebilir.

Değişimin Ölçeği	Değişimin Vadesi	Değişimin Tipi	Temel Etkenler
Büyük	Uzun	Tolum tipinin farklılaşması	Makro tarihsel ve doğal etkenler
Orta	Orta	Toplumsal yapıda farklılaşma	Demografik, sosyal, siyasal ve iktisadi etkenler
Küçük	Kısa	Toplumsal olgu ve süreçlerde farklılaşma	Gündelik toplumsal olaylar

Tablo 2: Toplumsal değişimin ölçeği ve vadesi (Sunar, 2016: 5)

Değişimin vadelere göre ayrılması bu vadelerde görülen değişimlerin birbiri ile ilişkisiz olduğu anlamına gelmemelidir. Bilakis birbirlerine tetikleyen veya etkileyen, sebep-sonuç ilişkisi içerisindelerdir. Kültürel değişimler bu değişim ilişkilerinin uzun soluklu etkileşimi neticesinde toplumsal öğelerin tümüne sirayet etmesiyle gerçekleşir. Toplumsal değişimler ise kültürel değişimlerin altında, kapsamında kalmaktadır. Kısa vadede rastlanan toplumsal değişimler vadesi uzadıkça kültürel değişimleri de getirir.

Toplumsal değişimin boyutlarından olan değişim hızı, değişimin kaynağı ve neticesinden bağımsız olarak değerlendirilemez. Toplumsal değişimin hızlı veya yavaş olması değişimin yapısı, değişmeye uygunluğu, potansiyeli, tepkisi, şekli, kaynağı ve meydana gelen sonucu bakımından ilişkilidir. Bir toplum dış güçlerin müdahalesinden ziyade kendi halinde bir değişim içerisinde ise bu değişim ister kısa sürede olsun ister uzun sürede olsun hızlı bir değişim olarak nitelendirilmez. Çünkü hissedilen değişim algısı doğal seyrindedir. Ancak toplumun henüz değişmeye istekli ve hazır olmadığı bir zaman ve konuda, kendi işleyişi dışında baskıcı ve zoraki bir müdahale ile oluşan değişimler toplumsal kırılmaya neden olduğu için hızlı bir değişimden söz edilebilir. Bu perspektif, değişimin barışçıl veya şiddetli olma yönlerini ortaya çıkarır. Değişimin kaynağı itici bir dış etkense değişim şiddetli olarak adlandırılırken, toplumun akışına uygun seyreden değişimler barışçıl olarak adlandırılmaktadırlar. Şiddetli olan değişimler, yapısı gereği toplumda duygu, düşünce ve değer gibi manevi yönleri de sarsmaktadır. Barışçıl değişimler, farklılıkları izlemenin güç olduğu kendi kendine işleyen sessiz bir makineye, şiddetli değişimlerse zorla yapılan devrimlere benzetilebilir (Sunar, 2016: 6-7).

Toplumsal değişimin en karmaşık boyutu, yönü ve mahiyetidir. İlerleme veya gerileme olarak değişimin yönü belirlenirken araştırmacıların ve dönemin tanıklarının öznel bir tutumdan kendilerini alıkoymaları pek de mümkün değildir. Modernleşme ile toplumların sürekli bir ilerleme yönünde yol aldığı genel kanısına karşı toplumsal değişimin döngüsel olduğuna dair felsefi görüş toplumların sürekli kendini tekrar ettiği savıyla karşılık verir. Daha sonra ortaya atılan fikirlerde ise totaliter politikalar, dünya savaşları ve pozitif bilimlerdeki değişimler, toplumsal değişimin ilerlemeci yönünün daha çok sorgulanmasına neden olmuştur.

Ayırt etmenin güç olduğu bir diğer mesele de değişim ile gelişimin anlamsal kargaşasıdır. Değişme ile gelişmenin söylemde birbirleri yerine kullanıyor olmasının yanı sıra hangi değişimlerin gelişme olarak nitelendirileceği de tartışma konusudur. Oysa değişim daha geniş ve gelişmeyi kapsayıcıdır. Gelişme ise toplumdaki değişimin toplumsal yapıya sunduğu farklılaşmaların olumlu katkılarıdır.

Toplumsal değişimin yön boyutunda değinilmesi gereken bir diğer değişim ölçeği de gerileme veya bozulma olarak adlandırılır. Bir toplumsal mekanizmanın kendi işleyişi dahilinde olmayan veya toplumsal bütünlüğe katkı sunmayan değişimler gerileme ya da bozulma olarak değerlendirilir. Bu değişimler genellikle halkın manevi unsurlarında görülür. Ancak değerler gibi manevi ve kültürel değişimler yavaş ve uzun zamana yayılarak fark edilir olduğu için hızlı ve büyük değişimler karşısında zihniyet, yani değerlere bakış açısı değişir ki bu tür bir bozulma Durkheim'in "anomi" olarak adlandırdığı durumu meydana getirerek toplumsal işleyişin ve bütünleşmenin sağlıklı bir şekilde sürmesine mani olur.

Gelişme ve bozulmayı sosyolojik açıdan tartışmalı kılan özelliklerinden biri de gelişmenin varlık gösterebilmesi için sürekli bir değişime zorlayarak toplumsal uyumu tehdit etmesi; bozulmanın topluma sürekli bir kötüye gidiş algısı ve endişesi vererek en olağan değişimlere dahi muhafazakâr ve önyargılı bakışı meydana getirmesidir.

1.1.3.1. Toplumsal Değişimin Amili: Yapı ve Fail

Toplumsal değişimlerin boyutlarından etken ve edilgen ilişkilerini açıklamakta kullanılan yapı-fail ikilemi sosyolojik açıdan önemlidir. Sosyolojide uzun bir süre bu ikilik faillerden ziyade yapılar üzerinden incelenmiştir. Yapısalcılık adı verilen görüşe göre toplumsal değişim yapılar etrafında gerçekleşmekte ve yapılar değişime istikamet ve biçim tayin etmektedir. Failin etkisi dışlanmaz ancak yapı dâhilinde sınırlandırılır. Bu tarihi aktörlerin etkisini ve önemini şahsında değil dönemin koşul ve ihtiyaçlarında aramak gerektiği anlamına gelmektedir. Marx'ın aktörlerin ancak belirlenmiş koşullar altında etkin olacağına dair düşünceleri ve Durkheim'in toplumsal bir olgunun ancak başka bir toplumsal olgu tarafından ortaya çıkarılacağına dair temel yönetsel tespiti yapının belirleyiciliğine yapılmış birer vurgudur. Dolayısıyla Marx, Durkheim, Levi-Strauss, Althusser gibi yapısalcı düşünürler yapının fiilden ve fiili yapan aktörden önce

geldiğini iddia etmektedirler. Ancak sosyal eylem odaklı sosyoloji ve Weber, Schultz ve Garfinkel gibi yorumcu düşünürler ise aktörlerin ne yaptığının farkında olduğu bir sosyal gerçeklikten söz ederek aktöre daha itibarlı bir konum vermektedir (Yıldırım, 1999: 25). Weber, “karizma” kavramına yüklediği anlam ile etkileyici şahsiyete sahip kişilerin toplumu ve farklı grupları etkisi altına alarak değişimi gerçekleştirebileceğini savunur. Latince kökenli ‘bahşedilmiş’ anlamına gelen ‘gharisma’ kelimesi, Hristiyan âlimlerince Tanrı tarafından bazı kullarına verilen manevi güç ve özellikler anlamında da kullanılmıştır (Sunar, 2012: 15). Weber, yapının etkisini inkâr etmemekler birlikte inanmış ve adanmış kişilerin, kurallara ve yapıya bağımlılığı aşan ve yeni değerler ve normlar oluşturan bir etken olarak toplumsal sistemi dönüştürücü bir unsur olduğunu düşünür ve böylece sosyal dünyada aktöre daha fazla alan açar (Sunar, 2018: 125-131).

Toplumsal değişimi açıklamada farklı düşünme tarzları ortaya çıkmaya devam etmektedir. Son yüzyılda yapısalcılığın bir çeşidi olarak öne çıkarılan Talcott Parsons ve Robert K. Merton’un temelde Durkheim’in teorileri üzerine inşa ettikleri yapısal işlevcilik yaklaşımı bunlar arasında en etkili olmuş olanıdır. Bu yaklaşıma göre toplum bir yapı olarak bütün ve unsurlarında bir işlevselliğe sahiptir ve toplumsal yapı da bir sistem olarak işlevlerle birbirine bağlı unsurlardan oluşmaktadır. Unsurlardan birinde ortaya çıkacak olan bir işlevsizleşme, işlevsel bozukluk veya uyumsuzluk durumunda yapıdaki değişimler meydana gelmektedir (Erkilet, 2015: 132-136).

Yapı-fail ikilemine son vermek için geliştirilen teoriler 1970’li yıllardan sonra gündeme gelmiştir. Giddens ve Bourdieu bu tarihlerde öne çıkan düşünürler olmuştur (Yıldırım, 1999: 26). En nihayetinde Giddens (2000) yapılaşma kuramıyla yapı-aktör karşıtlığına son verirken; yapının bir kez kurulan ve kendiliğinden işleyen bir makine olmadığını, aktörün yapı içinde kalarak fakat onu dönüştürerek hareket ettiğini ve bu nedenle yapıdan ziyade sürekli ve her an kuruluş halinde olan yapılaşmadan söz etmek gerektiğini belirtir.

Görüldüğü üzere yapılan tüm bu farklı açıklamalar toplumun oluşumunda ve değişiminde eylemi yapanı belirleyebilmek içindir. Ancak toplumsal değişimde yapı ile failin birlikte hareket ve etkileşim halinde oldukları göz önünde bulundurulduğunda ilişkinin karmaşık bir hal aldığı anlaşılmaktadır. Yine de tüm yaklaşımlar bağlamında bakıldığında failin etkili ama bu etkinin yapı imkânları ile kısıtlı olduğu görülmektedir.

1.1.4. Toplumsal Değişme Tipleri

Toplumsal değişme boyutlarından sonra toplumsal değişme çeşitlerine kısaca değinilecek olursa değişimin belli başlı özelliklerini dile getirmek adına, serbest ve mecburi toplumsal değişmeler olarak değerlendirebiliriz.

Serbest değişmeler tabii işleme evresinde kendiliğinden gelişmektedir. Toplum kendi iç dinamikleri ve bazı dış etkenler değişme safhasını başlatmaktadır. Toplumun iç dinamiklerine; nüfusun çoğalması, birtakım icatlar, göçler ve fikir hareketleri örnek verilebilir. Dış etkilerse değişik bir kültürle tanışılması sonrasında oluşabilir. Dönem içerisinde kendi kendine meydana gelmekte olan teknolojik gelişmeler, haberleşme, ulaşım sahasındaki yenilikler değişimi hızlandırmıştır. Kişiler bu sayede yaşam tarzı, bilgi, düşünce gibi değerleri daha rahat aktarır duruma gelmiştir. Sosyal değişimlerin zorunlu olanlarının içerisinde ise bir çeşit baskılama uğraşı bulunmaktadır. Yapılmak istenilen değişim topluma zoraki kabullendirilmeye çalışılır. İtirazda bulunanlar cebir kullanılarak cezalandırılır. Daha ziyade darbe, ihtilal gibi hallerde bu metot kullanılır. Tarihe bakıldığında insanların bunun gibi pek çok zorunlu toplumsal değişmeye maruz bırakıldığı ve benzer olaylara şahit oldukları görülebilmektedir.

Bu düşünce çerçevesinde kültürün kendiliğinden ve tabii seyri içinde mi veya toplumun istek ve ihtiyaçlarına göre mi değiştiği; yoksa bürokratlar ve elitler eliyle, toplum adına ve toplumu daha iyiye götürmek adına mı değiştiği veya değiştirildiği konusu karşımıza çıkar. İşte bu noktada Mümtaz Turhan'ın "Kültür Değişmeleri" adlı eserindeki kültürel değişmeler sınıflaması ve tanımlarına değinmek gerekir. Çünkü O, sosyal kültürü, serbest ve mecburi kültür değişimleri çerçevesinde ele almaktadır.

Serbest kültür değişmesinde toplumlar kendi kültürüne yabancı başka bir kültür toplumu ile karşılaşarak temasa geçmelidir. Bu temasta hiçbir şekilde, ne harici ne de dâhili bir baskı veya dayatma iki taraf için de söz konusu olmamalıdır. İşte bu şartlar altında, bu toplum veya grubun birisinin, diğerinden birkaç kültür unsurunu veya bir kısmını alarak benimsemesi ile meydana gelen değişme, serbest kültür değişmesidir. Yeni bir unsur kabul edilip fonksiyonlarını yerine getirmeye başlamadan, eski kültür unsur veya unsurlarına dokunulmamakta, atılmamaktadır. Mecburi kültür değişmesi ise hem empoze etmeyi hem de güdümlü olmayı içermektedir (Turhan, 1994: 48).

Mecburi (güdümlü, zorlanmış) kültür değişmesi serbest kültür değişimleri gibi organik değil, zoraki ve mekanik bir değişim/değiştirme sürecidir. Toplum, dışarıdan veya yukarıdan aşağıya doğru tanzim edilir ve bu sırada dayatılacak kültür unsurları seçilebildiği gibi tahrip edilmesi istenen unsurlar da seçilebilir. Yani faal ve maksatlı bir müdahale söz konusudur. Türkiye’deki Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerindeki düzenlemeler bu tür zorlanmış kültürel değişimler olarak görülür (Turhan, 1994: 104).

Sonuç olarak mecburi kültür değişimleri çoğunlukla şu dört şekilde gerçekleşir (Turhan, 1994: 105-107):

- Bir toplumun başka bir toplumu işgal ederek kültürünü benimsetmesi,
- İhtilal yoluyla; toplumun sosyo-kültürel sisteminin yeni ideoloji çerçevesinde biçimlendirilmesi,
- Yönetici elitlerin inkılaplar yoluyla, ileride meydana gelecek değişimleri, kısa sürede gerçekleştirmek için düzenlemeler yapması,
- Sosyal planlama faaliyetleri yoluyla ki bu daha demokratik usul ve yöntemleri içeren belirli zaman, amaç ve hedeflere göre yapılmış bilinçli değiştirmelerdir. Nüfus, aile ve eğitim planlamaları, teknolojik ve sosyal kalkınma programları bu tür değişimler olarak görülebilir.

Serbest kültür değişimleriyle mecburi değişimler arasında bir intikal devresi bulunmaktadır. 1789-1807 yılları arasında değişimlerin sürmesi ve hatta daha geniş alana yayılması, “planlı ve şuurlu” olması sebebiyle III. Selim Devri böyle bir devirdir (Turhan, 1994: 142). Çünkü III. Selim devlet adamlarının görüşünü alır ve görülür ki ıslahat istenilmektedir. Kimileri geçmişteki kanunlara geri dönülmesini, kimileri de Avrupa ordularının tabi olduğu fen, usul ve kanunlara göre yapılmasını ister. III. Selim ikinci grubu dikkate alır ve Batılılaşmanın ilk eğitim kurumları olan Mühendishane-i Berr-i Hümayun (1771) ve Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (1774) açılır. Sonrasında eğitim, dil, kılık kıyafet konularında yenilikler hızla devam eder ve bir kısmı mecburi tutulur (Kafadar, 1997: 67-75). Bu mecburiyet ve değişim arzusunun toplumdan ziyade üst tabakanın ve belirli bir zümrenin gerçekleştirmek istediği göz önüne alındığında, bu zamana kadar sürüp gelen mecburi veya güdümlü değişimlerin başlangıcı şeklinde değerlendirmek isabetli olacaktır (Turhan, 1994: 145).

1.1.5. Toplumsal Değişmenin Nedenleri

Gerek yavaş gerek hızlı bir biçimde olsa da her toplum değişimi tatmaktadır. Değişme olgusu toplumlar için kaçınılmaz bir durumdur. Bilimler genel olarak bu gibi durumları açıklamak ve nedenlerini araştırmak üzere kuruludur. Toplumsal değişme nedenleri de; coğrafi ve demografik, fiziki ve teknolojik, kültürel ve ideolojik nedenler etrafında açıklanmaktadır. Daha önce toplumsal değişmenin unsurları başlığı altında demografinin etkilerine değinmiştik. Bunu yanı sıra coğrafi, yani çevresel nedenlerin bazılarını Tezcan (1984: 11); iklim değişiklikleri, ormanların tahribi, toprak erozyonu, su baskınları, depremler, doğal kaynakların tükenmesi şeklinde saymaktadır. Bunların dışında kalan nedenlerin temelinde ise gereksinim vardır. İktisat, politika şeklindeki toplumun temel kuruluşlarını meydana getiren bilim dalları toplumun gereksinimlerini karşılamak için meydana gelmiştir. Tarihi süreç içinde meydana gelen yeni buluşlar ve keşifler değişik gereksinimlerin varlığına ve bu gereksinimlerin giderilmesi adına düşüncenin imalına yol açacaktır. 21. yüzyıl bitmek üzereyken insanlara bırakacağı en mühim miras, keşifler ve teknolojik gelişmelerin etkisi ile meydana gelen, bunun yanı sıra siyasi unsurların ve iktisadın da büyük oranda değişime neden olduğu toplumsal yapıda oluşagelen köklü yapısal değişim sürecidir. Bu açıdan değişme süreci yalnızca sosyoloji açısından değil, önemli bilim dalları olan teknik, iktisadi, siyasi, sosyal ve psikolojik toplumsal bilim dallarınca da ciddiye alınıp araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak sosyal bilimcilerin değişimi tek başına izah etmeye çalışmaları kolay ve mümkün bir iş değildir ancak değişimin her bilim için geçerli bazı temel koşulları ve nedenleri olduğu kabul edilmektedir (Sarıçiçek, 2018: 23).

Toplumsal değişimin ve toplumun meydana gelebilmesi adına belirli bir kural bulunmaktadır. Bu kural her ne kadar çelişkiyi kapsıyor olsa da toplumsal değişimin dayanmış olduğu kilit nokta bu biçimde olmak mecburiyetindedir. İnsanlık tarihinden itibaren insan-doğa çekişmesi sonrasında insan-insan çekişmesi meydana gelmiştir. Tarihin ilk dönemlerinden beri vahşi tabiatın içinde mücadele eden ve hayatta kalmaya çalışan insanlar, tabiatı yok olmamak adına doğayı kontrol etmeye ve doğa üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmak mecburiyetinde kalmışlardır. İşte bu vaziyet doğa-insan çekişmesini meydana getirmiştir. Sonrasında da yarınını güvence altına almak isteyen insan tabiattan topladıklarını, yiyecekleri ve işine yarayan her şeyi biriktirmeye başlar.

Böylelikle insan-insan çekişmesi meydana gelmektedir. Artık üstünlük savaşı kimlerin daha çok yiyeceği ve malı olduğu fikrine dayanmaktadır. Daha çok mala ve yiyeceğe sahip olanlar diğerleri üstünde baskı ve üstünlük kurmuşlardır. Toplayıcılıktan üretim safhasına geçişte doğadaki taş, odun gibi ilkel maddeler kullanılarak balta icat edilir. Alet yapmanın önemi keşfedilince insan-insan çekişmesi çoğalacaktır. Alet mülkiyeti üstünde söz sahibi olanların ehemmiyeti ve egemenliği gitgide çoğalmaya başlamıştır. Çünkü tüm kişisel ve toplumsal eşitsizliklerin esasında mülkiyeti elinde bulunduranın üstünlüğü vardır. Bu, yöneten-yönetilen ayırımına sebebiyet vermiştir (Kongar, 2017: 23). Toplumsal değişme, toplum ve insan arasındaki üretim ve mülkiyet ilişkilerinde farklılaşmaya neden olur ya da bu farklılaşma toplumsal değişmeyi doğurur. Bununla birlikte; kültürün, anlamların, değerlerin, normların, kuruluşların ve düşüncelerin ister istemez mülkiyet ve üretimden etkileneceğini göz önünde bulundurmamak, aynı zamanda manevi değişimi de anlamak gerekir. Teknolojik ya da ideolojik değişimler toplumsal değişimin emelinde yatan faktörlerdir. Değişimin başlangıcıyla beraber bu iki kavram birbirini takip edecektir. Özellikle ideoloji ve manevi kültür, toplumsal değişimin başında ya da sonunda olması fark etmeksizin mutlaka değişimin içerisinde yer aldığı için teknoloji ile birbirlerine etki ederler. Teknolojik gelişmelerin, insan ilişkilerine yön verip toplumsal değişimin meydana gelmesine sebebiyet verdiği oldukça açıktır. Teknolojik gelişme eşittir ideolojik değişimdir. Bilindiği gibi teknolojik bir buluş olan atomun parçalanması teknoloji adına önemli bir gelişmedir. Fakat buradaki asıl önemli nokta buluşun nasıl değerlendirileceğidir. İnsanlığa zarar mı yoksa fayda mı sağlamak adına kullanılacağı ideolojik bir problemdir (Kongar, 2017: 24-25).

Toplumlar, belli başlı altyapısal sistemler tarafından oluşmaktadır. Toplumlar ve toplumları meydana getiren alt sistemler esasta varlıklarını korumaya dair statik ve dinamik bir düzen içinde durmaktadır. Statik, durağan manasını taşımaktadır. Dinamik yapıysa değişimin mimarıdır. Toplumsal değişme ise bu iki yapının sentezlenmesidir. Toplumun değişmeye sebebiyet veren temel yapının anlaşılması ve hangi niteliğinin ağır bastığının farkına varılması adına bir karşılaştırma yapıldığında görülecektir ki toplumsal değişim; nüfus, teknoloji, yeraltı ve yerüstü kaynakları, politika, iktisat ve benzeri etkenlere olduğu kadar, bunların etkileşimine dayanan bir hayli girift; statik olmaktan öte dinamik bir olgudur (Erol, 2011: 110).

Toplumların değişim periyodu devamlı bir akış içinde sürmekte, değişimin ilgi alanları ayrı olsa dahi, birbirleriyle ilişkileri kopmaksızın devam etmektedir. Bazen süreç beklenen biçimde gelişmeyebilir. Değişim her daim, istenilen netliği sergilemeyebilir. Değişimi kabullenmenin yanı sıra değişime direnç göstermek de muhtemeldir. Bunlar; kurallar, yaptırımlar, ahlaki değerler, hareket kalıpları, ideolojik biçimler içerisinde kalan zihniyetler, sosyal değişme karşısında direniş gösteren kültürel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Erol, 2011: 110).

Geleneksel ve modern toplum arasında kalmış olan gelişmekteki toplumlar, meydana gelen yeni değişkenlerin yapılarına ters düşmesi sebebiyle geleneksel toplum yapısına aykırı nitelikte bir değişim süreci sergilemekte ve toplumları gerek iktisadi gerekse toplumsal ve kültürel açıdan bunalıma sürüklemektedir. Geleneksel toplumlar eski yapı ve değerler sebebiyle fonksiyonlarını yitirmek veya birtakım değişiklikleri kabul etmek durumunda kalmaktadırlar (Tolan, 2005: 278-279).

Değişim periyodunu daha çabuk kabul eden, değişimin daha net bir biçimde gözlenmiş olduğu toplumlar, primitif toplumlara nispetle daha kompleks bir yapıya sahiplerdir. Kompleks toplumsal değişme süreçlerini kendi zaviyelerden ele alarak aşağıdaki niteliklere göre izah etmek mümkündür (Bozkurt, 2017: 193):

- Boyutları toplumdan topluma değişse de toplumsal değişme her yerde ve her koşulda meydana gelir.
- Toplumsal değişme kimi zaman planlı; ancak çoğunlukla da planlanmamış biçimde olmaktadır.
- Toplumsal değişme uyumsuzluklar meydana getirir.
- Bazı değişmeler diğerlerinden daha mühimdir.

İdeoloji, toplumsal değişmelerin nedenlerinden biridir ve zemininde din, savaş, siyaset gibi olgular barındırır. Din, sosyal değişmenin önemli nedenlerinden biri olarak toplumlarda tutum ahlakı geliştirir ve sosyal dönüşümleri sağlar. Keza siyasi kararların sosyal değişimdeki rolüne pek çok örnek vardır. Savaşlar ise bu değişimlerde görülen çatışma olgularından biridir. Değişmek üzere önceki yapılardaki çözülme, çatışma ile sağlanır ancak değişimde uzlaşma, uyum gibi olgular da olduğu bilinmelidir. Değişim nedenleri kaynaşarak yeni bir değişim nedeni de oluşturabilir (Aydın, 2017: 47-48).

1.2. Sosyo-Kültürel Değişme

1.2.1. Kültür ve Kültürün Özellikleri

Kültür, insanın doğumundan başlayıp bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde edinmiş olduğu, benimseyip özümsemiştiği bilgilerin bütünüdür. Bahse konu bilgiler, dış dünyaya hareketlerle, yapmış olduğu vasıtalarla yansımaktadır. Tüm bu bilgilerin çerçevesinde insan karşısındaki kişilerin hareketlerini yorumlar, yorum yaptıktan sonra da ona göre bir hareket biçimi meydana getirir (Kaplan, 2013: 22).

Kültür genel bir şekilde bir bütünü ifade etmektedir. Kişilerin yaratmış olduğu her şey bu bütünün içerisinde yer almaktadır. Gerek maddî ve manevî gerek olgusal ve kavramsal olsun, insanların meydana getirmiş olduğu her şey bütünün konusudur. Bu kapsamda, insan etkinliğinin her ürünü ve ürünle nihayetlenmiş olan her etkinlik süreci de kültürün içerisinde yer almaktadır. Geniş bir ifadeyle kültür denince bireyler, bunların meydana getirdiği toplulukları, toplulukların meydana getirdiği toplumlar ve insanlık tarafından meydana getirilip geliştirilmiş olan, davranış ve hayat tarzlarının, yaşam şekillerinin her biri, toplamı, tümü ve bütünü olarak anlaşılır (Uçan, 2015: 11).

Kültür olgusunun dönemsel farklı tanımlamalarıyla karşılaşılır. Bunun sebebi insanların hayata geldikleri andan itibaren sürekli değişimin içerisinde bulunmalarındır. İnsanın küçük yaştaiken hiç düşünmediği işler, davranışlar, yaş ilerledikçe yapılmaya, fikir ve düşünce yapısında değişimler meydana gelmeye başlar. Bu durumda kişilerin bir araya gelip oluşturdukları gruplar, topluluklar da değişmeye başlar ve bireylerin değişmesi, kültürün maddî ve manevî faktörlerine de yansiyarak o toplumda birtakım farklılaşmalara sebebiyet verir. Kültür insandan insana aktarılması gerekliliği olan bir olgudur. Bu, onun statik değil dinamik bir yapıda olduğunu göstermektedir. Kültürün aktarımı ve değişimi süratli veya yavaş gerçekleşebilmektedir. İnsanlığın günümüze değin geçirmiş olduğu safhalar, değişen çağlar ve nesiller buna verilecek en güzel örnekler arasındadır. Değişimin nedeni, insan-insan, insan-doğa, insan-çevre ilişkileri ve nihayet toplulukların ilişkileridir. Bu ilişkiler arasındaki bağların sıklığı ve kuvveti, dönemin veya içinden geçilen sürecin teknoloji, ekonomi, siyaset ve inanç sistemi gibi maddî ve manevî faktörleri kültürel değişimin de yönünü, şeklini, boyut ve süratini belirlemektedir (Küçükdürüm, 2019: 4).

Kültür kavramının onlarca tanımını literatürde bulmak mümkündür. Hala da kültürü çeşitli anlatımlarla açıklayan ve tanımlayan söylemler devam etmektedir. Şu ana dek yapılan en kült tanımlamalardan bazıları şöyledir;

Kültür bir topluluğun toplumsal davranışının bütün ifadelerini, bireylerin içinde yaşadıkları grubun alışkanlıklarından etkilenen tepkilerini ve alışkanlıkların belirlediği insan etkinliklerinin ürününü içerir (Boas, 1930).

Kültür, aletlerden ve tüketicilerin mallarından, çeşitli sosyal grupların imtiyazlarından, insanların düşüncelerinden ve el sanatlarından, inançlarından ve adetlerinden oluşan entegre bir bütündür. İster çok basit ya da ilkel bir kültürü isterse son derece karmaşık ve gelişmiş bir kültürü düşünelim, kısmen maddesel kısmen insani kısmen de tinsel olan ve insanoğlunun yüz yüze kaldığı somut, spesifik sorunların üstesinden gelebilmek için oluşturduğu çok büyük bir düzenle karşılaşırız diye tanımlanabilir (Malinowski, 1944).

Kültür, insanlık deneyiminden unsurlar seçerek ve onu düzenleyerek insanlık deneyimine anlam kazandırır. Kültür, geniş anlamda, insanların yaşamlarına anlam kazandırmakta kullandıkları biçimleri anlatır (Rosaldo, 1989).

Her ne kadar kültür çok çeşitli açıklama ve tanımlamalar barındırsa da kültür için yapılan açıklamalar ortak bir paydada buluşur ki, bu kültürün “insanın yaşadığı topluma ve döneme ait yaşam biçimi” anlamında ele alınmasıdır. Yapılan tanımlar bir toplumun ya da halkın gündelik yaşamında belirli anlamlar ve değerler üreten yaşam tarzına işaret eder. Bütüncül manada bir “yaşam tarzı” olarak ele alınabileceğine göre kültürün, bir grup insan tarafından kabul gören ve inanılan değerlerden, normlardan ve yarattıkları maddi şeylerden oluştuğu söylenebilir.

Kültür, doğumla birlikte kazanılan alışkanlıklar, davranış, kavrayış, inanış ve tepki eğilimleridir. Genetik ya da biyolojik değildir; sonradan öğrenilir ve insan önce doğduğu, yetiştiği toplumun kültürünü öğrenir. Hayatta kalması için öğrenmelidir. Bu yüzden insan, kendisine bahşedilen akıl, duyu organları ve merak duygusu sayesinde içgüdüsel ve otonom bir öğrenme yetisi ile doğar. Çoğu zaman farkında bile olmadan gerçekleşen öğrenmenin ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamaya yönelik donanımın erişmenin en kolay yolu, birilerini veya bir şeyleri gözlemleyip onları taklit etmektir. Ağlayan bir bebeğin nasıl susturulacağından, ölü bir bedenin ne yapılacağına kadar,

davranışlarının hangi şekilde olması gerektiğini insan, gözlem ve uygulamaya dayalı belirli bir tecrübe ve bilgi birikimi sonucu belirleyebilmektedir. Bu sebeple insanlar, birbirlerinin hareketlerini ve etrafında olup biten, duyumsayabildiği her şeyi sürekli izlem, takip ve incelemeye tabi tutar. Böylece, hep bir ampirik bilgi edinme, öğrenme ve geliştirerek değiştirme eğilimi içerisinde.

İnsanoğlunun varlığından bu yana süregelen en kadim kültürel davranışlardan biri olan ölümlere yapılacak muamele bile insanlık tarihinin ilk zamanlarında ancak bir kargadan öğrenilebilmiştir. Bu hadise Kur'an'da şu şekilde nakledilmektedir:

“Nihayet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten âciz miyim ben?" dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu” (Maide, 5/31).

İnsanın bir şekilde öğrenmesi gerekir; gerek insanlardan gerek hayvanlardan gerek herhangi bir şeyden. En başta doğduğu toplumda uygulanan davranış kurallarını öğrenir ve başkalarının davranışına anlam verir. Bilgi, dolayısıyla kültür yeni nesillere aktarılır. Bunu yapmanın en pratik yolu simgesel maddi öğeler ve ritüel haline gelmiş davranışlar kullanmaktır. Kültür de, öğrenilmiş davranışların paylaşılan kalıplarınıdır.

Kültürün öğrenilir olması özelliğinin yanı sıra en önemli özelliklerinden biri de biriktirilen öğelerden oluşmasıdır. Bir başka ifadeyle kuşaktan kuşağa aktarılan yaşam tarzı ve bilgileri bünyesinde taşır. Öğrendiklerini kendisinden sonra gelenlere aktarma ve yalnız kendi yaşamı ile sınırlı kalmayıp başkalarıyla paylaşma özellikleri ile insan kültürü tarihi ve sürekli kılar. Toplumda sürekliliği sağlayan, bir toplumu diğerinden farklı kılan toplumsal kültür, gelenek ve göreneklerden oluşan yazısız kurallar bütünü törelerdir. İnsanlar doğuştan taşıdığı beslenme, korunma, cinsellik gibi temel güdü ve eğilimlerini bu kurallara göre biçimlendirir, sınırlandırır ve yönlendirirler.

Kültürü hem maddi hem de manevi özellikleriyle de değerlendirmek gerekir. İnsan, her zaman maddelerin ham halini kullanarak çevresini düzenleyip değiştirmek, kendine faydalı hale getirmek için uğraşır. Bu çaba karşımıza maddi kültüre dönüşmüş olarak çıkar. Maddi kültür teknoloji ile karıştırılmamalıdır. Teknoloji, teknik bilginin birikimi, uygulanış şekli ve maddi kültüre ulaşmak için izlenen yöntemlerdir. Bu yolla

Üretilen rn ise maddi kültürdür. Bütün insan toplulukları az da olsa çok da olsa farklı boyut ve gelişmişlikte olan teknolojileriyle giyinme, barınma, ulaşım vb. ihtiyaçlarına karşılık veren maddi ünitelere sahiptirler. Bunlar çok çeşitli olabileceği gibi çok farklı anlamlar da içerebilir. Giyimin insanı güneş, soğuk gibi dış etkilere karşı korumasının yanı sıra; ss aracı olma, dini gereklilik, sosyal, ekonomik, siyasi ve mesleki statüleri ortaya koyma gibi kültürel fonksiyonları da üstlenmesi buna verilebilecek bir örnektir. Aynı şekilde mekânlar yalnızca insanı koruyan bir barınak olmaktan ziyade; insanın konfor, mahremiyet, güven, huzur gibi ihtiyaçlarına da cevap vermektedir. Bu, insanın maddi olmayan, manevi bir yemelerinin de olduğunu göstermektedir. İşte insanın bu yönlerinin etkisiyle ürettiklerine manevi kültür denmektedir.

Kültürün insanlar arasında hep var olmasında, yılların birikimiyle oluşmasında ve aynı zamanda sürekli değişip dönüşebilen dinamik bir yapıya kavuşmasında etkili olan birtakım unsurları vardır. Bunlar içinde; dil, sembol, değer ve normlar ne çıkar.

Semboller, yalnız bir nesneye işaret etmedikleri için tanımlanmaları bir hayli güçtür ve çoğu zaman direkt olarak açıklanamazlar. Birden fazla manası bulunmakta olan sembollerin kapsam sahası oldukça geniştir. Felsefeden dine, mitolojiden sanata, dilden bilime kadar geniş bir yelpazede anlatım biçimlerini meydana getirmektedirler. Sembol olgusu, bireysel ve toplumsal yaşamın her anında ve her alanında görülebilen, çok değişik manalarda da kullanılabilen bir özelliktedir. Ancak sembol için kısaca, bir kültürü paylaşanlar arasında bilinen özel manası bulunan her şeydir diyebiliriz (Uygur, 2018). Bu bakış açısıyla ele alındığında dil, semboller için çok uygun bir sahadır ve kendisini her çeşit ifade şekli ile gösterebilir. Çoğu zaman bir eşya, kılık kıyafet veya çeşitli beden hareketleri sembol vazifesini rahatlıkla üstlenmektedir (Aydın, 2007: 62).

Kültürün değer unsuru ise bir toplumun temel bakış perspektifleri ya da temel prensiplerini esas alan yaklaşımlara yüklenmiş olan manalardır. Değerlerin her biri, o toplumun tarihi birikiminin sonrasında oluşmaktadır ve o toplumu meydana getiren insanların büyük çoğunluğu tarafından zmsenirler. Değer olgusu, kültür ve topluma mana ve önem vermekte olan kıstaslardır. Öyle ki toplumsal yapıda değerler, ciddiye alınması gereken bir gereklilik olarak coşkulu bir biçimde yaşanıp kolektif bir biçimde paylaşılmaktadırlar (Fichter, 2016: 149).

Değerler bir toplumda yaşamakta olan kişilere, iyi, güzel ve doğru olanın ne olduğu kararını verdirirken; onların kullandıkları, bir şekilde tespit edilmiş sosyal ve kültürel standartlardır. Bu sebeptendir ki değerler, bir kültürde bireylerin hangi şeyleri önemli veya ahlaki bulduğunu hangi şeylere doğru veya yanlış perspektiften baktığını gösterirler. Genel bir tanımla değerler, toplumsal hayatın anahtarları konumundadırlar. Birey, toplumsal hayatın sosyal varlığı olmasının bir çıktısı olarak, kültür oluşturan ve böylece değer meydana getiren bir varlıktır. Bu hali ise etkileşim safhasında bir araya gelen kişiler arasındaki ilişkiye dayandırılmaktadır. Kişilerin ortak ilişkileri sonrasında meydana gelmekte olan değerler, yani kültürün unsurları da zaman içerisinde değişim sergilemektedirler. Toplumun örf, adet, gelenek-görenek ve töresi birtakım nedenlerle değişim ve dönüşüme uğrayabilir veya bütünüyle ortadan kalkabilir (Oral, 2019: 9).

Normlar, belirli bir sosyal davranış kalıbını yönetmekte olan kuraldır. Normun örnekleri içerisinde; yasalar, ahlak ve prensipler, örf, adet, gelenek-görenek ve görgü kurallarının yanı sıra, toplumca arzu edilen değerler ve amaçlar da bulunmaktadır. Normlar bir toplumda hayat sürmekte olan insanların neyi, hangi zamanda, hangi şekilde yapmalarını göstermekte olan kılavuzlardır (Güngör, 2011: 88). Toplumda insanların hareketlerini düzenlemekte olan normlar; örf, adet, töre ve türevi biçimlerle sıralanabilir. Toplumun kültürünü de meydana getirmekte olan bu olguları net bir çizgiyle birbirinden ayırmak bir hayli güçtür. Bu sebepten gündelik konuşma dilinde bu kavramlar sık sık birbirlerinin yerine kullanılmaktadır ancak gerek işlevleri ve gerekse anlamları açısından birbirlerinden ayırmak mümkündür (Eroğlu, 2015: 300). Örf ve adetler, pek çok sosyal kapsamlı ilişkiyi düzenlemekte, yönetip denetimini gerçekleştirmektedirler. Toplumsal hayatın düzgün gitmesinde, kuralların tatbik edilmesinde önemli bir vazife yüklenirler. Töre belirli kültür gruplarında yasalar kadar bağlayıcı, kati bir unsurdur. Gelenekler ise örf ve törelere nazaran insanları daha az bağlayıcı, tavsiye niteliğinde davranış kalıplarıdır. İnsanlar genel olarak yapılacak bir şey olarak görürler ve içerisinde mecburiyet barındırmazlar. Gelenekler esasında bir çeşit yol yordam gösterici kültürel örüntüler halindedir. Bazı adet ve gelenekler bir hayli uzun solukluyken, bazıları da zaman içerisinde değişime uğrayabilirler. Gelenekler ancak değişerek, dönüşerek ya da değişime uğramasa dahi zamanına uyum sağlayarak varlığını sürdürülebilirler (Dellaloğlu, 2011: 44-45).

İnsanın, içerisinde doğduğu ve yaşamakta olduğu toplumun kültürünü oluşturan, bütün hareket ve hayat şeklini öğrenmesi ve hayatı boyunca karşılaşacağı bütün kültür etkileşimleri birtakım kültürel süreçlerden geçerek meydana gelir. Kişinin, ait olduğu toplum ve kültür fark etmeksizin, o an içinde bulunduğu toplumun kültürünü öğrenme sürecine kültürleme adı verilmektedir (Küçükdürüm, 2019: 5-6). Bu açıdan başkaca, toplumsallaşma, sosyalizasyon veya en geniş manasıyla eğitim olarak isimlendirilen süreç bitimsizdir; çünkü insan her an öğrenebilecek yaştadır, yaşamının her safhasında o safhaya dair kültürel unsurları öğrenmeye gereksinim duyar (Aydın, 2007: 38).

Farklı kültürel sistemlerden olan bireylerin kentlilerinkinden farklı bir kültürel sahaya geldiklerinde veya gelmiş oldukları yerde bir sosyal uyarlama gereksinimiyle karşı karşıya kaldıklarında, ne girmiş oldukları kültürde ne de mensubu bulundukları kültürde mevcut olan yepyeni bir unsur oluşturmaları, yeni bir sosyo-kültürel bileşime varmaları haline ise kültürlenme denilmektedir. Şehirleri sarmakta olan gecekonducular bunlara verilebilecek tipik bir örnektir. Şehirlerde görülmekte olan gecekonducular kırsal alandaki mesken türlerine de şehirdeki bilindik mesken türlerine de benzememektedir. Bunun için de, köyden şehre gelenler, bir kültürlenme şeklinde, buradaki yeni barınma gereksinimlerine dair yeni bir konut formu oluşturmuşlardır (Aydın, 2007: 39).

Kültürel yayılma süreci, maddi ve manevi bir kültür unsurunun başka bireylere veya toplumlara, kısaca başka kültürlerle yayılma safhasıdır. Dünya üstündeki bütün kültürler için bu geçerlidir. Kültürel etkileşimin olmadığı yerlerde kültürel yayılmanın olmayacağı fikri akla gelebilir ancak kültürel yayılmanın da boyutları bulunmaktadır. Başka bir kültüre yayılan maddi ya da manevi bir kültür unsurunun karşılaşmış olduğu diğer bir kültürce kabul görüp görmeyeceği veya kabul görme olasılığındaki yayılma hızı kesin değildir. Bu süreç ilk zamanlar fark edilmeyip zamanla kendini gösterir hale gelebilir. Nitekim bu, belirli bir kültür merkezinde meydana gelen maddi ve manevi bazı kültür unsurlarının çevreye, başka kültürlerle yayılmasıyla meydana gelen kültürel bir süreçtir. Günümüzde insanların benimsediği giyiniş tarzı, batıdaki toplumlarda gelişip çevreye, diğer kültürlerle, genişleyerek bize kadar erişen bir kültür ögesi, tipik bir kültürel yayılma örneği olarak verilebilir. Keza bu durumun seyrinde bir hayli etkili olan haberleşme ve iletişim araçları günümüzde giderek yaygınlaşmakta ve kültürel yayılma boyutlarını değiştirmektedir (Aydın, 2007: 39).

1.2.2. Sosyo-Kültürel Değişme Kavramı

Toplumsal değişmeyle alakalı ortaya koyulan fikir ve görüşlere genel itibariyle bakıldığında olgusuna ve kültürel değişmeye hususi bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Sosyolojik açıdan kültür, bir toplumun üyeleri arasında paylaşılmakta olan, devredilen ve sürekli değişim süreci içerisinde olan öğrenilmiş hareket kalıplarıyla bu kalıpların ürünlerinin meydana getirmiş olduğu bir yaşam tarzıdır (Tezcan, 2017: 165). Sosyo-kültürel değişme kavramıyla toplumsal kurumlarda, kurumların arasındaki ilişkilerde ve kültürü oluşturan, maddi-manevi kültür, ünite ve komplekslerde yaşanan değişimler ifade edilmektedir (Demirer, 2018: 54).

Kültürel değişme, toplumun dinamik yapısı ile alakalı bulunduğundan dolayı kaçınılmaz bir toplumsal gerçekliktir. Doğan (2010: 412), serbest ve mecburi olmak üzere iki kültürel değişmeden bahsedilebileceğini söyler. Serbest değişimde toplum, herhangi bir baskı görmeden yabancı kültür unsurlarıyla ilişki kurarak kültür değişimi yaşar. Zamanımızda teknolojik gelişmeler, bu tür kültür değişimlerinde oldukça etkili olmaktadır. Mecburi değişimlerse bireylerin veya toplumların talep ve eğilimlerine karşılık ya da onlara rağmen yürürlüğe koyulan kural, yasa, reform ve uygulamalardır. Bir de bir toplumun diğer bir toplumu gönüllü ya da zor kullanarak himayesine veya sömürgesine alması sosyo-kültürel değişmeyi gerçekleştiren mecburi bir durum olarak düşünülebilir ki burada etkileşimin iki tarafındaki toplumlardan birinin diğerine kendi kültür unsurlarını dayatarak yahut seçeneklerini kısıtlayarak bir baskı tatbik etmesi söz konusudur. Bu baskı fiziksel veya psikolojik şiddet unsurları içerebileceği gibi maruz kalan toplum bunun farkında dahi olmadan sosyo-kültürel değişime uğrayabilir.

20. yüzyılın ortalarına kadar toplumsal değişimle ilgili genel kanı toplumsal gelişimi biyolojik gelişim sürecine benzeterek düşünmek gerektiğidir. Düşünürler toplumların gelişkinlik düzeyini, toplumların biyolojik bakımdan diğerlerinden daha gelişkin insanlardan oluşmasına bağlamaktadır. Fakat antropolog Franz Boas'ın ilkel toplulukların mental kapasiteleri üzerinde o sıralar yaptığı çalışmalar, bütün insanların doğuştan gelen mental kapasitelerinin aşağı yukarı aynı olduğunu göstermiştir. Ayrıca, gene Boas'ın çalışmaları, son birkaç bin yıldan beri insan denen canlı türünün mental kapasitesinde az bir farklılaşma olduğunu; sosyal evrimde ise, topluluklar arasında bu farklılaşma ile karşılaştırılamayacak derecede büyük farklılaşmalar bulunduğunu da

ortaya koyması genel kanıyı yıkmış, sonuç olarak ortaya şu üç görüş çıkmıştır (Oskay, 1992: 38):

- Değişik toplumlarda kültürel gelişmeler çok farklı olmuştur;
- Bireysel mental potansiyelde farklılaşma çok az olmuştur;
- Öyleyse, kültürel gelişme bireysel biyolojik faktörlerden bağımsız gerçekleştirilmekte olan bir fenomendir.

Amerikalı toplumbilimci William F. Ogburn, bu sonuçları kabul ederek sosyal gelişmeyi açıklamakta bakılması gereken asıl yerin insanın biyolojik doğası (mahiyeti) değil, yaşadığı toplumdaki kültürü olduğunu belirtmiştir (Oskay, 1992: 39). Toplumsal değişimin kültürel değişim sonrasında meydana geldiğini savunmakta olan Ogburn açısından kültürel değişim; icat, birikim, yayılma ve uyum sağlama unsurlarıyla izah edilebilir. Bu unsurların içerisinde en son ifade edilen uyum sağlamayla anlatılmak istenilen, bütün toplumsal sistemin yeni icada göre kendisini tekrardan düzenlemesidir ki Marx için altyapı-üstyapı ayrımında iktisadi unsurların önemi ne ise Ogburn için de kültürel değişimde teknolojik gelişme ve icatların önemi odur (Kongar, 2017: 169).

Ogburn ayrıca, kültürel değişim belirtilirken vurgulanmakta olan ve “*kültürel gecikme*” ya da “*kültür boşluğu*” olarak isimlendirilen önemli bir varsayımı da ortaya koymuştur. Ogburn, bu varsayımla toplumsal sistemdeki maddi ve manevi kültürün karşılıklı ilişkisinde, değişim sürecinde görülen uyumsuzluk hâline dikkat çekmek istemiştir (Demirer, 2018: 54). Ona göre, maddi kültürde meydana gelen değişiklikler belli bir gecikmeyle manevi kültür tarafından (hukuk, örf, töre, gelenek, görenek, toplumsal zihniyet vs.) takip edilirken arada bir boşluk doğmaktadır. Toplumda maddi kültür öğeleri manevi kültür öğelerine göre daha kolay ve hızlı değişir; başka bir ifade ile manevi kültür öğeleri maddi kültür öğelerine göre daha zor ve ağır değişir. Böylece iki kültür arasında bir fark oluşur ve kültürdeki bütünlük bozulur. İki kültür arasındaki kültürel boşluk (kültürel gecikme) denen bu farkla, sosyal ilişkilerde dolayısıyla sosyal yapıda dengesizlikler, gerginlik ve çelişkiler meydana gelir (Oskay, 1992: 42). Ogburn için özellikle teknolojiye hızlı değişim, aile, siyaset ve diğer sahalardaki kuruluşların yanında geleneksel inanç ve tutumlardaki yavaş olarak gerçekleşen değişim arasındaki uyumsuzluk bir kültürel gecikme hali oluşturmaktadır (Kongar, 2017: 172).

1.2.2.1. Sorokin'in Sosyo-Kültürel Değişme Yaklaşımı

P.A. Sorokin, sosyo-kültürel değişme bağlamında mutlaka değinilmesi gereken bir başka isimdir. Rus kökeni nedeniyle Avrupa'nın toplumbilim ve felsefe geleneğine derinden vakıf olan, 19. yüzyıla ait geleneği 20. yüzyıla taşıyarak tarihsel toplumbilim anlayışı kuran, bunu yaparken de bu geleneği gerek eleştirileri gerekse ondan edindiği esinlenmeleriyle Amerikan bilim ve kültür çevrelerine tanıtan toplumbilimcidir. Onun '*Çağdaş Toplumbilim Kuramları*' Amerikan toplumbilimi klasikleri arasında sayılır. Sorokin, sosyo-kültürel değişmeyi birbiriyle ilişkili iki boyut üzerinden ele almaktadır. Birincisinde tarihsel süreçte (makro ölçekte) görülen değişimlerin temel ilkeleri, neden ve sonuçları hususunda çözümlemeler; ikincisinde ise toplum ölçeğinde (orta ölçekte) odaklanan yapısal değişimler hususunda çözümlemeler yapılır. Ancak bu iki bağlamın Sorokin anlayışında birbirinden ayrılmaz bir bütün arz ettiğini hatırd tutmak gerekir. Sorokin'e göre, yapılacak ilk iş kültür bütünündeki sistem ve yığınların tespit edilmesi ve ayrıştırılmasıdır. Daha sonra sistem niteliğine sahip unsurların zaman ve mekândaki nicel-nitel değişimleri üzerinde durulmalıdır (Sorokin, 1962: 288).

Sorokin'e göre, bir insan topluluğunun ya da grubunun varlık gösterebilmesi ve bunu sürdürebilmesi için olmazsa olmaz, en temel ve elzem iki sosyal alan vardır. Bunların ilki, insanların hayatını kolaylaştıran iş bölümü ve koordinasyonu sağlayacak kendi aralarından bir otorite ihtiyacından hâsıl olan siyasal örgütlenmedir. Diğer ise insanlar arası etkileşimi düzene koyarak birlik beraberlik sağlayacak, doğruyu yanlış, suçluyu suçsuzu ayırt edip belirleyecek normlara duyulan ihtiyaca karşılık veren dinsel sistemlerdir (Sorokin, 1962: 357). Toplumun ilk aşamasında diğer sosyal alanlar henüz lüks sayılmaktadır ve toplumsal yapıda farklılaşma yoktur. İki temel kurum, zamanla farklılaşarak toplumun geri kalan sosyal yapılarını meydana getirirler. Bu farklılaşma sonucu ortaya çıkan beş büyük toplumsal sistem vardır (Erkilet, 2015: 16):

- Doğru ile yanlış ayıran Etik Sistemler;
- Mülkiyet ilişkilerini, temel hak ve ödevleri düzenleyen, yasal olanla olmayanı birbirinden ayıran, suç ve cezayı tespit eden Hukuk Sistemleri;
- Kutsalı ve değerlerini, tabu olanla olamayını belirleyen Dini Sistemler;
- Bilginin gerçek olanla hatalı olanını ayıran Bilimsel Sistemler;
- Yaşamın, estetiğin ve duyguların yansıması olan Sanat Sistemleri;

Sosyo-kültürel sistemler, evrene, kendi varlığına ve ilişkilerine anlam vermeye çalışan beşerî unsurlara bağımlıdır. İnsanlar arası etkileşim sürecinde ortak faaliyetleri koordine edecek unsur olan normlar doğrultusunda anlamların kolektif olarak tespiti ve sahiplenilmesi gerekir. Bu kolektif anlamlar, ilişkileri düzenleyebilmek için somut araçlarla da ifade edilmelidir. İşte bunları Sorokin, anlamı saran kabuklar olarak görür. Kitaplara ve taşlara kazınan yazılar artık davranışı belirleme gücü kazanan anlamlara dönüşmüştür. Bu mantığın altında yatan sayıltı; insanın içgüdülerin aksine varoluşsal kabullere göre davranan bir varlık olmasıdır. Sorokin'e göre, bu üç aşamaya karşılık gelen üç bileşen, sosyo-kültürel sistemlerin yapısını oluşturur (Sorokin, 1964: 4):

- Maddi olmayan, zaman ve mekândan münezze anlamlar
- Anlamları maddileştiren (maddi/somut) araçlar
- Maddi araçların yardımıyla bu anlamları işler hale getiren insanlar

Fiziksel özellikleri aynı olan iki davranış kendilerine atfedilen anlamdan dolayı çok farklı toplumsal davranışlar haline gelebiliyorsa bu anlam onların asli niteliklerine dayatılarak onu geri plana itebiliyorsa bu durum, anlam bileşeninin, toplumbilimin temel inceleme konusu olduğunu gösterir. Benzer yaklaşımı, Comte ve Weber'de de görürüz. Comte, gerçekliğin açıklanmasında kullanılan ve insanın olgulara atfettiği anlamın, toplumsal evrimin üç aşamasını belirlediği kanısındadır. Teolojik, metafizik ve bilimsel düşünce tarzlarının insanlık tarihinin üç dönemine karşılık geldiği fikriyle Comte'un, Sorokin'in kuramına ilham kaynağı olduğu söylenebilir. Yaşamı, insanın varoluşuna adanmış anlamlar düzenlediğine göre toplumsal gerçeklikte karşımıza çıkan ve kendine has organizasyon normlarına, ilişki ağı ve yapılarına sahip olan toplumsal sistemler (devlet, aile, cami, şirket, okul vb.) insanın seçtiği açıklamaların paralelinde şekilleneceklerdir. Dil aracılığıyla anlamları; *dinsel, etik, hukuksal, bilimsel* ve *estetik* formlara döken insan, etkileşimlerinde de bu değerleri kullanır. Felsefe sistemleri, siyasal ve ekonomik sistemler yukarıda sayılan beş temel sistemin türevleri olarak onlar tarafından şekillendirilir. Bu temel ve türev kültürel sistemlerin getirdiği değerler tüm toplumsal etkileşimleri de biçimlendirecektir (Erkilet, 2015: 18).

Sosyo-kültürel bir olgunun üç bileşeni olduğunu belirtmiştik; anlamlar, araçlar ve insanlar. Bunların birinin eksikliği gerçeklikte görülen canlı, ampirik sosyo-kültürel olguların yok olmasına yol açar. Beşerî olgulardaki anlamların içi bir kere boşaldı mı

sosyo-kültürel olma niteliğinin kaybetmeleri söz konusudur. Böyle bir anda olgular, fiziksel, kimyasal ya da biyolojik şeylere dönüşürler. Bunu Sorokin şöyle ifade eder:

Bir kitap, ihtiva ettiği anlam ve fikirlerden soyutlandığında yalnızca belirli fiziksel-kimyasal özelliklere sahip bir nesne haline gelir... Bayraklar bir tahta parçasına tutturulmuş kumaşa dönüşür... Anlam bileşeni, sosyo-kültürel olguyu araçların maddi özelliklerinden radikal şekilde farklı kılar... Anlam bileşeninin maddi araçlardan farklı oluşu, tek ve aynı anlamın çeşitli araçlar vasıtasıyla maddileştirilebilmesi ya da cisimleştirilebilmesi gerçeği ile tartışma götürmez bir şekilde ortaya konulmuştur (Sorokin, 1964: 5-6).

Demek ki Sorokin için anlam bileşeninin bulunmayışı sosyo-kültürel olguları doğal olgulara indirgemektedir. Peki, araçların mevcut olmayışının yaratacağı sonuç? Platon'un eserini yazdığı kağıtlar, bir dini sistemi cisimleştiren her türlü araç (kutsal kitaplar, tespihler, camiler, medreseler, kütüphaneler vs.) mevcut olmasaydı anlamlar, 'saf anlam sistemleri' olarak kalacak ve ampirik gerçeklikte yer alamayarak alternatif yahut potansiyel anlamlar boyutunda keşfedilmeyi bekleyeceklerdir. İnsan bileşeninin yokluğu halinde ise sosyo-kültürel sistemler bir 'mumya' haline gelecektir (Sorokin, 1962: 47). Tıpkı arkeologların yaptıkları kazılarda ortaya çıkardıkları ama yaşayan tek bireyi kalmamış antik uygarlıkların kalıntıları gibi birer mumyaya dönüşeceklerdir. Değer ve inançlarını yaşayacak, savunacak ve yayacak kimse olmayacağı için ampirik gerçeklikte bir sistem olarak değil, yalnızca bir araçlar yığını olarak kalacaklardır. Bu temelden hareketle, geriye döndüğümüzde gerçeklikte üç bileşenli haliyle karşımıza çıkan sosyo-kültürel olguları sistemli bir bütün haline getirmenin yolunu açıklamak gerekir. Sorokin, bu açıklamanın yolunu sistem ve yığın ayrımında bulur. Bu ayrım, bir ucuyla kültürel sistemlere öteki ucuyla toplumsal etkileşim sistemlerine uzanan sosyo-kültürel olguları sistemleştiren ölçütü de sağlamaktadır. Sosyo-kültürel olgular, aralarında anlamlı-nedensel bir bağ mevcut olduğu takdirde sistemlere dönüşürler (Erkilet, 2015: 21). Bu duruma Sorokin şu sözleriyle açıklık getirmeye çalışır:

Bir grup fiziksel nesne ya da olgu, aynı anlamlar sisteminin ifadesi veya cisimleştirici haline gelmişlerse bunların hangi fiziksel ya da biyolojik özelliklere sahip olduklarının ve hatta bu özelliklerin birbiriyle hiçbir nedensel ilişki içinde olmamasının önemi kalmaz; bu araçlar bir sosyo-kültürel sistemin kısımları haline gelirler ve buna binaen kendilerinin ve beşerî unsurlarının birbirleriyle temas etmesi koşuluna dayanan bir bağlılık ve karşılıklı bağımlılık içine girerler (Sorokin, 1964: 13).

O halde, bir sosyo-kültürel sistemin oluşmasında, bir anlamın (insanın kendisi ve çevresi hakkındaki bir hipotezinin) iç tutarlılığı olan bir fikir sistemi halinde ortaya konması birinci aşamadır. Bu aşama bir tasarım aşamasıdır ve bu aşamada sistemleri değerlendirmede iç tutarlılık ölçütü kullanılır. Tutarlılık varsa fikirler “sisteminden”, yoksa fikirler “yığınınından” söz edilir. Sistem, parçaların kendi aralarında ve bütünüle, bütünün de parçalarla karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olmasıdır. Örneğin, birbiriyle tutarlı önermelerin, temel bir fikri ortaya koyacak şekilde örülmesinden teşekkül eden Platon’un felsefe sisteminde bir kavramın yerinden oynatılması hem öteki parçaların hem de bütünün anlamını olduğu gibi değiştirecektir. Yığınlarda ise kısımlardan birini çıkardığımızda geride kalanlarda bir değişiklik olmaz. Örneğin; futbol-orman-barış-kare-cam kavramları sadece her biri farklı ve birbirinden bağımsız bir anlam yığını ifade etmektedir. Kavramlardan birini veya birkaçını çıkarmak herhangi bir değişiklik ve mana ifade etmeyecektir. O halde bir anlamlar yığını sistem haline getiren nitelik, önermeler arasında mantıklı bir iç tutarlılık ya da üçlü (*anlam-insan-araç*) karşılıklı bağımlılık olmasıdır. Bu tür bir anlam sisteminin somut gerçeklikte karşımıza çıkan; *din, bilim, etik, sanat ve hukuk* olarak adlandırdığımız beş temel kültürel sistemlerin her biri, tutarlı bir iç mantık çerçevesinde örülmüş anlam sistemleridir.

Kültürel sistem üzerinde, araç ve insanların iç dinamiklerinin etkileri süreklilik arz eder. Anlamlı-nedensel sistemlerin bileşimi olarak tezahür eden ampirik sosyo-kültürel sistemde, araçların ve beşerî unsurların doğal nitelik ve ilişkilerinde değişme ve saf anlam sistemlerinin, araç ve faillerce değiştirilme durumu hep vardır. Sorokin, hiçbir zaman tek yön veya tek faktörden bahsetmez; onun için toplum etkileşime dayalı bir bütünlüktür. Bu hususta sistemlerin işleyişini açıklarken *iletkenlik (conductivity)* kavramı üzerinden durur. İletkenlik, sistemdeki parçaların birinde, bazılarında veya hepsinde görülecek bir değişimin diğerlerine veya bütüne etki edeceği anlamı taşır. Ayrıca sistemlerde iç tutarlılık yahut bütünleşme ölçüsüyle ilişkilendirilir ki Sorokin: “*Anlam sistemlerindeki değişimlerin araç ve failler üzerindeki etkileri (belirleyicilik), araç ve faillerde meydana gelenlerin anlam sistemleri üzerindeki etkilerinden daha fazla olacaktır*” der (Sorokin, 1964: 25).

Sorokin, bir bütün kabul ettiği kültürün parçalara bölünmesinden yana değildir. Bunun için 19. yüzyıl düşünce dünyasının genel anlayışı olan ikili açıklamalara karşı

çıkıştır. O, kültür sistemlerinin beş temel unsurunun ve bunlardan türeyen unsurların zıt yönlerini ayrıştırarak açıklamak yerine, tamamını tek bir bütün şeklinde ele alarak çözümlemek gerektiğini vurgular. Bu anlayış ise sistemleri, kendi iç tutarlılığı olan ve tek bir anlam altında cisimleştiren bir *üst-sistemin* parçaları hatta araçları yapmaktadır.

Sorokin, üst-sistemleri kendi içinde bütünleştiren ve iç tutarlılık göstermesini sağlayan bir unsur olarak *iç anlamı* tanımlar. Ona göre iç anlam, zamanın ve mekânın ötesinde, gözlemlenemeyen ancak sezilebilen iç mantığın kavramasıyla ulaşılan bir unsurdur. Üst-sistemin temellerini ise insanın gerçekliğe biçtiği manalar oluşturur. İnsan, gerçekliğe verdiği manaları kavrarken şu ölçüleri kullanır (Erkilet, 2015: 31):

1. Gerçeklik maddidir, duyu organları ile kavranabilir;
2. Gerçeklik, gözlenebilir olanın özünü teşkil eden cevherde gizlidir;
3. Gerçeklik hem maddi hem de manevi olanın bir bileşimidir.

Bakıldığında görüleceği üzere, tüm bu mana ve gerçeklik ölçüleri ruh ve beden boyutlarına dikkat çekmektedir. İnsan doğası gereği yaşamını bu iki boyut arası denge kurma çabasıyla geçirir. İşte üst-sistemler de bu çabanın bir ürünü olarak, tüm temel ve türev sosyo-kültürel sistemlerin bağlayıcısı, bütünleştiricisi ve varlığın kabul gören temel iki boyutu ve algılanabilir olan ile kavranabilir olan arasında bir köprü, bir tünel (solucan deliği) olma niteliği taşır.

Sorokin, sosyo-kültürel değişmeyi bir bütün olarak sistemler çerçevesinde ele aldığı için değişimin sistem unsurları arasında iletileceği ve bir arada gerçekleşeceği öngörülür. Ancak bütünlüğün her zaman için kusursuz olamayacağı düşünüldüğünde bir bölgenin sosyo-kültürel bütününe ait farklı bölümleri farklı biçimde değişebilecek, sahip olduğu sistem ve yığınlardaki değişimin yönü, hızı, ahengi çeşitli olabilecektir. Üst-sistemlerde ise aşkın bir anlam etrafında bütünleşme söz konusudur. Bu, mevcut unsurların aynı yönde ve aynı zamanda değişmesini sağlayan, Sorokin'e göre "birlikte değişme" niteliği kazandıran bir durumdur (Sorokin, 1962: 146). Özetle, bütünleşme arttığı ölçüde sistem unsurlarının birindeki değişime diğerlerinin gösterdiği duyarlılık artacak ve iletkenlik yükseldikçe sistemin tüm unsurları birlikte ve aynı yönde değişim gösterecektir. Unsurlar arası duyarlılık yani iletkenlik yani birlikte değişme kabiliyeti değiştikçe sosyo-kültürel değişimin ritmi de o oranda değişecektir (Erkilet 2015: 35).

1.2.3. Sosyo-Kültürel Değişmenin Boyutları

Sosyo-kültürel değişimin boyutları hakkındaki düşünceler insanın nasıl kabul edildiği ile doğrudan ilgilidir. Sorokin, insanı bütün sosyo-kültürel çıktılarının üreticisi olarak tanımlar ve kendince insanın doğasına uygun sayılımlar üzerinden düşüncelerini açıklar. Batılı düşünürler yıllarca insanı, akıl ve mantıktan, duygu ve heyecandan ya da içgüdülerden biri ile hareket edebilen tek düze bir varlık sayılımlarıyla ele almışlar; toplumbiliminin kurumlarını da temellendiren bu düşünce sistemiyle sosyo-kültürel ürünlerin oluşumundaki maddi ve manevi unsurların önceliğini tartışmışlardır. Ancak Sorokin, önceliği insanın düşünebilen bir varlık oluşuna adar. O, eylemi düşüncenin önüne koyan ve insanın zihinsel faaliyetlerini maddi ihtiyaçlarının giderilmesi ön şartına bağlayarak onu içgüdüleri ile hareket eden bir hayvan mertebesine indirgeyen görüşlerin karşısındadır. Çünkü insan, temel besin ihtiyaçlarını, sürü gibi avlanmak yerine onu ayrıcalıklı kılan akli sayesinde geliştirdiği araç-gereçler ve türlü üretim ve avlanma teknikleriyle temin edebilecek zihinsel önceliğe ve öncelikle kabiliyetine sahiptir. Sorokin, bu zihinsel öncelikle insanın bir doğası kabul ederek genelleştirir ve insanın, varlıktan evrene kadar etrafındaki her şeye bir anlam atfettiğini düşünür. Sorokin'in kuramını anlamının başlangıç noktası ise tam olarak burasıdır.

Weber'in, insanın varoluşuna verdiği anlamın sosyoloji sistemini oluşturduğu görüşüne benzer şekilde Sorokin de insanın duyular üstü gerçekler hakkında her daim savları olan bir varlık olarak toplumsal hayatı şekillendirdiğini kabul eder. Bu kabul, Sorokin'in toplumsal yapısına, sosyo-kültürel sistemlerin maddi ve manevi veya iç ve dış boyutları olarak yansır. İçte, insanın yaşamsal gördüğü ve var kabul ettiği her şeye yüklediği maddi olmayan anlamlar; dışta, zamansal ve mekânsal cisimleştirmelerinden oluşan kabuklar vardır.

Sorokin'in görüşlerini temellendiren *anlam* kavramı metafizik bir çağrışım uyandırıyor olsa da insanın kavranabilir boyuttaki gerçekleri anlamlandırmak için algılanabilir boyutta elde ettiği delillerle ortaya koyduğu kabulleri, tezleri ve inanışları ifade etmektedir. Sorokin'ne göre insan, doğası gereği inandığı bu sezgisel bilgilerin ve keşfettiği evrensel hakikatlerin etrafında tavrını ve yaşam şeklini belirleyip işlerini yürütmek durumundadır. İş için gerekli olan araçlar ise anlamların cisimleştirilmesiyle elde edilen maddi kültürlerdir. Sorokin, insanı madde ve anlamın bileşiminden oluşan

bütüncü bir kalıbın içine sokar. Ona göre bütüncü felsefe, insanın sahip olduğu aklın kendi kendine biçtiği bir kaftan gibidir. Tarih boyu ilmeclere işlenen aklın üretimlerine ait izler bu kaftan üzerinde sürülebilir. Sorokin de bunu yaparak açıklamalarını yazı öncesi toplumlara ilişkin gözlemlerine dayandırır. Bu toplumların çoğunda akıl, zekâ, tecrübe, dinsel inanışlar, büyüsel fikirler, sanatsal eserler, tabular ve ahlak kuralları, ulvi amaçlara adanmış görevler, eğlence ve oyunlar bulunmaktadır. Bunlar en erken ve en ilkel koşullarda dahi işler haldedir. Teknik beceri ve icatlar, insanlık tarihinde beşerî kültürün diğer unsurlarından daha önce ortaya çıkmadığı gibi bilakis toplumun zihinsel birikiminin birer ürünü olarak tezahür ederek kültüre eklemlenmiştir.

Buradan da anlaşılacağı üzere, toplumsal etkileşimin en yalın ve insanın özünü, yaradılışını muhafaza edebilmesine en elverişli olduğu dönemlerde bile, bedensel gücün ifadesi olan maddi ve zihinsel gücün ifadesi olan manevi iki boyuttan söz etmek gerekir. Manevi boyut anlamları oluştururken diğeri anlamların cisimleşmesini ve gerçekleşmesini sağlayarak maddi kültürü meydana getirir ve anlamlara biçim verir. Sorokin'e göre, insan bunların karşılıklı etkileşimi, bütünlüğü içinde anlaşılmalıdır.

Sorokin'in sosyo-kültürel sistemlerinin üç temel yapı taşı olan insan, anlam ve araç bileşenleri, toplumsal ve kültürel oluşumun nedensel unsurları olmakla birlikte değişmelerinin de asıl dinamikleridir. Nitekim ne insan ne anlam ne de araçlar katı ve kalıcıdır. Ayrıca insanların kavrayışlarındaki farklılıklar ve sınırlılıklar ile kavranabilir olanın doğasındaki görelilik hali toplumsal değişme zeminini kayganlaştırmakta ve tarihsel süreçte dalgalandırmaktadır.

Bütün olarak bakıldığında Sorokin, toplumsal yapı ve sosyo-kültürel değişme kuramında değişmeyi; alt ve üst sistemler, makro, mikro, zaman, mekân gibi pek çok boyutunu inceleyerek açıklar. Bunlar, özünde insan, anlam ve araç olan üç bileşenli denklemin türevsel sağlamalarıdır. Sorokin'in sosyo-kültürel oluşum ve değişimleri öncelikle insanın aklına, aklı ile eriştiği bilgisine, bilmesine ve anlamasına bıraktığını söyleyebiliriz. İnsan ancak bilmek istedikçe ve zamanla gerçeği bildikçe ve kavradıkça hayatına anlam katabilecek, davranışlarına yön verebilecek, bu şekilde sosyo-kültürel varlık gösterebilecektir. Daha açığı, Sorokin temelde üç soruya cevap arar. Öncelikle “ne değişir” bunu anlamak ister. Sonrasında ise “nasıl değişir” ve “neden bu şekilde değişir” sorularına yönelerek sosyo-kültürel değişimleri açıklar (Erkilet, 2015: 33).

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE VE EVLİLİK KURUMU

2.1. Genel Olarak Aile Kurumu ve Aile Kavramı

İnsanlara özgü ve toplumsal hayatın bekası, kurumların belirli işlevleri yerine getirebilmesi ile ilişkilidir. Sosyolog ve antropologların bulgularına göre bu işlevler hiyerarşik temelde, insanın maddi gereksinimlerini karşılayabilmesiyle başlar; öz ile bağ kurulması, insanların birbirine ve topluma uyum sağlaması, ortak bir düzenin tesis edilmesi, zamanın insana özgü kullanılması ve üremeyle meydana gelecek olan soyun sağlıklı biçimde sürdürülebilmesi şeklinde sıralanarak devam eder. Burada; ekonomi, din, siyaset, boş vakit, eğitim ve aile gibi olgulardan bahsedilmek istendiği oldukça açıktır. Aile, bu temel işlevlerden cinsel hayat ve soyun devamı üzerine kurulu birincil ilişki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir kurumdur.

Aile kavramına insanlar pek çok farklı anlam yüklese de, antropolojik açıdan aile, evlilik kan bağıyla ya da evlat edinme yoluyla bir araya gelmiş en az iki insanın oluşturduğu birimdir (Haviland, 2008: 462). Bununla birlikte toplumda; erkek kişinin eşi, eş ve çocuklar, sadece kadın, anne-baba, ortak ideoloji veya dini inanç sahipleri, aynı çatı altındakiler veya aynı kaptan yemek yiyenler, en yaygın ifadeyle ebeveynler ve çocuklardan oluşan sosyal birlik anlamlarında da kullanıldığına rastlanılmaktadır (Sarı, 2013: 17). Bunların hiç biri tam olarak ailenin anlamını karşılamamaktadır fakat ailenin birincil ilişkilerden kurulu bir alan olduğuna dair bizlere fikir sunmaktadır.

Günlük hayatta kullandığımız ‘aile’ sözcüğü Arapçadan dilimize geçmiş olup, çokanlamlı bir sözcük olarak söz konusu birincil ilişki alanını önceleyen anlamlarda kullanılmaktadır. Keza Antikçağda, ailenin yerine kullanılan Grekçe *oikos* kelimesi de *polis* (kent) ve *politikos* (kamusal alan) kelimelerinin karşıtı olarak ‘özel alana’ imada bulunmaktadır. Özel ifadesinden kasıt bireysel bağlamdaki manası değil, evsel/ailesel, mahrem alan yani birincil ilişki alanı manasıdır. Bunun yerine dilimizde ev, yuva, hane gibi kavramlar kullanıldığı da görülür ancak aile, hem içerik olarak hem de grupsal ve kurumsal anlamda daha kapsayıcı ve meramımızı ifade etmek için daha uygun olanıdır (Sarı, 2013: 18). Türk Dil Kurumu: Türkçe Sözlük’ünde ise aile sözcüğünün anlamları şunlardır (TDK, 1998: 50):

1. Evlilik ve kan bağına dayanan; karı, koca, çocuk, kardeş arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik;
2. Aynı soydan gelen, aynı kanı taşıyan veya aralarında hısımlık ilişkileri bulunan kimselerin tümü;
3. Birlikte oturan hısım veya yakınların tümü;
4. Halk ağzında: eş, karı;
5. Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü;
6. Temel niteliği aynı olan dil, hayvan veya bitki topluluğu, familya.

Buradaki anlamları da Canatan (2011: 54), sırasıyla şu şekilde açıklar:

Birinci anlam, günlük hayatta kullanılan aile kavramı ile belirtilen olguyu dile getirmektedir. İkincisi, ‘soy birliğini ve akraba’ ilişkilerini ifade etmektedir. Bu anlam, ilkinden daha ‘geniş ve süreklilik’ arz eden bir yapıyı açıklamak içindir. Üçüncü olarak bu özelliklerdeki bir grubun ‘birlikte ikamet’ etmesine anlam yüklenmiştir. Dördüncü anlam, halk ağzında ailenin çoğu zaman sadece eş ve karıyla sınırlandırıldığına işaret etmektedir. Bu, Türk kültürünün sözcüğe semantik bir müdahalesidir. Türk kültüründe kadın, ailenin temelidir. “Evi ev eden kadındır”, “Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet” ya da “Evi dişi kuş yapar” şeklindeki atasözleri, bunu açıkça göstermektedir. Bu ifadeleri referans alarak kadının Türk aile yapısında yönetici ve otorite olduğunu, yani anaerkil bir aile modelini iddia etmek zorlama bir düşünce olsa da aile ve yuvanın inşasında kadının yapıcı rolü pekâlâ anlaşılmaktadır. Kadın, geleneksel rol dağılımında çoğu zaman evde kalması nedeniyle ev içi ailenin temsili olmuştur. Aile sözcüğünün beşinci anlamı olarak, bir amaç doğrultusunda bir araya gelen hiyerarşik ve örgütsel birimler kastedilmektedir. İngilizcedeki *society* sözcüğüne benzer şekilde bu birimler enformel olabileceği gibi formel bir yapıda da olabilirler. Örneğin bir cemiyetten veya iş, meslek, siyasi parti, spor kulübü mensupları gibi bir gruptan, camiadan söz ederken, bunların bir aile oluşturduğunu varsaydığımız gibi, farklı dernek ve toplulukları da bir aile olarak niteleyebiliriz. Bu durumda, her iki yapının da iç içe geçtiği görülecektir. Sözcüğün altıncı anlamı, insanların bir aile ve cemiyet oluşturmasının yanı sıra diller, hayvanlar, bitkiler gibi canlı varlıkların oluşturdukları aile (familya) yapılarına benzer özellikleri sergilediğine işaret etmektedir.

Yukarıdaki kavramsal analizlerden ailenin, esasen anne, baba ve çocuklardan oluşan bir birliktelik ve yapılanma olduğu anlaşılmaktadır. Fakat yine de bu çok genel bir tanımdır. Bu şekildeki her birlikteliği, aile olarak tanımlamak güçtür. Bugün gerek sosyoloji gerekse kültürel antropolojide ailenin evrenselliği kadar ailenin genel geçer bir tanımının yapılabilirliği hakkında da tartışmalar sürmektedir. Canatan (2011: 55-62), aile hakkında evrensel bir tanım yapılamamasının iki nedeninden söz etmektedir. Birincisi, aile kurumun dünyada sergilediği çeşitliliğidir ki belirli bir topluma bakarak aileyi tanımlamak kültür merkezci (etnosentrik) bir yaklaşım olacaktır. İkinci nedense aile kurumunun tarihsel süreçte daimi bir değişime uğramasıdır. Ailenin yapısı, aile içi roller ve ilişkiler, ailenin işlevleri ve en önemlisi de aile hakkındaki düşünceler sosyal ve kültürel bağlamda sürekli değişmektedir.

Her ne kadar kavramsal tartışmalar süregelse de sosyolojisinin temel kurumu ve olgusu olan ailenin, bir şekilde tarif edilmesi gerekir. Bu bağlamda aile; biyolojik olarak insan soyunun devamını sağlayan, toplumsal uyumun belli sınırlar içinde ilk ve en etkili şekilde oluşmaya başladığı, cinsel ilişkilerin düzenlendiği, eşler ve ebeveynler ile çocuklar arasında karşılıklı güven duygusu ve samimi birincil ilişkilerin kurulduğu, mevcut toplumun elverdiği ölçüde ekonomik etkinliklerin gerçekleştirildiği toplumsal bir kurumdur (Ozankaya, 1996: 357) şeklinde tarif edilebilir.

Kandiyoti ise aileyi fizyolojik ihtiyaçları gideren ve neslin devamını sağlayan bir yapı olarak görür (Kandiyoti, 1984: 17). Kıray’a göre aile, “toplumsal değişimde tampon kurum işlevi gören, yapısal değişimlerin getirebileceği kopuklukları şekil ve işlev değiştirerek karşılayan, bireylerin güvenlik gereksinimlerini değişik biçimlerde yerine getiren sosyal bir kurumdur” (akt Kandiyoti, 1984: 25). Kurt’un tanımlamasına göre aile, “aralarında akrabalık bağı bulunan insanların oluşturduğu ve onların çeşitli (psikolojik, sosyal, ekonomik) ihtiyaçlarının karşılandığı, topluma uyum ve katılımın sağlandığı temel bir toplumsal kurumdur” (Kurt, 2012: 391). Gordon Marshall’a göre aile, “kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülü bir grup; zaman içinde ayakta kalmayı ve değişikliklere uyum göstermeyi başarmış çok esnek bir toplumsal birimdir” (Marshall, 1999: 7). Giddens’a göre ise aile, akrabalık ilişkileri ile doğrudan bağlı, yetişkinlerin çocuklara bakmakla yükümlü olduğu bir insanlar topluluğudur (Giddens, 2000: 246-247).

En nihayetinde aile için, “insan soyunu sürdürmek üzere iki farklı cins arasında kurulan, evlilik bağıyla başlayan, birincil ilişkilere dayanan, cinsel ilişkilere meşruiyet kazandıran, soy ve akrabalık düzeyleriyle toplumsal bir boyut taşıyan, soyut ilişkiler ağı olması itibariyle kültürel bir kurum; nesnel insanlardan oluşması itibariyle fiili bir grup, birim veya topluluktur” (Sarı, 2013: 20) tarifi yapılabilir.

Ünal ise aileyi tarihin en eski ve evrensel bir kurumu olarak toplumun çekirdeği ve temel birimi şeklinde niteler. Ona göre, evlilik akdi ile tesis edilen aile kurumuna tüm toplumların varlıklarının devam edebilmesi için ihtiyaç duyulmaktadır. Sağlıklı bir toplumun sürdürülebilirliği ancak aile kurumunun tesisi ve korunmasıyla mümkün olabilir. Nitekim toplumun huzur ve güveni, ailede yakalanacak olan istikrar ve güven ortamına temelden bağlıdır (Ünal, 2013: 589). Ünal bu görüşleriyle toplumbilimcilerin sıklıkla yaptığı gibi aileyi toplumsal perspektiften ele almıştır. Buna göre aile, bir anne ve babanın çocuklarıyla oluşturduğu haliyle toplumun en küçük yapısı olarak bilinir. Ancak Durkheim’in tanımıyla, aynı soydan gelen fertler olduklarına inananlardan ve kan bağı ilişkisi bulunanlardan teşekkül bir sosyal yapı olduğu da söylenebilir. Aileyi oluşturan en temel bağların kan bağı ve soydaşlık olmasının yanı sıra aidiyet duyulan grupların, cemiyetlerin, kliklerin sembolik adı olarak da sosyal varlık gösterebileceği unutulmamalıdır. Ayrıca aile, insanın cinsel içgüdü münasebetiyle mevcudiyet bulan ve günümüze kadar süren her türlü ferdi ve toplumsal gelişimin değişkeni bir kurum olsa da cinsel serbestliğin, sadakat ve itaatin çeşitli boyutlarda görüldüğü çağlar veya toplumlarda bile aile mefhumunun bugünkü izlerini görmek mümkündür. Günümüzde ise çiftlerin evlilik akdi ile oluşan aile olgusu; sahiplenme, kıskanma, mülk edinme, iş bölümü gibi duygu ve ihtiyaçların tezahürü ile biyolojik bir birliktelikten çok sosyal ve kültürel bir birliktelik olgusuna tamamıyla dönüşmüştür (Celkan, 1991: 77-78).

Toplumbilimcilere göre aile, sosyo-kültürel bir varlıktır. Bu, aile ve toplumsal yaşamın olduğu yerde kültür de var demektir. Toplu yaşamın bir ürünü olarak kültür, toplumun hayati fonksiyonlarını da üstlenen fizyolojik bir unsur gibidir. Aile ise canlı bir organizmanın teşekkülünde görevli en küçük yapıtaşısı olan hücreler gibi toplumun oluşumunda önemli rol üstlenir. Ayrıca aile, toplum kültürünü köklü bağları sayesinde koruyan ve yaşatan konumdadır. O hâlde, sosyal gerçekliğin sacayaklarını aile, toplum ve kültürün oluşturması nedeniyle bu olguların ilişkilerine de değinmek gerekir.

2.1.1. Aile, Toplum ve Kültür

Aile, sosyolojinin en çok üzerinde durduğu kurumlardan biridir. İnsanın hayata gelmesiyle kendisini içinde bulduğu yer aile ortamıdır. İnsan olmanın en doğal özelliği gözünü açtığından itibaren aile içinde başlayan ve devam eden toplu yaşam biçimidir. Bu yaşamların kompleks ve somut bileşimi sosyal gerçeklikte karşımıza toplum olarak çıkmaktadır. Aile, toplumun sahip olduğu kültür, değer ve normlar gibi sosyal olgulara sıkı sıkıya bağlı en temel kurum; sosyalleşmenin yoğun ve derin yaşandığı toplumsal yapıdır. Bu nedenle aile ve ilgili kurumlar üzerine yapılan çalışmalar, bireyin, ailenin ve toplumun değişim ve dönüşüm açıklamalarına büyük katkı sunacağı kesindir.

Toplumun sözlük anlamı, Ülken'in (1969: 292) Sosyoloji Sözlüğü'nde; "her yaştan insanın bulunduğu, ortak inanç ve kurumlara dayanan organlaşmış veya yaygın bütün zümreler arası birliklerin bütününe verilen ad" olarak geçmektedir. Buna binaen, insanların bir arada yaşam formunu temsil eden toplum kavramı, sosyal ihtiyaçlarını giderebilmek adına etkileşen ve bir kültürün paydaşı olan çok sayıda insanın meydana getirmiş olduğu birliktelik olarak tanımlanabilir. Dışarıdan sadece bir insan yığını gibi görünse de toplum, insandan ziyade insana özgü; kültürler, değerler, adetler, kurallar, roller ve davranış kalıpları ile gruplar ve bireyler arasındaki tüm ilişkiler örüntüsünden doğan sistemsal ve kurumsal bir organizmadır. Buradan hareketle insan birliktelikleri ile sosyo-kültürel bir yapı oluşturan grupları toplum açısından değerlendirmek gerekir.

Gruplar, toplumun içerisinde belirli bölümleri meydana getiren yapılardır. Aile ise anne-baba ve çocuklardan oluşan haliyle küçük ancak soy ve akrabalık bağlarıyla büyüyen ve genişleyen bir gruptur. Toplum içindeki bireylerin aynı zamanda grupların da birer üyesi olduğu düşünüldüğünde, sosyolojik bir araştırmada önce kişi ve gruplar üzerine yoğunlaşmak yararlı olacaktır. Zira bir bireyin, grubun ya da bir ailenin kültürü bütün topluma mâl edilemez ancak yine de bireylerin aynı anda birçok grupta sosyal manada yer edinebiliyor olması grupların ve üyelerinin birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olmasını sağlamakta ve dolayısıyla toplumlarda ortak bir kültür oluşmaktadır. Buradan hareketle de toplumu; tarihsel süreçte bir değişim ve birikim üzere süregelen, içerisinde başta ailelerin olduğu, ortak bir kültürü paylaşan karşılıklı bağlantılı temel gruplar ağı şeklinde tanımlamak mümkündür (Fichter, 2016: 86).

Aile, her ne kadar toplumsal yapının en küçük birimi olmasına rağmen; siyaset, ekonomi, din ve eğitimle toplumun en temel ve etkili kurumu niteliğindedir. Toplumda bireylerin yer edinebilmesini sağlayan ve psiko-sosyal hayatına yön veren ilk sosyal çevre ailedir. İnançlar, gelenekler, ahlaki ve örfi değerler, normlar gibi kültür mirasının korunması ve nesillere aktarılması aile kurumu ile mümkün olabilmektedir. Aile içinde sosyalleşmeyle (toplumsallaşmayla) başlayan bireyin sosyo-kültürel gelişimindeki en büyük pay öncelikle anne ve babasına, yani ailesine ait olurken, bireylerin çocuk yaşta ailedeki gözlemlerine dayanan tavırlar edinmesiyle toplumu ve toplumsal davranışları belirledikleri de sosyal bir gerçeklik olmaktadır (Kurt, 2012: 391).

İnsanın toplumla olan ilişkisi her iki taraf için de varoluşsal bir ilişkidir. İnsan varoluşundan buyana, başkalarıyla sürekli etkileşim halinde belirli sosyal ilişkiler ve birliktelikler kurmuştur. Onun varlığına anlam kazandıran en belirleyici özelliklerden biri, toplumla yaşaması ve ancak toplum içinde insani varlık gösterebilmesidir. İnsan, doğduğunda kendini bir ailenin, ailevi ilişkilerin ve bunları temellendiren bir dilin ve kültürün, yani genel anlamda bir toplumun içinde bulur. Buna rağmen henüz toplumun bir üyesi değildir. O, sosyalliğe yatkın bir birey olarak doğar ve zamanla toplumun bir üyesi haline gelerek “insan” hüviyeti kazanır (Berger, Luckmann, 2008: 190).

Bu doğrultuda burada toplumsallaşmadan söz etmek gerekir. Genel sosyolojik anlamıyla toplumsallaşma, doğumla başlayan dünya hayatında, insanın aile, okul gibi toplumsal kurumların ya da ait olduğu grup ve toplulukların etkisiyle sosyal rollerini almasıdır (Rapley, Hansen, 2006: 591). Ayrıca bu etki faktörleri aracılığıyla toplumsal tutumların, alışkanlıkların, davranışların, değer, kültür ve bilginin aktarılma sürecidir (Colman, 2003: 687). Hülasa toplumsallaşmayı, esasen ailede başlayan bir öğrenme ve öğretme süreci olarak düşünmek yanlış olmayacaktır (Batmaz, İsen, 2002: 22). Bu sayede toplumdaki norm ve değerleri içselleştiren, eş, kardeş, akraba gibi toplumsal rollerin anlam ve gereğini öğrenerek yerine getiren bireylerin toplum üyeliğine adım atması gerçekleşecektir (Marshall, 1999: 760).

İnsanlar kendine özgü varlıklardır. Toplumsal gözle bakıldığında toplumun her bir üyesi benzer özellikte görülebilse de bireysel anlamda her biri birbirinden farklıdır. Bu durum insanların toplum tarafından standart hale getirilemeyeceğini gösterir. Keza Emile Durkheim insanı, tüm toplumsal ve kültürel koşullamalara rağmen yaratıcı ve

özgün kalabilen bir “çifte varlık” olarak nitelendirir (Zijderveld, 2007: 157). Toplum ve kültür, insan üzerinde otoriter birer iktidar düzeni kurar. Ancak insan, bu otoritenin dayattığı davranış, norm, değer ve inançları benimseyebileceği gibi etkin bir karakter koyarak bunları yorumlayabilir, kendisi ve toplumu için hayatın seyrini değiştirebilir. Toplumsallaşma, toplumsal olanı benimseme, içsel hale getirme durumu olduğu kadar değiştirme ve dönüştürme süreci olsa da birey, ne değişimi tümüyle gerçekleştirme ne de toplumsal gerçekliği tümüyle içselleştirmeden yanadır. O, etkisinde kaldığı sosyopsikolojik etkenlerle sosyo-kültürel yorumunu üretir (Berger, Luckmann, 2008: 196).

Bu görüşe göre birey, toplumsallaşmayla toplum tarafından öğretilen sosyal ve kültürel değerleri kendi inisiyatifi dışında benimserken buna karşı koyabilme, yeniden anlamlandırarak değiştirebilme ve hayatına uygulayabilme iradesine sahiptir. Burada belirleyici unsur kişinin sosyal ve kültürel çevresinin kabullerinden oluşan gerçeklik alanıdır. Etkinliği ve belirleyiciliği üstlenen bu gerçeklik alanının aktörleri, toplumsal olgular, kurumlar ve yapılarıdır ki bunların en başında da aile gelmektedir. Dolayısıyla aile, etken ve edilgen rolleriyle toplumsal ve sosyo-kültürel değişimin baş aktörüdür.

Toplumsal değişme, toplumun ve bireylerin hayatında önemli etkilere sahiptir. Bireysel bağlamda düşünüldüğünde insanların kendi hür iradeleriyle mevcut sosyal ve kültürel yapının dayatmalarına veya ezberlerine karşı bir benlik sergileme ve özgürlük alanı oluşturma imkânı sunması açısından olumlu görünse de kurumsal açıdan sosyokültürel yapıların bu değişimlerden pek olumlu etkilendiği söylenemez. Günümüzde, toplumsal değişimle birlikte işlevini yitiren en köklü sosyal kurumların dahi ortadan kalkabileceği tartışma konusudur. Aile de ne yazık ki bunlardan biridir. Birey kendini toplumda tek başına konumlandıkça aidiyet duygusundan uzaklaşmakta ve insanlar arasında yer edinmek yerine kendine has kimlikler üretme arayışına girmektedir. Bu, onun aslına ve ait olduğu topluma yabancılaşmasına yol açarak bilhassa sosyo-kültürel bir kurum olan ailenin işleyişini bozmaktadır (BASGM, 2006: 27-30).

Ailenin sosyo-kültürel niteliği ona, daha sonra üzerinde duracağımız birtakım işlevler kazandırır. Bunlar arasından sosyo-kültürel unsurların nesilden nesle aktarımı önemli bir fonksiyondur. Kültür, toplumun yaşam şeklini belirlerken aynı zamanda da toplumsal yaşamın mahsulü olarak üretilen sosyal bir döngüdür. Aile, bu döngünün tam ortasında konumlanarak toplumsal kültürü alır, işler, üretir ve aktarır.

Aile merkezli ve ferdi gerçekleşen bu kültürel aktarım süreci, topluma tezahür ettiği gibi toplumsal değişimler içinde gerçekleşen kültürel süreçler de sosyo-kültürel benzeşmeler ve farklılaşmalar ile aileyi ve toplumu etkisi altına almaktadır. Kültürel süreçler genel anlamda, kültürlenme, kültürleşme, kültürlenme kavramları ile açıklanır. Kültür aktarımı işlevi açısından kültürlenme ve kültürlenme aileyle doğrudan ilişkilidir. Kültürlenme, bireyin doğumdan ölüme kadar toplumun beklentilerine göre yetişmesi; davranış ve düşüncede şekillenmesidir. Kültürlenme ise toplumun alt kültürlerinden ya da farklı toplumlardan gelen fert ve grupların karşılıklı etkileşimleri sonucunda asıl ve alt kültürlerde rastlanmayan yepyeni bir senteze ulaşılmasıdır. Benlik gelişimiyle sosyalleşme sürecinde olan özellikle ailenin bebek, çocuk ve genç bireyleri kültürlenme ve kültürlenmenin iletişim imkânlarının gelişmesi ve yaygınlaşması üzerine daha etkili ve yoğun yaşandığı dönemlerde toplumun sosyo-kültürel değişimi bakımından hassas bir dengede bulunmaktadırlar. Şayet yabancı kültürlerden gelen tesirler karşısında aile kurumu etkisiz kalır, kültür taşıyıcılığı işlevini yerine getiremez olursa toplumun asıl kültürü gelecek nesillere aktarılamadan yok olacak ya da farklılaşarak yeni bir kültür oluşacaktır. Bu durumda ailenin kendisi de kültürel bir unsur olarak yapısal ve işlevsel birtakım değişimlere maruz kalacağı aşikârdır. Zira aile, fertlerin bedensel birlikteliği ile hayat bulup kültürel birlikteliği ile yaşamaktadır. Ailesinden öz kültürünü alamamış her fert oluşturacağı yeni ailesinde başka bir kültürü yaşayıp yaşatacak ve aktaracaktır.

Toplumsal değişme, bireyin doğduğu toplumun kendisini kuşatan kurallarına uyum sağlamasını güçleştirir ve bireye bunlara karşı özgür davranabilme fikrini aşılır. Birey, toplumsal ahlak kurallarından kurtulmak için çabaladıkça kendi özgürlük alanı başkasının özgürlük alanını daraltmaya başlar ve herkesin kendi benimsediği varoluş amacına göre bireysel ahlak kuralları ortaya çıkar (Yakupoğlu, 1996: 316). Bu türden bireyci tutumların yaygın biçimde görülmesinde modernleşme sürecinin etkili olduğu söylenebilir. Küreselleşme ile hız kazanan ve en kapalı coğrafyalara kadar sirayet eden modernleşme, demografik dengeleri değiştirmiş; evlilik, ikinci evlilik ve doğurganlık oranları düşerken geleneksel aile tipleri dönüşmüştür. Modernleşmenin esas sosyo-kültürel etkisi ise aile mahremiyetine yansımıştır. Aile içi ‘özel alan’ alenileştirilerek kamuya mâl edilir olmuş, evlilik öncesi kadın-erkek ilişkilerinde mahremiyet sınırları kalkmış ve bu kanıksanmış, eş seçimi medyatik hale gelmiştir (Yıldırım, 2011: 124).

Ailede ve haliyle toplumda gözlemlenen sosyo-kültürel değişimlere neden olan sosyolojik süreçlerden sanayileşme ve kentleşmeyi de göz ardı etmemek gerekir. Her ne kadar sanayileşme ve kentleşme, modernleşmenin elle tutulur, gözle görülür somut halleri olsalar da toplumsal değişme bağlamında her gelişmenin ayrı bir önemi vardır. Sanayileşme, bireyin toplumsal statüsünde farklılaşmalara, sınıfsal ayrımlara, toplum ve aile içinde ilişkilerin ve rollerin değişimine neden olmuştur. Sanayileşmeyle işgücü ihtiyacının artması kadınların hatta çocuk denebilecek yaştaki gençlerin iş hayatında yer bulmalarını sağlamış, onlara kısmen de olsa sosyo-ekonomik özgürlük tanımıştır. Bu da kadınların, evde oturan, sadece ev işlerini yapan ve çocuk bakan anne imajlarına ek olarak meslek sahibi iş kadını imajını ortaya çıkarmış, yeni ‘güçlü kadın’ modelini topluma benimsetmiştir. Aile içinde annenin baba ile yakaladığı sosyo-ekonomik fırsat eşitliği ve kimi gençlerin elde ettiği ekonomik bağımsızlık, görev ve sorumlulukların aile içi dağılımını değiştirmiş, babanın aile bireyleri üzerindeki otoritesini sarsmıştır. Kentleşme ise daha çok kırsal kesimlerin muhafazakâr ailelerini etkilemiştir. İş bulma umuduyla kente göç eden aileler, sanayileşme ile bozulan kentsel aile yapısına maruz kalmanın yanı sıra ekonomik ve kültürel uyum sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Neticede aile kurumu toplumsal değişmeler, gevşeyen ve çarpıklaşan ilişkiler etkisinde sosyal fonksiyonlarında daralmaya ve hacimsel olarak küçülmeye uğramıştır (Bayer, 2013).

2.1.2. Ailenin Temel İşlevleri

Toplumbilimcilerin, aile tanımlamasını tartışma konusu yaparak birçok farklı tanımlama üzerinde durduklarını belirtmiştik. Bu tanımlamalarda, en yaygın olan odak noktası ailenin işlevleri olmuştur. Ancak bu işlevlerin göreliliği de birçok farklı görüşü meydana getirmiştir. Ailenin işlevleri içinden ortak bir görüş olarak en fazla değinilen işlevlerse; cinsellik (sexuality), doğurganlık (fertility) ve birincil sosyalleşme (primary socialization) olduğu belirtilmektedir (Berger ve Berger, 1979; akt Karataş, 2001: 91).

Yapılan çalışmalara bakıldığında ailenin sosyal işlevleri sosyologlar tarafından farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Kimileri bütüncül bir yaklaşımla, kimileri sadece temel konular üzerinde durarak, kimileri ise bambaşka bir bakış açısıyla aileyi değerlendirmiştir. Turner (1965: 355) aileyi biyolojik ve sosyal yönleriyle ele alır. Ona göre aile; biyolojik nedenlerle evlenen, çocuk sahibi olunan ve onların yetiştirilmesi ile sosyalleştiren ve sosyalleşen, kendine has tabiatı ve tarzı bulunan sosyal bir gruptur.

Ronnau ve Poertner (1993), ekonomiden sağlığa, mantaliteden duygusal (emotional) durumlara ve kendini ifade etmeye kadar ailenin işlevlerini geniş bir biçimde açıklar (akt Nazlı, 2003: 38). Goode ise ailenin; üretim, sosyal statü ve görev dağılımı, sosyal kontrol, korunma, biyolojik ve duygusal bakımdan çocukların yetiştirilmesi işlevlerine önem verir. Winch, eğitsel, ekonomik, politik ve dini işlevlere, Mayntz, boş zamanları değerlendirme ve kültürel işlevlere, Neidhardt de gerginlikleri azaltma ve yumuşatma, yani ailenin huzur kaynağı olma işlevlerine vurgu yapar (akt Ergün, 1987: 39).

Ogburn (1963) ise, ailenin işlevlerine, daha bütüncül ve sistematik yaklaşan bir sosyologdur. Ogburn ailesel işlevleri; ekonomik ihtiyaçların giderilmesi, sosyal statü sağlanması, çocukların eğitilmesi, dini bilgi ve inançların kazandırılması, boş zamanın kaliteli ve keyifli değerlendirilmesi, aile bireylerinin korunması, meşru cinsel doyum ve sevgi ortamı oluşturularak neslin devamının sağlanması şeklinde yedi temada ele alır (akt Bulut, 1993: 3). Elliot ve Merrill (1961: 350), Ogburn'un klasik sınıflamasına ailenin saygınlık (prestij) kazandırma işlevini de ekleyerek aileyi değerlendirirler (akt Gökçe, 1990: 218). Keza yine Erkal (1995: 76) da bütüncül olarak ailenin işlevlerine değinir, aileyi “toplum nüfusunu yenileyen, milli kültürü taşıyan, çocukları yetiştiren ve sosyalleştiren, ekonomik, biyolojik ve psikolojik ihtiyaçları gideren bir müessese” olarak tanımlar. Özgüven (2010: 19-20), yapılan araştırmalara göre evrensel anlamda kabul görmüş ailenin işlevlerini; ‘biyolojik, sosyal, psikolojik ve ekonomik’ olmak üzere dört ana başlıkta toplar. Nirun (1994: 21) ise ailenin işlevlerini bireysel, kişisel ve insani ihtiyaçlar bağlamında açıklamaktadır. Ona göre aile, beslenme, barınma gibi bireysel; eğitme, yetiştirme ve statü edinme gibi kişisel; sevgi ve duygusal tatmin gibi insani ihtiyaçları karşılayan bir kurumdur.

Toplumsal değişimler, toplumsal kurumlarda birtakım değişimlere neden olsa da ailenin temel işlevleri halen korunmaktadır. Bu işlevler; üreme ile soyun devamı, çocuk yetiştirilmesi, şahsiyet kazandırılması, kültürün aktarılması, sosyo-kültürel ve psikolojik uyumun sağlanması, güven içinde sığınılacak bir yuva kurulması şeklinde sayılabilir (Nirun, 1994: 150). Bir nevi, toplumun bireyler için üstlenemediği işleri aile yerine getirmektedir. Nitekim ailenin evrenselliği bu temel işlevlere, işlevlerin temeli ise başka toplumsal gruplar tarafından yerine getirilmesinin imkânsızlığına dayanır.

Ailenin işlevleri, toplumların tarihsel gelişimine ve ailelerin hayat döngüsüne göre değişiklik göstermektedir. Özen (1987), toplumların gelişimine göre ailenin daha çok veya daha az işlevsel olduğunu belirtir. Gelişim ve değişim hızı yavaş toplumlarda aile, toplumun varlığının sürdürülmesinde gerekli olan işlevlerin neredeyse bütünü üstlenirken, hızlı değişen toplumlarda, üstlendiği birçok işlevi gelişen diğer toplumsal kurumlara devretmiştir. Günümüzde ise ailenin psikolojik tatmini sağlayan bir kuruma dönüştüğü ifade edilmektedir. Bugünkü modern ailenin temel işlevi, aile bireylerinin psikolojik ihtiyaçlarına ve gelişimine yöneliktir (Yıldırım, 2005). Günümüzde genel olarak ailelerin üye sayısı azaldığı için çocukların ekonomik-faydacı değerinde düşüş, psikolojik değerinde ise yükseliş gözlemlenmektedir (Kağıtçıbaşı, 1993: 53). Bireyin kişilik, kimlik, sosyal rol ve statü edinmesinde aile daha etkili ve gerekli hale gelmiştir. Nitekim sosyoloji alanında işlevsel yaklaşımın temsilcilerinden biri olan Parsons, yeni ailelerin, çocukların sosyalleşmesi ve aile üyelerinin kişisel ihtiyaçlarının giderilmesi üzerinde uzmanlaştığını belirtmiştir (Ecevit, 1993: 11).

Toparlanacak olursa aile, onu oluşturan üyelerine sunduğu psikolojik destek ve kazandırdığı aidiyet duygusuyla hayattaki zorluklar karşısında bireyin güçlü durmasını sağlar. Aile, sosyalleştiren yönüyle yalnızlık duygusunu engellediği gibi insanlardan uzaklaşıp kendi halinde bir rahatlık, dinginlik ve özgürlük alanı kurmaya da yardımcı olur. Soyun sağlıklı ve meşru bir şekilde devam etmesi aileyle mümkün olmaktadır. Ailenin üretimde ve tüketimdeki etkinliği ona yardımlaşma ve dayanışma işlevlerini yüklemiştir. Tehlikelere karşı bir güven ortamı oluşturması ve sosyal, kültürel ve dini değerleri sonraki nesillere aktarmasıyla da aile koruyuculuk görevini üstlenir. Özetle ailenin temel işlevlerini; biyolojik, psikolojik, ekonomik, eğitimsel, sosyal ve kültürel yönleriyle incelemek gerektiği söylenebilir (Ünal, 2013: 590).

2.1.3. Ailenin Türleri

Günümüzde temel toplumsal bir birim olarak aile çeşitli yapı ve işlev örüntüleri ile yine her toplumda varlığına devam etmektedir. Bazı insanlar aileyi toplumdan farklı bir yerde konumlandırırsa da esasen aileler de içinde bulundukları toplumun değerlerini ve yapısını etkiler ve bunlardan etkilenir. Antropologlar, en yakın akrabalarından oluşan en küçük birimden, kan ve evlilik bağıyla bağlanmış daha büyük gruplara kadar çeşitli boyutlarda aile türleri olduğunu belirlemişlerdir (Haviland, 2008: 466).

Dolayısıyla tek bir aile türünden söz etmek mümkün değildir. Değişkenlerin ve değişimlerin zemin hazırladığı birçok aile türü vardır. Evli ve çocuklu bir aile, bir veya daha fazla çocuğa sahip tek ebeveynli ya da birçok çocuklu çok eşli evlerin hepsi birer ailedir (Haviland, 2008: 462). Aile dokusunun ve türlerinin oluşması toplumların hayat tarzlarına göre; toplumsal, tarihi ve ekolojik koşullarla ilişkilidir. Kültürel bir sistemin parçası olarak aile türleri toplumsal alt ve üstyapılarla ve toplumun başka özellikleriyle iç içe geçerek karmaşık bir hal almıştır. Aile türleri, hem değişik yapıdaki toplumlarda hem de aynı toplum içinde yapısal özelliklerin değişmesiyle çeşitlenmektedir. O halde, başka toplumlardaki insanların nasıl yaşadığı, bize ilginç ve yabancı gelen davranışları belirli zaman, yer ve toplumsal koşullarda yaşayan insanların deneyimlerinin karşılıklı sonuçları olarak yorumlanmalı ve incelenmelidir (Haviland, 2008: 466-467).

Aile türlerini birbirinden ayırt etmede çeşitli ölçütler kullanılabilir. Bu ölçütleri Timur (1972: 97); “*eş sayısı unsuru* (tek karılı, çok karılı, çok kocalı), *evlilikte ikamet unsuru* (baba evi, ana evi, ayrı ev), *yetke (yetkinlik/otorite) unsuru* (eşitlikçi, ataerkil, anaerkil)” şeklinde özetlemiştir. Bugün dünyada yapısal anlamda en çok görülen iki aile türü vardır. Bunlar ataerkil (geleneksel) geniş aile ve bağımsız (modern) çekirdek ailedir. Anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile (nucleus family), diğer adıyla evlilik ailesi (conjugal family) en yalın aile türüdür. Şüphesiz bu türleri daha da geliştirmek ve genişletmek mümkündür. Nitekim toplumsal değişmelerle aile yapılarının maruz kaldığı tahribatı ve değişimleri bazı araştırmacılar; geçici geniş aile, parçalanmış eksik aile, çözülen aile vb. şekilde aile türleri arasına ekleyebilmektedir (Timur, 1972). Ancak konuya aile türlerinin tipolojisi olarak yaklaşmak yerine ailenin işlevleri ve ilişki ağları üzerinden ele almak daha faydalı olacaktır.

Bu çalışmada aile türleri, evliliğe ilişkin olanları ‘evlenme biçimleri’ konusuna bırakılmak üzere; ‘birey sayısına, otorite ilişkisine, soy bağına, ikamet şekline ve yeni yaşam şekillerine’ göre sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

2.1.3.1. Birey Sayısına Göre Aile Türleri

Aile türlerine yönelik birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bunların başında gelen evrimci sosyolojik bakış açısına göre, ailelerin tarihsel süreçte evrimsel çizgiyi takip ederek günümüze kadar geldiklerine ilişkin iddiaları geçerliliğini yitirmiş durumdadır.

Çünkü modernleşme öncesi geleneksel aile biçimine atfedilen, kadının evde çalışması ve eve mahkûm edilmesine yönelik dönemsel özelliğin halen devam edebiliyor olması bu yaklaşımın hatalı olduğunu ortaya çıkarmıştır (Giddens, 2000: 140). Buradan, aile türlerinin tarih içinde ve toplumlarda farklı biçimleriyle var oldukları anlaşılmaktadır. Modernleşme olgusu her ne kadar aileye yeni türler katmakta ve aileyi de değişimlere uğratmakta ise de bu, modernleşme öncesi aile türlerinin tümüyle yok olduğu anlamına gelmemektedir. Ayrıca modernleşme ve batılı kültürler ile özdeşleşen çekirdek aileye modern öncesi dönemde de rastlanabileceği gibi doğu kültürünü temsil eden toplumun geleneksel bir aile türü olarak görmek de mümkündür (Vergin, 1990: 319).

Görüldüğü üzere geleneksel ile modern aile ayrımı, hem farklı toplum tiplerini hem de ailenin birey sayısı ölçeğini dikkate alınan bir ayrımdır. Dolayısıyla bu başlık altında ‘geleneksel geniş aile’ ve ‘modern çekirdek aile’ türlerine değinilecektir.

Geniş aile, çok sayıda bireyin geniş akrabalık bağlarıyla meydana getirdiği aile yapısıdır. Bu ailede, anne-baba-çocuklar ile anne ve babanın kan bağı olan; kardeşleri, onların çocukları ve büyük anne ve babalar bulunmaktadır. Bu yapı gelin ve damatların katılımıyla oluşan akrabalık bağlarıyla daha da genişlemektedir. Geniş aile, en yaygın halde geleneksel toplumlarda bulunması nedeniyle geleneksel aileyle özdeşleşmiş bir durumdadır. Geleneksel aile, kendi toplumsal dönemine has bir aile türüdür. Dönemin tarımsal faaliyetleri, inançları, koşulları aile yapısına etkilemektedir. Kırsal kesimlerde tarıma dayalı toplumlarda yaygın olan bu aile türünde beden gücünün önemi nedeniyle erkeğin kadına ve tecrübesi nedeniyle de yaşlının gence toplumsal bir üstünlüğü vardır. Aileyi ilgilendiren konularda kararı erkekler ve yaşlılar vermektedir. Daha çok tarıma dayalı ekonomik üretim, aile nezdinde yapıldığı için iş bölümü, uzmanlaşma ve baba-oğul arasında usta-çırak ilişkisi vardır. Evin tek olan erkek çocuğu veya en küçük erkek çocuk evlendiğinde baba evinde kalarak işleri ve baba ocağını idame ve ikame etmekle sorumludur. Dolayısıyla coğrafi hareketlilik kısıtlı, akrabalık bağları ve aile ilişkileri güçlü, dayanışmacı, mahrem, birden fazla kuşağın beraber yaşadığı geniş ve çok işlevli bir aile türü meydana gelmektedir. Bu tür ailelerin temel işlevleri; üreme, doğurganlık ile neslin devamı; çocukların bakımı, yetiştirilmesi ve ekonomik üretim ile emeğin ve toplumun yeniden üretilmesi; birey ve toplum arasında kurduğu hiyerarşi ile sosyal bir düzen ve denetim sağlaması olarak sayılabilir (Yıldırım, 2011: 71; Karataş, 2001: 93).

Geleneksel ailenin; ekonomik, eğitimsel, mesleki ve itibar sağlama gibi birçok sosyal işlevi bulunmaktadır. Yıldırım (2011: 72), İbn-i Sina'nın geleneksel aileyi "Aile Siyasetine Dair" adlı eserinde; ev, azık, çocuk, koruyucu, çoğalma, neslinin bekası gibi temel özelliklerle açıkladığını belirtir. İbn-i Sina bunu şu şekilde ifade etmiştir:

Her insan, dünyada, canını koruyacağı ve vücudunu sürdüreceği azığa, eli altındakileri koruyacağı ve işinden dönünce sığınacağı eve, evini ve kazancını koruyacak eşe, güç yetiremediğinde onun için çalışacak, ihtiyarlığında geçimini sağlayacak, kendisinden sonra neslini sürdürecektir ve adını anacak çocuğa, yardımcı olacak ve yükünü taşıyacak koruyuculara muhtaçtır (İbn-i Sina, 1993: 907-917; akt Yıldırım, 2011: 72).

Bunun yanı sıra İbn-i Sina, bir anlamda geleneksel ailenin felsefi temellerini oluşturan görüşlerinde kadının rolünü; "erkeğin malının ortağı, malının koruyucusu, yükünün taşıyıcısı ve çocuklarının terbiyesinde güvendiği kişi" olarak tanımlar. Ona göre örnek kadın; akıllı, dindar, arlı, sevecen, doğurgan, az konuşan, itaatkâr, içten, güvenilir, ağır başlı, görüntüsünde ciddi, kendisini kocasına hizmete adanmış ve güzel huyları, nezaketi ve kibarlığıyla üzüntülerini gideren, dertlerine teselli olan ve kocasını her yönden rahatlatıp huzur veren kadındır. Ailenin çocuk eğitimine de değinen İbn-i Sina'ya göre; en başta iyi bir isim ve sütanesi gereken çocuğa hazır olduğunda Kur'an öğretilmeli; bilginin önemi, ahlakın üstünlüğü, anne-babaya itaat gibi konular üzerinde durulmalı ve yeteneğine uygun bir zanaata yönlendirilmelidir. Kazancını sağlayacağı işini eline alan gencin ise arzu ve heveslerine kapılmaması için evlendirilmesi ve ayrı bir yuva kurulması siyaseten iyi olanıdır (Yıldırım, 2011: 72).

Geleneksel toplumda dayanışma, din, gelenek ve üretim şekli aileyi belirleyen unsurlardır. Bu ailede erkeğin evin idarecisi olarak eş ve çocukların geçiminden mesul olması, kadının erkeğine hizmet etmesi, çocukların yaşlanan anne-babasının bakımını üstlenmesi ve onlara itaat ederek iyi davranması vurgulanmaktadır. Dolayısıyla aile, hayatın tam ortasına yerleşerek anlam bulmaktadır.

Geniş aile kavramı, günümüzde geleneksel ailenin kent ailesi formunda devam eden farklı bir aile yapısını da ifade ettiği söylenebilir. Buna göre, kent aileleri yeni bir üslup geliştirerek, çok sayıda kişiden oluşan geniş akrabalık ilişkileriyle ve geleneksel aile özellikleriyle bütünleşen yeni bir aile modeli oluşturmuştur. Kent hayatından arda kalan zamanları köylerindeki büyük anne-babanın yanında geçiren, önemli bir karar

alınırken onlara danışan ve çalışan ebeveynlerin çocuk bakımını onlara devrettiği yani büyük anne-babanın torunlarına baktığı, çekirdek aile gibi görünen ama telefonlaşma, ziyaretleşme ve mesajlaşma gibi modern iletişim araçlarıyla düzeni bir sosyal ilişkinin devam ettiği bu tür aile yapılarına “bağlantılı çekirdek aile” veya “değişmiş geniş aile” de denilmektedir (Sezal, 2002: 141; Yıldırım, 2011: 73).

Değişen bu yeni yapıda aileler kırsaldaki geniş ailelerin avlu içinde birden fazla müstakil evde veya birçok ailenin odalara yerleşebileceği çok odalı geniş konak tarzı evlerde sürülen yaşam modelini kentlerdeki apartmanlara uyarlamaya çalışmışlardır. Her bir daireye oğullarını ve gelinlerini oturttarak kentte bir aile apartmanı veya kırdaki avlu içinde müstakil evlerinin üstüne kat çıkarak apartman benzeri evler ile geniş aile yapısını devam ettirmektedirler. Bazen işlerini, ekonomik kaynaklarını ve yaşamlarını paylaşmak durumunda kalan aileler, özellikle ortak bir işte çalışıyorlarsa bu tür bir aile yapılanmasına daha eğilimli olmaktadır (Sarı, 2013: 33-34).

Kırsaldan kente göçün aile kurumuna ve aile türüne yansıyan bir başka boyutu da enformel ilişkiler ağıdır. Kente göç eden küçük ailelerin zorluklarla baş edebilmek ve kente uyum sağlayabilmek için akraba ve hemşerilerden oluşan geniş aile ilişkiler ağından faydalandığı görülür. Daha önce göç etmiş tanıdık ailelerden henüz daha göç etmeden bilgi alınır ve genellikle bu tanıdık, akraba veya hemşeri ailelerin bulunduğu bölgeye veya tavsiye ettikleri yere yerleşilir. Kentlerde rastlanan gecekondulaşmalar buna tipik bir örnektir. Geniş ailelerin temel varlığı, dayanışmayı gerektiren ekonomik koşullara adaptasyon ve hayatın zorluklarına karşı destek olmaya dayanmaktadır. Bu geleneksel geniş aile özelliği ile aileler kent yaşamında Mübeccel Kıray’ın ifade ettiği “tampon kurum” görevi üstlenmektedir (Bal, 2008: 114; Sarı, 2013: 34).

Burada bahsedilmesi gereken bir başka geniş aile formu ise ‘yeni geniş aile’ olarak adlandırılmaktadır. Bu aileler, boşanmış ve çocuklu bireylerin, yeni kurdukları evliliklerinde çocuklarıyla birlikte yaşamalarıyla oluşan ailelerdir (Sezal, 2002: 142). Ülkemizde eşlerinden boşanmış veya eşleri ölmüş yaşlı bireylerin, erkeğin bakımı ve kadının korunması, sosyal güvencesi düşünülerek yakınların aracılığıyla gerçekleşen evlilikleri de bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Bu evlilik neticesinde yaşlı bireylerin varsa çocukları veya yakın akrabalarının eve gidip gelmesiyle oluşan geniş aile ilişkileri yeni bir geleneksel veya modern geniş aile ortaya çıkarmaktadır.

Modernleşme, sosyal değişimin bir sonucu olarak aile kurumunda da yapısal ve işlevsel birtakım değişimlere neden olmuştur. Ancak bu değişimler aileler için bir başkalaşmadan çok farklılaşma niteliğindedir. Nitekim modern zamanlarda da aileler geleneksel özelliklerini tamamen kaybetmeden modernleşerek sosyal hayatta önemini korumaktadır. Her ne kadar modernleşen ailelerde, geleneğin kalıntıları ciddi anlamda görünse bile zamanın dominant unsurunun modernlik olması ve ailelerin bu minvalde farklılaşması nedeniyle ona modern (çekirdek) aile denilmiştir (Yıldırım, 2011: 73).

Genel kanı, çekirdek ailenin sanayileşme olgusuyla beraber sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen değişimler karşısında geleneksel geniş ailenin yapısal-işlevsel değişimi neticesinde oluştuğu yönündedir. Dar veya modern aile olarak da adlandırılan bu aile türünde aile üyeleri, anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşur. Tarihin her safhasında bu tür aile yapılarına rastlanabilse de genellikle modern sanayi toplumunda görülen haliyle sanayileşme ve kentleşmenin meydana getirdiği bir aile örneği olarak değerlendirilmektedir (Ünal, 2013: 590). Aile, artık ekonomik üretim birimi olmaktan çıkmış, aile üyeleri birçok açıdan aileden bağımsızlaşarak bireyselleşmiştir. Eş seçimi, anne-baba, akraba baskısı olmadan özgürce yapılır hale gelmiştir. Gençlerin evlenme yaşı artmış, evlenmek için temel kıstas geçimini sağlayabileceği bir meslek edinmesi olmuştur. Bu tür aileler evlerini anne-baba evinden ayrı kurmuş veya ayırmıştır. Aile, akraba çevresinden de görece yalıtılmış bir biçimde yaşamaktadır (Karataş, 2001: 94).

Sanayileşme, nitelikli, eğitilmiş, yani kalifiye ve hareketli bir işgücüne ihtiyaç duyar. Bu doğrultuda bireylerin eğitimi geleneksel dönemde olduğu gibi aile içinde değil, alanında uzmanlaşmış eğitim kurumlarınca yapılır. Benzer şekilde geleneksel ailede görülen bazı işlevlerde başkaca sosyal kurumlara devredilmiştir. Hatta bunların arasında, özellikle anne-baba çalışan bireylerse ailenin temel işlevlerinden olan çocuk bakımı ve çocuğun sosyalleşmesi de okul, kreş, bakımevi gibi kurumlarca aile dışında gerçekleşmektedir. Bu bağlamda çekirdek aile yapısındaki ilişkiler ve diğer çekirdek aileler arası ilişki örüntüleri, bireysel gelişmeye daha çok olanak sağlayıcı niteliktedir. Bireysel, toplumsal ve coğrafi hareketliliğin kolay ve toplumca kabul edilebilir olması insan ilişkilerini zayıflatmış, sosyal yaşamın hengâmesi ve makineleşen iş hayatı aile içi ilişkileri daha bağımlı ve duygusal bir hale getirmiştir. Böylece birey, aileyi ve evi daha çok psikolojik bir sığınma ve rahatlama yeri olarak kullanmaya başlamıştır.

Modernliğin yücelttiği çekirdek aileyi Parsons, sanayi toplumu ile arasındaki uyum bağlamında ele alır. Ona göre çekirdek aile, sanayi toplumunun tam arzu ettiği ve ihtiyaçlarını tam manasıyla karşıladığı bir aile yapısına sahiptir. Bu kan uyuşmasını Parsons, iki şekilde açıklar. Birincisi, sanayi toplumlarını belirleyen ve sürekliliğini sağlayan üretim ve tüketime dayalı ekonomik döngü geniş aile ile bağdaşmamaktadır. Bunun aksine çekirdek aile ‘ideal’ bir biçimdir. Çünkü aile, üretim yeri olma işlevini kaybetmiştir. Üretim, aileden ayrı fabrikalarda gerçekleşmekte, aile üyeleri buralarda çalışmaktadır. Çekirdek aile, çalışma şekli, mesai saatleri ve iş ücreti açısından geniş ailenin sanayi toplumuyla olası çatışmalarına tampon olmaktadır. İkinci olarak, bu aile yapısıyla, geniş ailelerde görülmesi oldukça muhtemel olan; akrabalık, hemşerilik ve hısımlık ilişkilerinden kaynaklanan kayırmaların iş hayatında ve toplumsal ilişkilerde meydana getirecek çatışmaların önüne geçilmekte ve bu açıdan daha evrensel ilkeler gözetildiği varsayılmaktadır (Bilton, 2008: 230-231; akt Yıldırım, 2011: 74).

Geleneksel geniş ailenin genel olarak sanayi öncesi toplumlarda görülmesi ile çekirdek ailenin kentleşme sürecinde oluşması, bu aile türlerinin kır-kent ayrımı ve gelişmiş-azgelişmiş ülke ayrımı üzerinden tartışılmasına neden olmuştur. Tartışmada azgelişmiş ülkelerde de çekirdek ailenin varlığına, bu aile türünün salt sanayileşme ve kentleşme ürünü olmadığına dikkat çekilerek, çekirdek ailenin sanayi öncesi toplumda da yaygın bir aile yapısı olduğu belirtilmiştir. Türkiye’de ise çekirdek aile yapısı kent ailelerinde rastlanır. Ancak bu ailede, sanayileşmenin ileri boyutlara ulaştığı modern toplumlardaki ailelere göre bazı farklılıklar görülür. Bu tür kentsel bir aile yapısında baba otoriter olarak bağlayıcı olsa da anne tüketime yönelik harcama kararlarında daha etkin bir roldedir (Kongar, 2013: 594).

Çekirdek aile, kendine has kimliğiyle modernleşme çağının ‘ideal’ varsayılan bir toplumsal değişme çıktısı olarak ‘ideal’ bir aileyi temsil etmektedir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika dâhil olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde en uygun aile türü kabul edilir. Bu ülkelerde belirli bir yaştan sonra çocukların aileleriyle yaşamaları hoş karşılanmaz; yaşlı anne-babaların ise çocukları tarafından bakımının yapılması ahlaki bir sorumluluk olarak görülmez. Yaşlılara huzur evleri ayrılmıştır. Yaşlı anne-babanın çocukların evine alınıp bakamının üstlenilmesi ekonomik bir yük, çocuk ve ebeveyn bireyler için de özel hayatın ihlali şeklinde algılanmaktadır (Haviland, 2008: 476-477).

Çekirdek aile kavramı, bazen çocuksuz aileleri ya da üvey aile ilişkilerini de kapsamaktadır. Bir ya da daha fazla anne-baba ve bağımlı bir çocuktan oluşan, üvey anne-baba, üvey kardeş ve evlatlık çocukları da içerebilen bir aile türüdür. Herhangi bir sebeple çocuk sahibi olamayan evli bir çift veya çocukları evlenerek evden ayrıldığı için yalnız kalan bir çifti de çekirdek aileden saymak mümkündür. Evli olduğu halde çocuk sahibi olmak istemeyen aile sayısı da giderek artmaktadır (Haviland, 2008:475).

2.1.3.2. Otorite İlişisine Göre Aile Türleri

Aile türleriyle ilgili farklı bir yaklaşım da otoritenin esas alınarak yapılmasıdır. Buna göre aileler, temelde ataerkil (patriyarkal) ve anaerkil (matriyarkal) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bazı araştırmacılar bu ayrıma eşitlikçi (egaliter) aileyi de eklerler. Burada söz konusu olan, ailedeki; yetke, yetkinlik, egemenlik ve otoritenin anne, baba veya her ikisine de ortak olarak atfedilmesidir (Tolan, 2005: 216-217).

Ataerkil ailede otorite, mutlak manada baba tarafından temsil edilmektedir. Bu nedenle aile bireyleri babanın atasından gelen dinsel pratik ve inançlara göre yaşarlar. Evlilikler, ülkemizde ‘gelin alma’ tabirinde olduğu gibi kadının erkek tarafına geçmesi ile gerçekleşmektedir. Anaerkil aile ise avcılık ve toplayıcılıkla geçinen ya da tarımla uğraşan toplumlarda sıkça görülmektedir. Ana soyundan gelenlerin aynı evde kalırken babanın misafir olarak eve ara sıra geldiği bir aile türüdür. Ana tarafının kuralları aile içinde geçerlidir. Ataerkil aile kavramı, modernist ve özellikle feminist yaklaşımların geleneksel aileye yönelik eleştirileri için oldukça elverişlidir. Kati modernliğin kadın ve aile tasarımı, düşüncelerini ispatlamak için bu aile yapısına sıklıkla başvurmaktadır. Çünkü bu tür yaklaşımlar, aileyi erkek ve kadın arasındaki iktidar paylaşımı üzerinden ele alarak, toplumda eşit iktidar dağılımlıya kadınların öz kimliğini yansıtabileceğini varsaymaktadırlar ancak modernleşme ile aile, iktidar tarafından daha yaygın, derin ve şebekeleşmiş bir sarmalın içine alınmış durumdadır (Yıldırım, 2011: 78).

Aile içindeki otoritenin kaynağına bağlı olarak yapılan ayrımlara göre bu aile türlerine pederşahi (pederi) ve maderşahi (maderi) aileler de denilmektedir. Pederşahi ailede erkek egemendir ve bütün yetkiler aile reisi olarak erkekte toplanmıştır. Anne egemen olan maderşahi ailede ise yetkiler annede ve eğer varsa onun en büyük ağabeyi veya erkek kardeşinde toplanır (Nirun, 1994: 23).

Ataerkil, yani pederi aile içinde, ek olarak ‘bölünmez asaba’ aile türünden söz edilebilir. Burada asaba büyük baba anlamındadır ve baba tarafı akraba olarak tanınır. Kan bağı önemli olan asaba içinde baba tarafı akrabalar ve gelinler bulunur. Ana-baba, çocuk üzerinde herhangi bir özel hakka sahip değildir. Çünkü bireyler asaba içerisinde statü olarak eşit ve asabanın malı sayılmaktadır. Miras bölünmez ve mülkiyet ortaktır. Aile yönetimi en yaşlı evli çift tarafından, erkek ve kadın reisler olarak gerçekleştirilir. Baba tarafı akrabalarla evlilik yapılması ise yasak kabul edilir (Gökçe, 2011: 79).

Ataerkil yapı, ünlü filozof Aristoteles’in düşüncelerinde de görülebilmektedir. Ona göre, kadın ve erkek eşit yaratılmamıştır ve dolayısıyla eşit olmaları da imkânsızdır. Esas olan bu eşitsizliklerin devlet tarafından güvenceye alınmasıdır. Kadınların siyaset yapması ve oy kullanması uygun görülmemiştir. Antik Yunan düşünürlerinden gelen bu felsefi görüşler Roma Medeniyetini etkisi altına almış ve aile yapısının oluşmasını bu yönde etkilemiştir. Bu nedenle ataerkil aileye ‘roma ailesi’ denildiğine de rastlanır. Ayrıca bu felsefi görüşlerden etkilenen medeniyetlerden süregelen uygulamalar ve her toplumun kendince yaptığı yeni yorumlamalar nedeniyle özellikle feodalite ve kilise tarafından kadın akıl yetisinden yoksun, ikinci sınıf bir varlık olarak görülmüştür. Bu da toplumsal eşitsizliğe dayalı bir sosyal sistem ortaya çıkarmıştır (Duman, 2012: 28). Sonuç olarak bir grup ya da toplumdaki anne-baba egemenliği, o toplumun ekonomik yapısıyla ilgili görülmektedir. Toplumumuzda yüzyıllarca, süregelen geleneğe bağlı otoriter ataerkil ve anaerkil aile türleri yaygın olarak bulunmuştur. Ancak günümüzde ekonomik, sosyal ve kültürel değişmelerin eşliğinde yürütülen kadın ve erkek eşitliği çalışmalarıyla aile içinde kadın ve erkeğin eşit söz hakkına sahip olduğu eşitlikçi aile türü giderek yaygınlaşmaktadır (Kabaklı, 2008: 35).

2.1.3.3. Soy Bağına Göre Aile Türleri

Antropolojide aile soyunun takibi, şecere ya da soy kütüğü çıkartmaktan ziyade sosyal bir belirleme sağlayan kültürel bir kalıptır. Bu, kişinin içine doğduğu toplumda akrabalarından oluşan belirli bir ilişkiler ağına dâhil olmasını sağlar. Burada akrabaların rolü oldukça işlevseldir. Birey, kendisinin doğrudan üyesi olduğu görece küçük diğer sosyal gruplar içinde yaşadığı zorlukları akraba grubundan yardım isteyerek aşmaya çalışabilir. Bu akrabalık ilişkileri ve boyutları ise toplumun kültür özelliklerine göre farklılık gösteren soy bağı izlenmesine ilişkin birtakım kurallar barındırır.

Soyun izlenmesi, çoğu kez yanlış anlaşıldığı üzere, ana-babadan birinin tarafını tanıyıp diğer tarafın varlığını reddetmek değil; kişinin ve çevresinin karşılıklı görev ve sorumluluklarının belirlenmesine yarayan kültürel bir iz sürmedir. Toplumda kimlerin kişinin yakını olacağı, onun doğumunun hemen öncesinde veya doğumuyla belirlenir. Topluluğa yeni bir bireyin katılması ile diğer bireylerin de hak ve ödevleri de değişime uğrayabilmektedir. Kimi toplumsal statüleri gereği yeni yükümlülükler altına girerken kimileri yeni haklar elde eder. Ancak toplum içinde, dünyaya yeni gelen bireylere göre statülerin, hak ve görevlerin belirlenmesi için kurallara ihtiyaç vardır. İşte bütün insan toplulukları için elzem olan bu belirleyiciliği, kültürel özelliklerin şekil verdiği, soyun izlenmesine ilişkin kurallar yerine getirmektedir (Erdentuğ, 1990: 174).

Bu kuralların hem tek taraflı hem de iki taraflı olmak üzere iki yönlü gelişmiş oldukları anlaşılmaktadır. Erdentuğ'un (1990) aktardığı ayrıma göre; çocuğun sadece babasının akrabaları ile yakınlığının söz konusu olduğu aile türüne baba soyu izlenen (partilineal) aile; sadece anne tarafı akraba grubu ile yakınlık söz konusu ise ana soyu izlenen (martilineal) aile denilmektedir. Soyun iki taraflı izlenmesi (bilateral) ise hem annenin hem babanın akraba grubundan bazı üyeler dışlanarak, geriye kalanlardan özel bir akraba grubu oluşturulan aile türüdür. Genellikle bu kişiler, anne veya baba tarafına mensup olduklarına bakılmaksızın, soy bağına göre kişiye en yakın olan kişilerdir. Bir de çift soydanlık (double descent) aile türü vardır. Burada hem anne hem de baba soyu birlikte izlenir. Bir başka deyişle, kişi, hem babasının baba soyu hem de annesinin ana soyu yakınları ile akraba olmaktadır. Böylece, bireyin babasının ana tarafı ile anasının baba tarafından olanlar, onun, kendilerine karşı birtakım yükümlülükler taşıdığı akraba grubunun dışında kalmaktadır (Erdentuğ, 1990: 174-175).

2.1.3.4. İkamet Şekline Göre Aile Türleri

Evlilik bağıyla birlikte eşlerden birinin ya da her ikisinin birden yerleşim yerini farklı bir yere taşımaları kıstas alınarak belirlenen aile türleri beşe ayrılmıştır. Yerleşim yeri seçimi ise daha çok kültürel ve ekolojik sebeplere dayanır (Haviland, 2008: 480).

Evliliğinden kadının, kendi ana-babasının evini bırakarak eşiyile birlikte erkeğin babasının yanına yerleşmesine baba yanı yerleşim (patrilokal) denir. Yerleşim, erkeğin babasının oturduğu aynı eve olabileceği gibi hemen yanı başında ayrı bir ev de olabilir.

Bu aile türünde kadın, erkeğin babasının ailesine katılmış olmaktadır. Erkekler, hane veya hanelerin geçim sorumluluğunu üstlenir. Bu aile türüne, hayvancılık ya da tarıma dayalı iş ve mal varlığının olduğu, çok kadınla evliliklerin görüldüğü, savaş nedeniyle erkeklerin politik ve örgütsel işbirliği yapmak durumunda kaldığı toplumlarda sıklıkla rastlanmaktadır. Gelenek haline dönüşen bu durumda kadın (gelin) yeni geldiği hane için kazanılmış, ayrıldığı hane için ise kaybedilmiş bir üretim ve işgücü potansiyelidir. Bu nedenle aileye genellikle başlık parası olarak bilinen bir tazminat ödenir. Evlenen çiftlerden erkeğin, kadının ailesinin evine yerleşerek aileye katıldığı ve onlarla birlikte yaşamaya başladığı aile türüne ana yanı yerleşim (matrilokal) denir. Bu aile türünde, ekolojik koşullardan dolayı geçim kadın tarafından sağlanır. Daha çok bahçıvanlıkla uğraşan, kadınlar arası işbirliğinin güçlü olduğu ve merkezinde politik örgütlenmenin olmadığı toplumlarda rastlanmaktadır. Ana yanı yerleşimde erkekler kendi ailesinden çok uzaklaşmadıkları ve ara sıra onlara da uğrayıp yardım edebildikleri için herhangi bir tazminata gerek duyulmaz (Haviland, 2008: 481).

Evlenen çiftin anne veya baba yanından birini seçerek yerleştiği aile türüne iki taraflı yerleşim (ambilokal) denir. Ekonomik işbirliği gerektiren ancak yeterli sayıda aile üyesi bulunmayan toplumlarda görülür. Burada çiftin hangi tarafın ana-baba ailesi yanında oturacağını, anne ve baba ailelerinin birbirine nispetle; zenginlikleri, işgücüne ihtiyacı, topluluktaki konumları, bu evliliğe takındıkları tavır ve ellerinde mevcut olan imkânlar gibi faktörler belirlemektedir (Erdentuğ, 1990: 173; Haviland, 2008: 481).

Yeni evli çiftin anne-baba ailesinden ayrı, onlardan bağımsız ve hatta uzak bir yere yerleşmeleri haliyle oluşan aile türü, ayrı yerleşim (neolokal) olarak adlandırılır. Çekirdek ailenin bağımsızlığı söz konusu olduğunda karşımıza çıkan bu yerleşim türü, sanayileşmiş toplumlarda, ekonomik faaliyetlerin çoğunlukla aile dışında yapıldığı ve bireyin iş bulabilmek için coğrafi hareketliliğinin gerektiği toplumlarda, diğer bütün yerleşim ve aile türlerine göre daha uygundur. Bazı topluluklarda ise yeni evlene çiftin, erkeğin dayısı yanına yerleşmesi zorunludur. Bu durum, antropolojik kaynaklarda dayı yanı yerleşme (avunculokal) olarak geçmektedir (Erdentuğ, 1990: 173). Ailelerin reisi erkek olsa da soy bağı anneden devam ettiği için mevcut mal varlığı ve liderlik erkek çocuğa değil kız kardeşin oğluna geçer. Bu nedenle liderlik zamanı yaklaşan erkek köy işlerini, geleneği ve reisliği öğrenmek için eşini alarak dayısının yanına yerleşir.

2.1.3.5. Yeni Yaşam Şekillerine Göre Aile Türleri

Dünya üzerindeki 192 kültür arasında bulunan aile türleri üzerine yapılan bir araştırma, geniş ailenin, %48'inde görülen en yaygın tür olduğunu ortaya koymuştur. Çekirdek ailenin görülme sıklığı %25, çokeşli ailelerin %22'dir (Winick, 1970; akt Haviland, 2008: 475). Ancak bunun yanı sıra evli çiftin, önceki birlikteliklerinden olan çocuklarını büyüttüğü karışık aile türleri de görülmektedir. Son zamanlarda ise bu tür aileler ve yeni yaşam şekilleri daha da çeşitlenmektedir. Bunun altında yatan nedenler arasında sadece boşanmayı değil, evlat edinme uygulamalarındaki artışı ve tüp bebek gibi yeni üreme teknolojilerindeki gelişmeleri de sayabiliriz. Modern toplumda artık benimsenen geniş ve çekirdek aile türleri, aileye alternatif olarak ortaya çıkan yaşam biçimleri ve yeni aile türleri ile yüzleşmek zorundadır. Geleneksel geniş ailenin sosyo-kültürel değişimlerle erozyona uğrayarak modern çekirdek aileyi meydana getirdiği gibi bu ailenin çözülmesi de yeni aile yapılarını türetmektedir. Ancak bu yeni ailelerle birlikte ailenin tanımları da köklü bir değişim geçirmektedir. Yıldırım (2011: 78-81), bu değişimler sonucu toplumda görülen aile türlerinin dördüne değinmektedir:

Tek ebeveynli aile, boşanmalardaki artışla birlikte özellikle batı ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Evliliğin getirdiği yükümlülüklerden kaçmak bu aile türünü meydana getiren başka önemli bir nedendir. Çocuk doğurmak için evlilik şartının aranmaması nedeniyle gayrimeşruluk artarak batı toplumlarında aile ve değerleri gittikçe erozyona uğramaktadır. Ailenin batı toplumlarında yaşadığı değişimler, çökmeler, 'babasız aile' ve başkası için doğum yapan 'taşıyıcı anne' gibi yeni kavramları ortaya çıkarmaktadır. Savaş zamanı askerlik, savaş sonrası dönemde is yoğun iş temposu nedeniyle çocuklar babalarıyla yeterince görüşmemişlerdir. Bu şekildeki aile oluşumlarına *babasız aile* denilmektedir. Ancak esasen boşanmalardaki artışla babaların çocuklarıyla ilişkilerini sürdürememesi olarak bilinir. Boşanan eşlerin tekrar evlenerek ve önceki evliliğinden olan çocuklarını bir araya getirerek kurdukları aile türüne ise *üvey aile* denilmektedir. Evlenmeden, yani resmi nikâh olmadan çiftlerin aynı evde yaşaması ile oluşan ev/aile yapısı ise *birlikte yaşama* olarak tanımlanır. Kadın ve erkeğin evlilik yapmadan aynı evi paylaştıkları birlikte yaşayan aile türü daha çok gençlerden, hiç evlenmeyenlerden ve boşananlardan oluşmaktadır. Genellikle aynı etnik grup, yaş ve eğitim gruplarından meydana gelmektedir (Yıldırım, 2011: 78).

2.2. Evlilik Kurumu, Kavramı ve Tanımı

İnsanın, tabiatı gereği birlikte yaşadığı insan grupları arasında, gerek biyolojik gerek psikolojik gerekse ontolojik tüm ihtiyaçlarına yönelik ilişkileri karşılayan sosyal grup ailedir. Evlilik ise aileye göre kavramsal sınırları daha belirgin, anlam ve kapsam bakımından sınırları daha dar bir kurumdur. İki kavram arasındaki farkı Malinowski, aileyi grup veya örgüt; evliliği, erkekle kadının yaşantılarını paylaşmak, çoluk çocuğa karışıp onları yetiştirmek için aralarında yaptıkları toplum tarafından kabul gören bir akit tanımlamalarıyla açıklar (Özgüven, 2009: 19).

Evlilik, insanı diğer canlılardan ayıran en karakteristik davranış biçimlerinden birinin kurumlaşmış halidir. Burgess ve Locke'un "hayvanlar eşleşir, insanlar evlenir" ifadesiyle anlatmak istediği de evliliğin insana özgü olduğudur. Tarihte her toplumda evliliğin farklı biçim ve yöntemlerine rastlanabildiği için evliliği sosyolojik anlamda tek bir kalıba sokmak mümkün değildir (Yıldırım, 2011: 65) ancak evlilik kurumu, halen vazgeçilmez sosyo-kültürel bir unsur olarak aile birliğinin temeli olma niteliğini devam ettirmektedir. Bu nedenle evlilik adına yapılan açıklamalarda; aileyi oluşturan bağlara, akrabalık ilişkilerine, çocuk ve mülkiyet konularına, cinsellik gibi her türlü biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlara ve tüm bunların toplumsal, hukuki ve dini, kısaca sosyo-kültürel meşruiyetine vurgu yapılmaktadır.

Kanuni metinlerde evlenme, 'evlilik birliği' deyimiyle iki karşıt cinsten insanın hukuken makbul ve muteber hayat ortaklığı; bir kadın ve bir erkeğin usulüne göre yetki verilmiş bir memur önünde bir aile kurmak amacı ile yapmış oldukları medenî hukuk sözleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Evlendirme Yönetmeliği, 1985). Diğer birtakım evlilik tanımları ise şöyledir:

"Evlilik, evlenme yeterliliğine sahip kimselerin karı-koca olarak birleşmeleri, müşterek ve meşru hayat kurmalarına denir" (Özkan, 2001: 30). "Evlilik, bir kadınla bir erkeğin aile kurmak üzere kanunların uygun gördüğü şekilde bir araya gelmesidir" (Meydan Larousse, 1989: 6/465). "Evlilik kadın ve erkeğin, hem sosyal hem hukuki açıdan, içinde yaşadıkları toplumda egemen olan kurallara uygun olarak karşılıklı yükümlülükler üstlenmek suretiyle hayatlarını birleştirmeleri ve aile kurup bir arada yaşamaya başlamalarıdır" (Demir ve Acar, 1993: 126).

“Evlenme genel olarak; biyolojik, ekonomik, psikolojik, sosyolojik ve kültürel amaçlarla karşı cinsten iki veya daha fazla kişinin yasaların ve kültürün belirlediği yetki ve sorumluluklar çerçevesinde, birlikte yaşamaya karar vermeleri ve belirlenen amaçlar doğrultusunda aktif olarak faaliyet göstermeleridir” (Maden, 1991: 2/495). Levi-Strauss’a göre (1967: 332) de; “kültür ve tabiatın dramatik çatışmasıdır”.

Evliliğin temel dayanağı çiftlerin eşleşerek cinsel duygularını tatmin etmesidir. Eşleşme biyolojik, fitri bir ihtiyaç olarak görülürken evlilik sosyo-kültürel bir olgudur. Erkek ile kadın arasındaki içgüdüsel yaklaşma kültür ile kurumsallaştırılır. Evlilikte içinde bulunulan toplumun örf ve adetleri geçerlidir. Belirli toplumsal kurallara göre gerçekleşen evlilik sosyal bir olaydır. O halde harici evlenme biçimlerini sapma olarak değerlendirmek ve “çiftleşme” olarak adlandırmak mümkündür (Erkal, 1995: 57).

2.2.1. Eş Seçimi ve Teorileri

Aileyi ve ailenin ilk adımı olan evliliği kültürel faktörler oluşturur ve bireylerin kültürü evlilik standartlarını belirler ancak kişiliğe ait unsurlardan iletişim stili, sorun çözme tarzı ve düşünme biçimi de sosyal bir kurum olan evliliği iki tarafın karşılıklı anlaşmasına dayalı yürüyen bir birliktelik haline getirir (Tarhan, 2006: 14). Nitekim evlilik birliğinin kurulması ve sürdürülmesi için yapılan eş seçiminde; kişilik özelliği, maddi durum, sosyal statü ve kültürel anlayış faktörleri etkili olduğu görülmektedir. Eş seçme, tarih boyu süregelen bir olgu olarak evlenecek bireylerin karşısına çıkmaktadır. İnsanlar genellikle kuracakları ailenin saadeti, bağlılığı, çocuk eğitimi, toplumun onayı gibi konular nedeniyle kültürlerine uygun eş seçme eğilimindedirler. Çoğu toplumda, kökleşmiş gelenekler, önyargılar ve ailelerin istekleri bireyin istek ve düşünceleriyle çelişerek eş seçme özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Bunların yanı sıra; din, dil, ırk, yaş, eğitim, siyasi eğilim, etnik unsurlar, maddiyat, sosyal statü ve meslekler de eş seçiminin kısıtlanmasında etkilidir. İster soy devamını sağlamak, ister cinselliği meşrulaştırmak, isterse de sosyo-kültürel bir sorumluluğu yerine getirmek için olsun evlilik, belli bir hazırlığı, imkân bulmayı, yani şartları olgunlaştırmayı gerektirir. İnsan istediği zaman istediği kişiyle evlenemez. Bu, toplumsal bir kuraldır (Aktaş, 1994: 31). Modern toplumlarda bu kanının yıkıldığı düşünülebilir ancak halen geçmişte görülen sosyal sınıf, eğitim, din gibi birçok toplumsal faktör, bireylerin düşünce ve tercihlerini şartlandırmakta ve eş seçimini yönlendirmektedir (Özgüven, 2009: 19).

Toplumlarda kimin kiminle evlenebileceğine dair birtakım genel geçer kurallar vardır. Evlenme kuralları, toplumda farklı cinsten kişiler arasındaki ilişkileri düzenler. Toplumbilimciler evlenmeyle ilgili çeşitli kural ve kısıtlamaların bütün toplumlarda var olduğuna kanaat getirmişlerdir. İnsanların yaşantıları boyunca uyguladıkları ve geliştirdikleri evlilik, sosyal ögelerle yüklü bir kavramdır. Toplamlar ve kültürler arası farklılık göstermesi sosyal ögelerin değişik kültürler içinde oluşması ve farklı değer yargılarıyla yüklü olmasıyla açıklanabilir. Kimlerin kimlerle, kaç eşle, hangi koşulda evlenebileceği toplamlar tarafından sonradan belirlenmiştir. Her toplumda eş seçimi kriterleri çeşitlilik gösterdiği gibi eş kimin seçeceği de kültürler arasında değişiklik gösterebilir. Eşlerin birbirlerini bireysel olarak seçmesi yakın zamanda yaygınlaşsa da anne-babanın veya akrabaların çocukları için eş seçtiğine de halen rastlanılmaktadır. Bireysel eş seçimi, çekirdek ailelerde geniş ailelere göre daha çok görülür (Özgüven, 2009: 31). Eşlerini özgürce seçebilme olanağına sahip bireylerin düşüncelerinde ideal eş profili vardır. İnsanlar akıllarındaki ideal eş kendilerinin oluşturduğunu zanneder ama araştırmacılar bunun sosyal gruptan ayrı düşünölemeyeceğini aksine grup üyeleri ile birlikte oluşturulan eş seçme kıstasları etkisinde ideal eş anlayışına varıldığını iddia eder. Kişiler evlenme kararı alırken toplumu da dikkate alırlar (Gökçe, 1991: 381).

Toplumlarda birçok farklı eş edinme yollarına rastlanabilir. Değiş-tokuş, satın alma, anlaşma ve kaçırma bizim toplumumuzda en çok rastlanan eş edinme yollarıdır. Tarih boyunca her toplum kendi gelenek ve göreneklerine, ekonomik koşullarına göre eş seçme usulleri geliştirmiştir. Geleneksel toplumlarda evlilik, sadece evlenecek olan kişileri değil bütün akraba ilişkilerini ilgilendirdiği için evlenecek çiftlerin evlenme biçimlerinde aile ve akrabalar da etkili olmaktadır (Adak, 2005: 55). Evlilik engeline ise grup üyelerinin kararları geçerli olabilmektedir. Ancak eş seçimleri sadece gruptan etkilenmez bunun dışında genel olarak toplumun kabulleri de önemlidir (Blau, 1984).

Burgess ve Locke (1953), çalışmalarında eş seçme sürecini; akrabalık, ideal eş profili, anne-baba, homogami yani benzer kişiyle evlenme eğilimi ve kişilik olarak beş gruba ayırmıştır. Jacobsohn ve Matheny ise eş seçimindeki bazı belirleyicilere vurgu yaparak öncelikle, bazı kültürlerde eş seçiminde en önemli etken olan yaşı ve mekânsal yakınlık faktörlerini öne çıkarmıştır. Sonrasında da birtakım belirleyici yasal ilkeleri ve akraba evliliğinin yasaklanması gibi sosyo-ekonomik faktörleri öne sürmektedir.

Toplumun geneli, evliliğe etki eden sosyal ve kültürel özelliklerin bir kısmı ya da tümü ile ilgili homogaminin aile birliğinin devamı, eşlerin ve çocukların mutluluğu için ön koşul olduğu kanısındadır. Bunun yanında bir diğer faktör evlilik kararında etkisi olan kişilerdir. Başta anne-babalar, aile grubundaki diğer ajanlarla birlikte aile içi rolleri ve beklentileri çocuğa benimsetir. Son dönemlerde eş seçimi konusunda anne ve babanın etkisinde yaşanan azalma dikkat çekmektedir. Sosyal ya da dini grup mensubiyeti ve cemaat ilişkilerinden doğan kişilerin eş seçiminde etkin olduğu da söylenmesi gerekir. Eş seçme sürecinde son yıllarda daha çok ön plana çıkan faktörler ise bireyin fiziksel ve davranışsal kişilik özellikleridir (Jacobsohn ve Matheny, 1962: 104-108).

Aslına bakılırsa araştırmalar evliliklerin genelinin, “benzerlik” (homogami) ve “bütünleme” (heterogami) olmak üzere iki temel ilkeye dayandığını göstermektedir. Bunlardan ilki, sınırlı bir bireyler grubu içinde yaş, ırk, din, etnik köken, toplumsal sınıf, eğitim ve kişilik benzerliklerine göre seçim yapılması anlamına gelirken benzer bireylerin birbirlerini çektiği gerçeği üzerine kurulmuştur. Günümüzde bazı arkadaşlık ve sosyal medya siteleri ve uygulamaları bu teoriyi temel alarak benzerlik oranına göre potansiyel arkadaşı kullanıcının karşısına çıkarmaktadır. Benzer zevkler, tutum, değer ve yaşam biçimlerine sahip insanlar birbirlerine çekici gelmektedir. Bunun nedenleri arasında ‘kendini doğrulama (consensual validation)’ ilkesi yatar. Başka birinin tutum, değer ve düşünceleri bizimkine benzediğinde kendi düşüncelerimiz onaylanmış olur. Benzerlik konusunda diğer bir neden ise insanın bilinmeyene karşı korkusu ve ondan kaçmasıdır. Etrafımızda ne yapacağını ve ne düşüneceğini tahmin ettiğimiz insanların olmasını isteriz. Ayrıca benzerlik ilkesi, benzer zevk, değer ve tutumlara sahip biriyle birlikte vakit geçirmekten hoşlanma anlamına da gelmektedir (Santrock, 2014).

Benzerlik teorisi ile özellikle görücü usulü evlilikler arasında önemli bir uyum sağlandığı ve benzerliklerin görücü usulü evliliklere kaynaklık ettiği görülür. Birçok toplumda görülen bu evlenme biçiminde evlenme çağına gelen erkek genç için ailesi ve yakın çevresi tarafından kültür, din, dünya görüşü, yaş, meslek, ekonomik düzey gibi faktörler göz önünde alınarak birbirine ve ailelere uygun görülen kişilerle evlilik tercihinde ve eş seçiminde bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu benzerlik anlayışı da dönemsel ve kültürel değişimlere uğramaktadır. Modern zamanlarda geleneksele göre kadınların da benzerlik arayışında etkisi artarak görücü usulü anlamı farklılaşmaktadır.

Bütünleme/tamamlama (heterogami) ilkesi ise eşlerin birbirini özellikle kişilik açısından eksik olan ve tamamlayan yönleri nedeniyle seçtiğini savunurken karşıtların birbirini çektiği gerçeğine dayanmaktadır. Genelde arkadaşların ve çiftlerin duygusal ilişkileri benzerlikler üzerine kurduğu düşünülür ancak kimi bireyler tam ters özelliği çekici bulabilmektedir. İçe dönük biri, daha sosyal birini, fakir zengini, beyaz tenli esmer tenliyi çekici bulabilir. Hatta bireyler kendinde eksik hissettiği meziyetleri ve özellikleri eşinde olması için dikkatle soruşturup arayabilir. Bütünleme ilkesine göre, sosyo-ekonomik ve kültürel unsurların toplumsal olarak desteklendiği ve prim verdiği evlilik üzere kurulan ilişkilerde taraflardan birisi üst diğeri daha alt statüde olmaktadır. Zengin veya yüksek tahsilli bir erkeğin, düşük gelirli ve lise mezunu bir kadınla evliliği böyle bir tamamlayıcılığın eseri olarak güç farklılığına yol açmaktadır (Mavili, 2015). Benzerliğin çekici olduğuna ilişkin görüşün aksine, kişilerin kendilerinden farklı olan, onları tamamlayıp, bütünleyen kişileri çekici bulduğunu varsaymaktadır. Bu farklılık, dominant biriyle itaatkâr birinin uyumu gibi kişiliklerde ve zengin, yaşlı birinin genç ve güzel biriyle birlikteliği gibi niteliklerde söz konusu olmaktadır (Günayer, 2015).

Araştırmalar hangi ilkelerin ve teorinin daha yaygın olduğunu net bir biçimde ortaya koyamamış olsa da sosyal gerçeklik benzerlik ilkesinin toplumda daha yaygın ve geçerli olacağı yönünde kanaat uyandırmaktadır. Çünkü böyle bir seçimin, sosyo-ekonomik sınıf, din, eğitim, etnik ve ailevi konular gibi alanlarda daha az çatışmaya yol açması, evliliğin ilk yıllarındaki sosyalleşme sürecini de kolaylaştırması beklenir. Ayrıca başta anne-baba, aile ve toplum da benzerlik ilkesi tarafında durarak bu teoriyi destekleyen baskın aktörlerdendir (Aytaç ve Bayram, 2001: 91).

İnsanların davranışlarını, diğerleriyle olan ilişkilerini ve tercihlerini belirleyen düşünsel örüntülerine sosyal psikolojide ‘tutum’ denmektedir. Bireyin tüm yaşamında etkili olan toplum, başkalarıyla olan ilişkilerin algılanmasına, değerlendirilmesine ve onlar üzerinde edinilmiş yargılara bağlı olarak gelişen tutumları ortaya çıkarır. İnsanın düşünsel dünyası çok çeşitli ilişkilerden edindiği izlenimlerin oldukça karmaşık bir sonucudur. Birbiriyle çakışan veya çelişen, uyumlu ya da uyumsuz çok çeşitli bir yığın düşünce, yargı ve değerler birbirinden ilgisiz ve dağınık gibi görünse de, her insanın düşünce yapısı, davranış kalıbı, tercihleri ve eylem çizgisi, kendi içinde örgütlenmiş bir bütün halinde toplum içinde şekillenmektedir (Tolan, İsen ve Batmaz, 1991).

2.2.2. Evlenme Biçimleri

Evliliğe her türlü toplum ve kültürde çeşitli işlevleri yerine getirmesi amacıyla bir biçimde rastlanması kadar, onun toplumların farklı sosyo-kültürel yapılarından etkilenecek şekilde şekillenmesi ve değişime uğraması da evrensel bir olaydır. Evrensellik ve değişimin, evlilik ile var olan aile kurumunu sosyolojik düzeyde birçok farklı tipolojik yapıda biçimlendirdiği gibi de evlilikler toplumlarda çeşitli biçimlerde görülmektedir. Hangi zaman, şart ve koşullarda olursa olsun, nasıl bir kültürel şekillenmeyle meydana gelirse gelsin, evlilikte ve evlenme biçimlerinde sıklıkla karşılaşılan en önemli sorun, evlenecek kişilerin eş seçiminde yaşadıkları kısıtlanmalar nedeniyle tam bir özgürlüğe sahip olamamalarıdır (Gökçe, 1991: 386). Ne ilkel ya da geleneksel toplumlarda ne de modern toplumlarda, tarihte böyle bir özgürlükten söz etmek mümkündür. Bu durum, özgürlük sınırlarının nasıl anlaşıldığı ve zaman, mekân, çevre, inanç gibi yaşamsal ve sosyo-kültürel etkenlerin insanı nasıl etkilediğiyle ilgilidir. Bu bağlama göre evlenme biçimlerini ‘çevre ve eş sayısı’ olmak üzere iki ölçütü dikkate alarak gruplandırabiliriz.

2.2.2.1. Çevre Ölçütüne Göre Evlenme Biçimleri

Çevreye göre olan sınıflandırma; grup içi (endogami) ve grup dışı (egzogami) evlilik biçimleri olarak ayrılmaktadır. Grup içi (endogami), evlenecek kişinin kendi kapalı grubu içinden eş seçmesi ya da aile reisi tarafından seçilerek evlendirilmesidir. Endogami kuralına göre evlilik adayları karı kocanın (üretim birimlerinin) akrabalık, sınıf, din, kast ve millet türünden gruplar içinden seçilmesi uygun bulunmakta olup, bu kurallar bütün üyelerin uyması zorunlu kesin bir katılık taşımaktadır. Evlenmeler yoluyla iki aile arasında kurulmuş bulunan bağlar güçlendirilerek aile ekonomisine yeni bir üretici güç katılmış olmaktadır. Ayrıca bu evlilik biçimi, toprağın bölünmesini engellemektedir. Zira geleneksel toplumda toprak ve mülkiyet gücünün kapalı grupları içinde kalması gerektiği inancı vardır. Bu tip evlenmelerle grup ve topluluk arasındaki dayanışma da üst düzeye çıkmaktadır. Özellikle geleneksel toplumlarda yaygın bir evlilik türü olarak endogami ilkeleri gözetilmektedir. Çünkü bu toplumlarda sosyal hareketlilik düzeyi düşük ve akrabalık bağları oldukça güçlüdür. Bu özellikler gruplar arası etkileşimi kısıtladığı gibi, farklı inanç, kültür ve davranış kalıplarına karşı grup içi dengeyi korumak amacıyla bu tür evlilik öncelikli tutulmaktadır. Endogami, her ne kadar akrabaların da bulunduğu grup içi evlilikleri destekler nitelikte olsa da bu, ensey

(aile içi zina) ilişkilerini akla getirmemelidir. Bu tür ilişkiler evrensel bir kural olarak bütün toplumlarda yasaktır. Kùltürler, kimin kimle evlenebileceğini belirleyen evlilik kuralları getirir. Kùltürlerin benimsediğı norm, inanç ve değerler aracılığıyla insanlar evliliğın sınırlarını tanımış olurlar (Haviland, 2008: 67-68).

Grup dışı evliliklerde (egzogami) ise evlenecek kişi eşini kendi kapalı grubu içinden değıl başka bir kapalı gruptan seçmekte veya onun için seçilmektedir. Aynı şekilde kurallar katıdır ve belli bir grubun üyesi evlilik adayı eşini grup dışından seçebilmektedir. Dıştan evlenmelerde bireyler, kendi grubu dışından ilişkiler kurarak haberleşme, işbirliği ve sosyo-kùltürel etkileşim sağlamaktadırlar. Bütün toplumlarda grup içi ve grup dışı evlilik biçimleri görülebilmektedir (İnan, 1987: 343). Çok kùltürlü ve karışık etnik yapıdaki toplumlarda gruplar arası evlenmeler yaygındır. Toplamların küreselleşme süreciyle yaşadıkları göç ve kùltürler arası çatışma ve etkileşim buna etki etmektedir. Evliliğın sınırlarını çizen dinlerin, sekülerleşmeyle etkinlik ve itibar kaybı farklı dinler arasındaki evlilikleri de oransal olarak yükseltmiştir (Haviland, 2008: 68).

2.2.2.2. Eş Sayısı Ölçütüne Göre Evlenme Biçimleri

Diğer bir ölçü faktörü olan eş sayısına göre evlilik; tek eş evliliğı (monogami) ve çok eş evliliğı (poligami) olarak iki ayrı evlenme biçiminden oluşmaktadır. Tek eşli evlilik kişinin karşı cinsten yalnızca bir eş ile evlenmesi olarak tanımlanır. Bu evlilik hukukun ve dinin izin verdiği aynı zamanda kùltürel bir ideal olarak benimsenen bütün topluluklar tarafından ortak olarak, kabul edilen bir evlilik biçimidir. Diğer tür evlilik biçimlerinin serbest olduğu toplumlarda bile en çok rastlanan monogamidir. Bilhassa sanayileşmiş toplumlarda zorunluluk olarak görölmektedir. Poligami ise kadın veya erkeğın karşı cinsten birden fazla eşe sahip olduğu evlilik şeklidir. Aynı zamanda çok karılılık (polijini) ve çok kocalılık (poliandri) olarak da ayrılabilir. Ortadoğı, Güney Asya ve Afrika başta olmak üzere tüm dünyada bu evlilik tipi görölmektedir. Birden fazla eşe izin veren poligami; kùltürel, sosyal, ekonomik, politik ve dini birçok yöne sahip olması nedeniyle multidisipliner bir incelemeyi gerektirir (Yılmaz, 2015: 222).

Polijini evliliğın avantaj ve dezavantajları vardır. Toplum için polijini evlilik, daha çok kadının maddi açıdan korunmasını sağlamanın ya da erkek sayısının azlığını karşılamanın (erkek eş açığını kapatmanın) iyi bir yolu olarak görölür. Kişisel açıdan

ise çok eşle evlilik erkeklerin çeşitli kadınlarla beraber olma isteğini karşılayan evlilik sistemidir. Ayrıca polijenik sistem, üstün erkeklerin toplumun daha geniş bir kısmına katkıda bulunmasına izin vermektedir. Dezavantajlarına gelince, böyle bir sistemde bekâr kadınların sayısı azalırken birçok toplumda, özellikle evlilik çağında, ciddi bir erkek azlığı bulunmaktadır. Bu durumda polijininin ancak ekonomik ve politik açıdan güçlü erkeklere çok eşle evlilik izni verdiği düşünülebilir. Ayrıca bir erkeğin zenginlik ve güç kazanması için zaman gerektiği hesap edildiğinde bu, yaşlı erkeklerin daha çok eşe sahibi olması anlamına gelmektedir. Polijininin başka bir dezavantajı da psikolojik açıdan, erkeğin kadınlarla birlikte olma isteğinin bir tek kadınla tatmin olabilmesidir. Çok eşin varlığı erkeği bedensel ve psikolojik olarak zorlamasının yanı sıra kadın eşler arasındaki olası çekişme ve kıskançlık bu sistemin bir dezavantajıdır (Keplarat, 1960; akt İbrahimi, 1998: 9-11).

2.2.3. Türkiye’deki Birtakım Evlenme Biçimleri

Toplumsal değişme sürecinde sanayileşme ve kentleşme önemli rol üstlenirler. Türkiye’de kültürel değişmelerin yoğun görüldüğü büyük kentlerde özellikle gençlerin birbirlerini görüp tanışarak evlenmeleri giderek yaygınlaşmakta, gelenekselliğin ağır bastığı kırsal yörelerde daha farklı evlenme biçimlerine rastlanılmaktadır. Günümüzde bazı evlenme biçimlerinin uygulanabilirliği kalmamış olsa da Türk toplumunun kimi yörelerinde bir zamanlar uygulanmış olan veya şu anda bile uygulanmaya devam eden birtakım evlenme biçimlerine Sezen’in (2005) araştırmasında yer verilmiştir.

Bunların en yaygını şüphesiz **görücü usulü** evlenmedir. Bu evlenme biçiminde erkek tarafı, evlenecek gencin annesi, babası veya diğer yakınları doğrudan eş seçimi için kız bakma işini başlatmaktadırlar. Gencin kızı beğenmesi yeterli değildir. Diğer aile bireylerinin de onayını alması gerekmektedir (Sezen, 2005). Erkek tarafının kadın aile bireyleri, güvendikleri eşi dostu, komşusundan oluşan ‘görücü’ ekibi gerekirse ev ev, köy köy gezerek kızın; güzelliğini, asaletini, huyunu, maharetini, iffetini ve ailesini araştırırlar. Beğenirler ise kızı istemeye karar verirler. Kız istenir ve kız tarafı da erkek eş adayıyla ailesini araştırıp beğenmişse kız verilir ve diğer örfi safhalar tamamlanarak evlilik gerçekleştirilir (Özgüven, 2009: 34). Bu evlenme biçimine genellikle kırsalda rastlanıyor olsa da değişen halleriyle şehirlerde de sıklıkla uygulandığı görülmektedir.

Türkiye’deki en eski evlenme biçimlerinden birisi de **kız kaçırma**dır. Özellikle eski Türklerde evlenme, kız kaçırma ve yağma biçiminde olmaktadır. Hatta Altay ve Yakut Türklerinde kız kaçırma yoluyla evlilik meşru kabul edilir. Manas Destanında ve diğer birçok Türk destanlarında da kaçırma yolu ile evlenmeden söz edilmektedir (İnan, 1987: 344). Yakın geçmişte ve günümüzde ise kız kaçırma (dügünsüz evlenme) evlenme biçimi, eş adaylarının aileleri evliliğe kesin olarak karşı çıkması halinde veya başka bir nedenle erkeğin evlenmek istediği kızı rızasıyla ya da zorla kaçırmasıyla gerçekleşir (Sezen, 2005). Bu evlenme biçimleriyle genellikle başlık parası gibi sosyo-ekonomik sebeplerle kız tarafının engellemeleri nedeniyle karşılaşılır.

Anadolu’nun birçok yerinde, evlenmek için erkek tarafının kız tarafına ödediği paraya başlık denir. Başlık ödemesi para ve altının yanı sıra; ev, bahçe, tarla veya besi hayvanı olarak da yapılabilir (Tezcan, 2017). Anadolu’nun Doğusunda başlığa; ‘bedel’, ‘ağırlık’, ‘ana hakkı’ gibi isimler de verilmektedir. Kırsal kesimlerde halen devam eden başlık parası için yapılan pazarlığa ise ‘başlık kesme’ denmektedir. **Başlık parası karşılığında** yapılan evlilikler Türk kültürünün geçmişinde önemli yeri olan bir evlenme biçimi olarak izlerini günümüzde görmek mümkündür (Sezen, 2005). Ayrıca bu evlenme biçimi kız kaçırma ve kan davası gibi sosyal sorunları tetiklemektedir.

Benzer şekilde, erkeğin kızı zorla kaçırması ya da kızın bohçasını alarak oğlan evine gidip oturması durumuna ise **oturak alma** evlilik denilmektedir. Kimi yörelerde bir kızın gözünü tuttuğu herhangi bir erkeğe kaçtığı görülebilmektedir (Sezen, 2005). Anadolu’nun ender yörelerinde kızı ait bir eşyanın kaçırılması, kızı kaçırmakla eş tutulmaktadır. Eğer bu zorla yapılmışsa erkek tarafının ailesi, kız tarafıyla anlaşmak zorundadır. **Başörtüsü kaçırma yoluyla** yapılan evlenme biçimi, yerel adı ‘dezmâl kaçırması’ olan bir adettir (Uzun, 1992). Birbirini seven eş-dost, komşu veya akraba arasında çocukları beşikteyken, beşiklerine birer kertme (işaret, nişan) vurarak, nişanın bebekken gerçekleştirilmesine ‘beşik kertme’ denilir. Çocukların evlenme çağına gelip birbirleriyle evlenmesi **beşik kertme evliliği** olarak adlandırılan bir evlenme biçimidir (Sezen, 2005). Dul bir kadının, eski kocasından olan çocuklarını alarak dul bir erkekle ya da dul bir erkeğin eski karısından olan çocuklarını alarak dul bir kadınla yaşamaya karar vermesiyle oluşan evliliğe **taygeldi evlilik** denilmektedir. Kadın veya kocanın yanında getirdikleri çocuklar ‘taygeldi’ olarak adlandırılır (Sezen, 2005). Balaman ise

(2002: 44-45) “tay” sözcüğünün Türkçede “denk” anlamına da geldiğini ve taygeldi evliliğinin “denk gelen evlilik” anlamında kullanıldığını belirterek taygeldi evliliğini, “çocuklu dul bir erkekle, çocuklu dul bir kadının, hem çocuklarının hem kendilerinin evlenmeleri sonucu ortaya çıkan evlilik olayı” olarak tanımlamaktadır. Halk arasında analı-kızlı ya da içli-dışlı olarak tabir edilmektedir.

Daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da görülen bir başka evlenme biçimi de **berder (berdel) evliliği**dir. Aydın-Denizli-Isparta yörelerinde “değişik yapma” olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Başlık sorununu ortadan kaldırmaya da yarayan bu evlilik; kızı ve oğlu bulunan ailelerin, kızlarını ve oğullarını karşılıklı evlendirerek bir gelin bir damat almalarıyla gerçekleştirilir (Beşikçi, 1969: 163; Sezen, 2005).

Yine Doğu ve Güneydoğu’da sık rastlanılan ve törelerin “namusu başkalarına kaptırmamak” anlayışıyla gerçekleşen bir evlenme biçimi de **levirat evlenme**dir. Ölen kardeşin karısı, bekâr olan erkek kardeşle evlendirilir veya evli olan erkek kardeşin ikinci eşi olması istenir. Erkek kardeşin olmaması durumunda, yeğenler veya yakın akrabalarından birisi tercih edilir. Mirasın bölünmesi, öksüz kalan çocukların geleceğine duyulan endişeler de bu tarz evliliklere neden olabilmektedir. Eşi ölen kocanın, eşinin ölümünden sonra baldızıyla evlenmesi ise **sorarat evlenme** biçimidir. Öksüz kalan çocukların üvey annesi olan teyzenin daha hoşgörülü davranabileceği düşüncesiyle bu evlenme biçimi tercih edilmektedir (Balaman, 2002; Sezen, 2005). Törenin söz sahibi olduğu yörelerde görülen bir başka evlenme biçimi de **kan bedeli evlilikler**dir. Bu tür evlilikler, aralarında kan davası olan iki ailenin, kan davasını sonlandırıp, barış tesis etmek amacıyla çocuklarını evlendirmeleriyle oluşur. Sezen (2005) kan parası karşılığı evlenmeyi, temelinde eğitimsizlik olan, ilkel bir evlilik olarak tanımlamaktadır.

Türkiye’de evli çiftlerin yaklaşık dörtte birinin akraba ve eşlerin yüzde 80’inin kardeş çocukları oldukları belirtilmektedir (Timur, 1979: 127). Mirasın bölünmemesi, yakın akraba ve kardeş çocuklarının yaşlılık döneminde kayınvalide ve kayınpedere daha iyi bakabilecekleri ümidi vb. sebeplerle **yakın akraba ile evlenme** biçimi Türk toplumunda daha çok tercih edilmiştir. Kişisel özgürlüğü kısıtladığı düşünülen bu tür evliliklerin, toplumsal değişmelerle bireyselleşmenin ön plana çıktığı şu zamanlarda yaygınlığını yitirdiği, onun yerini ise yabancı kız ve erkeğin belli bir süre arkadaşlıktan (flört) sonra gerçekleştirdiği **tanışıp anlaşılarak evlenmeler** almıştır (Sezen, 2005).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu tez çalışması, Anadolu'nun kadim şehirlerinden Beyşehir'de, evlenmenin biçimlerini sosyal değişme bağlamında incelemeyi konu edinmektedir.

Beyşehir, idari olarak Konya İli sınırları içerisinde, coğrafi konum bakımından Türkiye'nin İç Anadolu ile Akdeniz Bölgelerinin kesiştiği, Göller Yöresi havzasında yer almaktadır. Beyşehir'in şehir yerleşkesi, Batı Toroslar içinde bulunan, Anamas Dağları ve Sultan Dağları arasındaki tektonik bir çukurluk içinde oluşan ve ülkemizin en büyük doğal tatlı su göllerinden olan Beyşehir Gölü'nün güneydoğu uç kıyısında konumlanmıştır. Bu bakımdan Beyşehir, yaşam kaynağı olan suyun, medeniyetlerinin oluşumundaki aktif rolüne en canlı örneklerden biridir.

Beyşehir, tarihsel süreçte dünyanın varoluşundan günümüze büyük değişimler geçirmiş bir coğrafyanın ve dünya siyasi tarihinin bir parçasıdır. Yıllar içinde bölgenin geçirdiği jeomorfolojik ve iklimsel değişimler insanların yerleşimine imkân sağlamış, insanların bu coğrafya ile tanışmasının ardından ise bölgenin derin medeniyet tarihi de başlamıştır. Bu bağlamda Beyşehir, coğrafi zenginliği ve tarihsel serüveni ile bugüne kadar pek çok araştırmaya konu olmuş ve yapılan araştırmalarda Beyşehir'in değişimi insanlık tarihi ile paralel değerlendirilmeye muhtaç görülmüştür. Ancak buna rağmen araştırmaların, bölgede yaşamış medeniyetlerin bıraktığı; dil, din, örf, adet, gelenekler, sanat ve edebiyat ile düşünce ve ahlak gibi her türden beşeri izin birikimiyle oluşmuş toplumsal yapıya yeterince eğilemediği anlaşılmaktadır. Bir yandan değişimi sürerken bir yandan da yaşamın merkezinde hala canlı canlı yer almaya devam eden bu sosyal dokunun, antropolojik ve sosyolojik bakış açılarına ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bölgenin toplumsal zemindeki hareketliliğin ve farklılaşmanın sosyo-kültürel değişme bağlamında incelenmesi sosyal bilimlerce görülen bir eksiklik olduğunu ve bunun aynı zamanda gerçekleştirmeyi hedeflediğimiz alan araştırmamızın temel problemini teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Beyşehir'in sosyal yaşamına ait evlenme biçimlerinde görülen değişmeyi sosyo-kültürel bağlamda mercek altına almayı amaçlayan çalışmanın öne çıkan temel problemleri şunlardır:

- Beyşehir’de sosyo-kültürel yapı ve uygulanan evlenme biçimleri nasıldır?
- Beyşehir’de geçmişten bugüne evlenme biçimleri nasıl bir değişim geçirmiştir?
- Beyşehir’de evlenme biçimlerinde görülen değişmeye neler etki etmektedir?
- Evlenme biçimleri ile sosyo-kültürel değişime arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Evlenme biçimlerinde görülen değişme toplum ve fertleri nasıl etkilemektedir?
- Evlenme biçimlerinde görülen değişme aile yaşamını nasıl etkilemektedir?
- Evlenme biçimlerinde görülen değişme sosyal yaşamı nasıl etkilemektedir?

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Beyşehir’in toplumsal yaşamında karşılaşılan evlenme biçimlerini, evlenmeye karşı toplumun bakışını, anlayışını, tavrını, tutumunu ve sosyo-kültürel kodlarını incelemek ve bunların özellikle son yıllardaki değişimini, değişimin etkenlerini ve etki alanlarını toplumun görüşlerinden faydalanarak ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada, başta Beyşehir’de yıllarca yaşamış, birkaç nesle şahitlik etmiş, aile ve evlilik kurumu hakkında tecrübeli, birikimli bireylerin ve yine Beyşehir’de yaşayan evlenme çağlarındaki bekâr veya evlenmiş bireylerin görüşlerine başvurulmuştur. Ayrıca araştırmacının da bu coğrafyada yaşamış ve toplumu yakinen gözlemlemiş olması çalışma verileri analizinde kolaylık sağladığı düşünülmektedir.

Günümüzde, özellikle gelişen bilim, teknoloji ve dolayısıyla küreselleşme gibi çeşitli etkenler ile yaşanan sosyal değişme artık en ücra köşelerde dahi hızla etkisini gösterebilmektedir. Beyşehir’in, bugün itibariyle kentleşme ve demografik özellikleri göz önüne alındığında Türkiye’nin küçük sayılabilecek şehirlerinden olmakla birlikte, coğrafi konumu ve kadim kentsel tarihinden gelen sosyo-kültürel birikimi bakımından büyük bir nitelik ve anlam taşımaktadır. Bu nedenle yapılacak olan çalışma, araştırma alanı ve evlenme biçimlerindeki sosyo-kültürel değişmeyi içeren konusu ile referans değerinde toplumsal analiz ve sonuçların çıkarılabileceği düşünüldüğünde sosyolojik manada önem arz etmektedir.

2.3. Araştırmanın Yöntemi (Modeli)

Bu çalışmada, Beyşehir’de görülen evlenme biçimleri sosyo-kültürel değişme bağlamında ele alınarak evlenmeye karşı toplumun bakışının, anlayışının, tavrının, tutumunun ve bunlar üzerinde görülen değişimlerin betimlenmesinde nitel araştırma

yöntemi ile betimsel bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Betimsel analizin amacı, “ham haldeki verilerin okuyucuların anlayabileceği ve isterlerse kullanabileceği bir şekle sokulmasıdır.” Elde edilen veriler mantıklı bir sıraya konulduktan sonra betimlemeler yorumlanır ve sonuçlara ulaşılır (Altunışık vd. 2012: 324).

Toplumbilimlerinde kullanılan yöntemlerden nitel (fenomonolojik) araştırma olgu ve olayları doğal ortamlarında inceleme fırsatı vermesi, bütüncül bir yaklaşım sergilemesi ve araştırmacıya katılım imkânı sunması nedeniyle tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar bir olguyu daha iyi tanımak ve anlamak için örneklerden, açıklamalardan ve yaşantılardan sonuçlar çıkarmaya yarar (Şimşek ve Yıldırım, 2013: 81). Ayrıca nitel araştırma yöntemi; görüşmelere müdahil olmaya, araştırmanın genişletilmesine, farklı bakış açısı kazanmasına yardımcı olması açısından önemlidir. Araştırmanın katılımcı ile sohbet havasında yürütülmesini, güvenilirlik oluşmasını ve samimi bilgiler ortaya koyulmasını sağlamaktadır. Araştırmada derinlemesine bilgi edinebilmek açısından yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmış ve gözlem yapılmıştır. Bu tekniğinin kullanılması, görüşmede daha ayrıntılı bilgi için soru ekleyebilme imkânı vermektedir. Yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğinde, sorular oluşturulur fakat daha fazla ayrıntı ve açıklamaya ulaşabilmek için fazladan sondaj sorulara yer verilebilir. Bu görüşmeler yapılandırılmış görüşmeden daha özgür gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda, görüşme öncesinde araştırmacıya güvenin sağlanması için gerekli koşullara riayet edilmiştir. Verilerinin güvende olacağı, özel ve mahrem bilgilerin kesinlikle paylaşılmayacağı hususu da katılımcılara özellikle belirtilmiştir.

2.3.1. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini Beyşehir sınırları içinde yaşayan halk oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme ise Beyşehir’deki köklü ailelerin üyeleri veya çok uzun yıllar Beyşehir’de kalarak halk ile bütünleşmiş aile ve bireylerden oluşmaktadır. Katılımcı grubu, çalışma konusunun farklı bakış açılarıyla her yönden incelenebilmesi için yaş, cinsiyet, evlilik gibi özelliklere dikkat edilerek seçilmeye çalışılmıştır. Katılımcı grubu yirmi sekiz (28) kişiden oluşmuştur. Araştırma için yaş sınırlandırılması yapılmamıştır ve katılımcıların 20-78 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcılara ait sosyo-demografik bilgiler aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Cinsiyet	Yaş	Medeni Hal	Eğitim	Yaptığı İş
K1	20	Bekâr	Lise Mezunu	Üniversite Öğrencisi
K2	40	Evli	Lise Mezunu	Ev Hanımı
K3	54	Evli	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı
K4	49	Evli	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı
K5	63	Dul	İlkokul Terk	-
K6	33	Evli	Üniversite Mezunu	Sekreter
K7	23	Bekâr	Lise Mezunu	Üniversite Öğrencisi
K8	27	Bekâr	Lise Mezunu	Kasiyer
K9	70	Evli	Okumamış	-
K10	78	Dul	Okumamış	-
K11	66	Evli	İlkokul Terk	-
K12	73	Dul	Okumamış	-
E1	36	Evli	Lise Mezunu	İşçi
E2	45	Evli	Üniversite Mezunu	Güvenlik Görevlisi
E3	29	Evli	Üniversite Mezunu	Sağlık Memuru
E4	21	Bekâr	Lise Mezunu	Üniversite Öğrencisi
E5	42	Evli	Ortaokul Mezunu	İşçi
E6	44	Evli	Lise Mezunu	Esnaf
E7	52	Evli	Ortaokul Terk	Esnaf
E8	71	Evli	İlkokul Mezunu	Esnaf
E9	46	Evli	Lise Mezunu	Teknisyen
E10	65	Evli	Üniversite Mezunu	Emekli
E11	48	Evli	Ortaokul Mezunu	Çiftçi
E12	43	Evli	Üniversite Mezunu	Polis
E13	34	Evli	Üniversite Mezunu	İşçi
E14	28	Bekâr	Üniversite Mezunu	Memur
E15	50	Evli	Üniversite Mezunu	Öğretmen
E16	24	Bekâr	Üniversite Mezunu	Memur

Tablo 3: Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri

2.3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

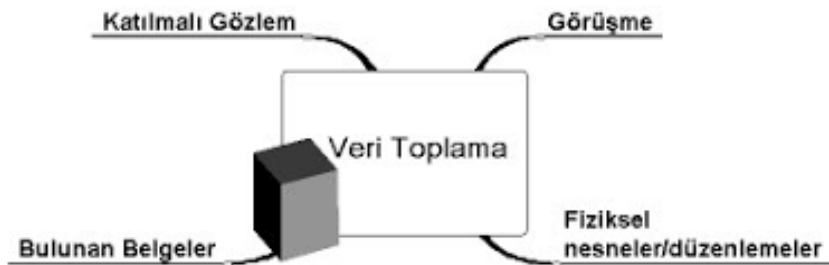
Çalışma için belirlenen takvimin başlangıcından yaklaşık bir ay sonra Aralık 2019 tarihinde, Çin'in Hubei eyaletinin Vuhan şehrinde, insandan insana bulaşabilen bir virüsün (SARS-CoV-2) neden olduğu “yeni koronavirüs hastalığı” ortaya çıkmış ve akabinde tüm dünyaya yayılan bir salgın (pandemi) halini almıştır. Evrensel sağlık

bilimi literatürüne “COVID-19” adı ile geçen salgın, yerel kaynakların verilerine göre 11 Mart 2020 tarihinde görülen ilk vaka ile Türkiye’ye sıçramış ve kısa sürede ülke geneline yayılarak Türkiye, dünyada en çok vaka görülen ülkeler arasına girmiştir. Bunun neticesinde; getirilen kısıtlamalar, sokağa çıkma yasakları, hastalığın korku ve endişesiyle kimsenin görüşmek istememesi gibi etkenlerin yanı sıra yaşanan hastalık, karantina süreçleri ve oluşan yoğun stres hali çalışmayı sekteye uğratmıştır. Bu durum, araştırmayı güçleştiren, çalışmanın seyrini ve sınırlılıklarını belirleyen en büyük etken olmuştur. Salgın nedeniyle çalışma süreci uzamış, görüşmelerin sayısı azaltılmış, süresi kısaltılmış ve kapsamı daraltılmıştır.

2.3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın modeli oluşturulurken ilk aşamada literatür çalışması yapılmıştır. Ulusal ve uluslararası bilimsel yayınlarda sosyo-kültürel değişmeye ilişkin kavramsal tartışmalar, sosyo-kültürel bir ritüel olarak evlenme ve evlenme biçimleri, toplumsal bir kurum olarak aile ve aile yapısı ile ilgili bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Literatür taramasından hareketle alan araştırması için görüşme soruları oluşturulmuş, ardından görüşmeler gerçekleştirilip elde edilen bilgiler sınıflandırılarak ayrılmıştır. Son olarak araştırma bulguları belirlenen başlıklar altında yorumlanarak sonuçlandırılmıştır.

Nitel araştırmada veri toplama yöntemleri dörde ayrılmaktadır. Bunlardan biri de görüşme (mülakat) tekniğidir. Araştırmada sosyal araştırmalarda en çok kullanılan teknik olan görüşme tekniği kullanılmıştır. Teknik olarak niteliksel araştırma sınıfında olan görüşmenin odağında, “insanların ne düşündüğünü öğrenmek istiyorsan onlara sor” ilkesi vardır. Veriler doğru veya yanlış olarak kati suretle değerlendirilemez. Her biri bir toplumsal etkinlik ve öznenin fiili olarak düşünülmalıdır (Geray, 2014: 150).

Şekil 1: Nitel araştırmalarda veri toplama yolları (Geray, 2014: 150)

Bu araştırma için tercih edilen yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği, ne tam yapılandırılmış görüşmeler kadar katı ne yapılandırılmamış görüşmeler kadar esnek. Sahip olduğu belli düzeydeki standartlığı ve esnekliği ile diğer tekniklerdeki sınırlılığı ortadan kaldırır ve belirli bir konuda derinlemesine bilgi toplamaya yardımcı olur. Bu teknik ile yapılan araştırmada veri kaybı yaşanmaması için izin alınmak suretiyle ses kayıt cihazlarıyla katılımcılar ile yapılan görüşmeler kaydedilmiştir.

2.4. Veri Analizi

Nitel veri çözümlemesinin yaklaşımlarından biri olan tematik kodlama, gözlem ve görüşme çıktılarının kavramlar, başlıklar veya temalara göre sınıflandırılmasıdır. Süreç genel olarak, anlamı oluşturan kurucu unsurların karşılaştırılması, zıtlaştırılması ve soyutlanması şeklinde gerçekleşir (Geray, 2014: 163). Araştırmanın bulguları da bu veri çözümleme çeşidine göre değerlendirilmiştir.

Araştırma verileri çözümlenerek analiz edilebilmesi için öncelikle formlardan elde edilen veriler okunarak ve/veya dinlenerek; katılımcıların yoğunlaştığı konular ile görüş birlikleri veya ayrılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen nitel veriler, betimsel analiz çerçevesinde tek tek incelenerek, yaşlı/tecrübeli ve birikimli bireylerin örnekler yardımıyla kendi evlenme biçimleri ve kendi zamanında gördükleri ile şimdi gördükleri veya bizzat yakın aile fertlerinde deneyimledikleri hakkında sosyo-kültürel değişme bağlamda belirttiği düşünceler analiz edilmiştir. Genç bireylerin ve evlenme çağında çocuğu olan ebeveynlerin evlilik hakkında düşünceleri, beklentileri, deneyim ve gözlemleri yorumlanmıştır. Bulgular istatistiki hesaplamalar yerine araştırmacının gözlemlerine ve çıkarımlarına dayanan değerlendirmelerden oluşmuştur.

2.5. Çalışma Takvimi

Yapılan İşler	Dönemler	1.Dönem (dört ay)	2.Dönem (dört ay)	3.Dönem (dört ay)	4.Dönem (dört ay)
Literatür Tarama ve Derleme					
Kuramsal Çerçeve Oluşturma ve Yazma					
Veri Toplama Araçlarının Geliştirilmesi					
Uygulamanın Yapılması					
Verilerin Analizi ve Yorumlanması					

Tablo 4: Çalışma takvimi

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Sosyo-Kültürel Değişme Hakkındaki Görüşler

Değişme, eski ve yeni arasındaki farklılaşmaları, önce ve sonranın kıyasını, var olanla artık olmayanı ya da önceki gibi var sanılanı ancak dönüşmüş olanı ve bunların süreçlerini belirten bir kavramdır. Sosyal/toplumsal ve kültürel değişme ise sosyo-kültürel yapıyı oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen örf, adet, alışkanlık gibi insan davranışlarının ve de toplumsal kurumların birtakım unsurlarında zamanla ortaya çıkan ve algılanan farklılaşmaları ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyal ve kültürel değişme, toplumsal (insan), algısal (anlam) ve fiziksel (araç) sınırlar dâhilinde zaman içerisinde meydana gelen yeni şeylere veya kaybolan şeylere işaret eden bir kavramdır (Sorokin, 1964). Bu bağlamda hayatın doğal seyrinde insanların teknik üretimi ve zihinsel değişimiyle çevre-zaman unsurlarına bağlı olarak şekillenen, algılanan ve anlamlandırılan farklılıklar, sosyo-kültürel değişimleri içeren bir süreçtir. Geleneksel ve tutucu toplumlar da dahi görülen, her toplumun ve kültürün doğasında olan bu süreç sürekli ve kaçınılmazdır. Ancak bu değişmeler toplum içinde insanların algıladıkları ve anlamlandırdıkları kadarıyla tanımlanabilmektedir (Sunar, 2016: 3).

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde sosyo-kültürel kavramını anlam kargaşası olmaması adına kullanmamayı tercih ederek; toplumsal ve kültürel değişmelerin onlar için ne anlam ifade ettiği sorulmuştur. Katılımcıların bu soruyu cevaplarırken hemen hemen değişmenin tüm yönlerine değindiği ancak her birinin değişmeye bakışında ve değişmeleri algılamasında farklılıklar olduğu görülmüştür:

“Toplumsal ve kültürel değişme bir nevi insanların teknolojiye ayak uydurarak değişmesidir. Kültürel açıdan düşüncenin, zihinlerin değişmesi anlamına geliyor. Bu da ileri yönde bir değişim için eğitimi, insanların kendini geliştirmesini gerektirir” (Erkek, Evli, İşçi, 36).

“Toplumsal dendiği zaman çevremizde beraber yaşadığımız insanlarla ilgilidir. Kültürel ise doğduğumuz, yaşadığımız yerdeki aile terbiyesi, alıştığı davranışlar veya gelenek göreneği ifade eder. Değişme de bunların zamanla farklılaşmasıdır” (Erkek, Evli, Güvenlik Görevlisi, 45).

“Toplumsal ve kültürel değişme denilince önceden olan şeylerin değişmesi, öncesiyle şimdinin bir olmamasıdır” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 54).

“İnsanların ve kültürün yıllar içinde modernleşmesiyle veya teknolojiye ayak uydurmasıyla değişmesidir. Kültürümüzden artık vazgeçiyoruz, kültürel diye bir şey kalmıyor. Teknoloji ilerledikçe hep uzaklaşıyoruz kültürümüzden” (Erkek, Evli, Polis, 43).

“Toplumsal ve kültürel değişme deyince nesiller, kuşaklar arası farklar aklıma geliyor. X kuşağı farklı Y kuşağı farklı, zamanla toplumun yaşam tarzı ve algısı değişiyor, farklı kuşaklar ortaya çıkıyor. Teknolojinin değişmesiyle de birtakım toplumsal ve kültürel değişmeler mutlaka olmakta tabi” (Erkek, Evli, Sağlık Memuru, 29).

Araştırmada katılımcılar, sosyo-kültürel değişimin kendileri için ne anlama geldiğini açıklarken; zihin ve düşüncelerde, söz ve davranışlarda, teknolojiye, giyim kuşamda, insan ilişkilerinde, ahlaki değerlerde ve kuşaklar arasında farklılaşmalara vurgu yaparak bunlara ayak uydurmanın toplumsal ve kültürel değişme olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca sosyo-kültürel değişimin bir tahribat ve cahilleşme boyutunun da olduğu düşünülmektedir:

“Toplumsal ve kültürel değişme benim için geçmiş yaşantılarda var olan insan ilişkilerinde, sözlerde ve davranışlarda görülen tahribatı ifade ediyor. İnsanların bencilleşmesi, saygısızlaşması, dini değerleri yok sayması veya dini şeylere göre yaşamaması toplumsal değişmedir. Kültürel olarak giyim kuşam değişmiş, tek tip haline gelmiştir. Daha düne kadar lisedeki kızların dizlerinde etek giyilmesi yadırganıyordu, uyarılıyordu, şimdi lise kıyafeti de kalmadı herkes taytla okula gidiyor. Hatta erkekler de kızlar gibi daracık giyiniyor, bunlar tuhaf geliyor bana” (Erkek, Bekâr, Öğrenci, 21).

“Toplumsal ve kültürel değişme bence cahilleşmedir. Eski örf, adet, gelenek ve göreneklerimizi bilmemektir. İnsanların yobazlaşmasıdır” (Erkek, Evli, İşçi, 42).

Tahribat, toplumsal manada bozulmaya diğer bir deyişle gerilemeye karşılık gelen bir ifadedir. Toplumsal yapıya olumlu bir katkı sağlamayan, toplumun kendini yeniden üretmesine kalıcı olarak mani olan, genellikle toplumun manevi unsurlarında görülen değişimler bozulma olarak nitelendirilir. Aynı zamanda toplumsal bozulma, hızlı ve büyük değişimlerde karşımıza çıkmaktadır (Sunar, 2016: 9). Cahilleşmeyi ise Ogburn'un "kültürel gecikme" ya da "kültür boşluğu" olarak adlandırdığı, toplumsal sistemdeki maddi ve manevi kültürün karşılıklı ilişkisinde, değişme sürecinde görülen uyumsuzluk hâliyle açıklamak mümkündür (Demirer, 2018: 54). Kültürel değişmeyi toplumsal değişmeye göre önceleyen Ogburn için sosyo-kültürel değişimler toplumsal birikim ve uyum ile açıklanabilir (Kongar, 2017: 169). Burada birikimden kasıt, kültür unsurlarının nesilden nesile aktarılacak sosyo-kültürel tarihi bir birikim oluşturmaktır (Fichter, 2016). Bu bağlamda son yıllarda görülen değişimlerin hızlı ve büyük boyutta olduğunu bu nedenle değişimin gerileme yani bozulma yönünde yaşandığını, toplum içinde var olan kuşaklar arası çatışmanın, uyumsuzluğun ve sosyo-kültürel değerlerin aktarımında yaşanan sorunların kültür boşluğu doğurduğunu söylemek mümkündür. Araştırmada, kültürel anlamda "tahribat ve cahilleşme" söylemleriyle bunların ifade edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

3.2. Beyşehir’de Sosyo-Kültürel Değişme

Bu bölümün öncesinde şunu belirtmek gerekir ki; toplumbilimcilerin kimine göre sosyolojik olarak sosyal ve kültürel alanları birbirinden net bir biçimde ayırmak çok zordur. Nitekim Özönder’e (Atasoy, 2007: 9) göre de toplumsal ve kültürel, bu iki saha birbirine sıkı sıkıya bağlı ve bağımlıdır. Keza Sorokin de aynı görüşte olup, bu bağlantıyı göz ardı edenlerin sosyal gerçekliğin bütünlüğünü de gözden kaçıracağını düşünür. Sorokin, din olgusunu ele alarak bu olguya anlam kazandıran kutsal kitaplar ile toplumda yer edinen, sınıflaşan din adamlarının aynı olgunun iki farklı boyutunu yansıttığını söyler ve kültürel-toplumsal ayrımının toplumun gerçeğiyle uyuşmadığını ortaya koyar (Erkilet, 2015). Araştırma sorularında her ne kadar toplumsal ve kültürel kavramları katılımcıların anlamasını kolaylaştırmak adına ayrı kullanılsa da herhangi bir toplumda görülen değişimleri araştırırken ve sonuçları incelenirken bu gözle yani sosyo-kültürel değişim perspektifiyle bakmak gerekir. Bazen insanlar sosyo-kültürel gerçeklik olan kültürün farkında bile olmayabilmektedir (Oktik, 2002).

Bu açıdan araştırma bulguları değerlendirildiğinde katılımcıların da toplumsal olanla kültürel olanı bir olarak algıladıkları görülmüştür. Kültürel değişme denilince ekseriyetle maddi unsurlar ve maddi kültürel öğeler akıllarına gelerek değişimi fark etmediklerini söylemiş olsalar da toplumsal değişimlerden bahsederken sıklıkla sosyo-kültürel değişimlerden örnekler vermişlerdir:

“Beyşehir’deki toplumsal ve kültürel değişimin özellikle doğudaki ya da diğer bölgelerdeki gibi bir değişme olduğunu düşünmüyorum. Ben otuz yıldır Beyşehir’de yaşıyorum, kültürel olarak aman aman bir değişmeye rastlamadım. Buranın en eski yerleşim yeri Eşrefoğlu Camii etrafında bulunan İçerişehir dediğimiz mahalledir, oranın eski insanlarında bile çok bir değişme olmadı. Ha, ne oldu? Önceden tarhana/tarna dediğimiz, arabaşı dediğimiz yöresel yiyeceklerimizin önemi azaldı ama hala herkes biliyor ve yapıyor onları da” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

“Ben eski Beyşehir kültürü deyince hep İçerişehiri (Beyşehir’in en eski mahallesi) baz alırım, ben oralı değilim ama daha önce oralarda yaşayanlara baktığım zaman çok da kültürel bir değişim fark etmiyorum. Sadece artık apartmanlarda yaşıyorlar” (Erkek, Evli, Esnaf, 44).

“Beyşehir’in öyle bir kültürü de yok. Ha ne vardı, eskiden bir festival yapılırdı, on beş yirmi yıldır yapılan, o da pandemiden dolayı yapılmıyor. Beyşehir’in Eşrefoğlu Camisi meşhurdur ama kültürel olarak orada ya da başka bir yerde ona ait (Selçuklu kültürünü kastederek) bir şey yapılmıyordu şimdi de yapılmıyor. Ama Beyşehir için Hıdırellez, nevrüz çok önemliydi yirmi beş otuz sene önce. Beyşehir’in her mahallesinde coşkuyla kutlanırdı. Baharın gelişiyle nevrüz için bir mesire alanı vardı herkes oraya gider sohbet muhabbet oyunlar oynanırdı. Zamanla bu kayboldu. Bundan başka da Beyşehir’in genelinde görülen toplumsal bir şey yok zaten” (Erkek, Evli, Esnaf, 52).

Bir nesnenin yer değiştirmesi nasıl bir başka nesneye göre tayin edilebiliyorsa toplumsal mekânların değişimi de toplumsal bir alanı referans alarak değerlendirilir. Bu, sosyo-kültürel değişmelerin mekân boyutundan ele alınmasının sadece bir şeklidir (Sorokin, 1964). Katılımcıların sosyo-kültürel değişmeyi mekân boyutuyla ele alarak,

Beyşehir'i büyükşehirlerle kıyasladıkları ve onlara göre daha az değişime uğradığı, bir nebze de olsa kendini muhafaza ettiği görüşünde oldukları görülmüştür. Yine köy gibi daha küçük yerleşim yerleriyle de kıyaslayarak buralarla da arasında sosyo-kültürel açıdan pek fark kalmadığı belirtilmiştir. Bu ise değişimin en ücra yerlerde dahi aynı derecede görülebildiğini göstermektedir. Ayrıca sosyo-kültürel değişimin boyutlarına etki eden bir faktör olarak şehirleşme ve getirdiği sosyal imkânlar gösterilmiştir:

“Beyşehir’de toplumsal değişme büyükşehirlere kıyasla bana göre daha sınırlı. Şehrin büyük olması, alışveriş yerlerinin, parklarının, gezilecek yerlerinin çok olması değişmeyi etkiliyor” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 20).

“Olmaz mı yavrum, şehirler nasılsa buralarda öyle oldu, köyler bile, valla bizim köy bile Beyşehir’i geçmiş” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 40).

“Beyşehir yine büyükşehirlere bakarak daha az değişti diyebilirim belki ama o da son demlerini yaşıyor. Bugünleri de ararız” (Erkek, Evli, Esnaf, 71).

“Metropol şehirlere nazaran Beyşehir aşırı şekilde değişmedi elbette ama yeni nesillerin alışkanlıkları değişti. Teknoloji bağımlılığı Beyşehir’deki yeni gençlerin de sosyal fonksiyonlarını zayıflattığı söylenebilir” (Erkek, Evli, Sağlık Memuru, 29).

İnsanların bir arada yaşam formunu temsil eden toplum kavramı kısaca, sosyal ihtiyaçlarını giderebilmek adına etkileşen ve ortak bir kültürün paylaşımını yapan çok sayıdaki insanın meydana getirmiş olduğu birliktelik olarak tanımlanabilir. Dışarıdan bakan sıradan bir gözün gördüğü, toplumun bir insan topluluğundan ya da Spencer’in tanımladığı gibi insan yığınının ibaret olduğudur. Oysa toplumu, insanlardan çok insanların paylaştıkları; değerler, kültürel bağlar, alışılmış adetler, uyulması gereken kurallar, normlar, gelenekler, toplumsal kurumlar, yapılar, roller, gruplar, davranış biçimleri ve bireyler arasında gerçekleşen her türlü ilişkiler örüntüsünden doğan toplumsal olguların sistemsal bütünü oluşturmaktadır (Fichter, 2016: 86). Katılımcılar araştırma boyunca cevaplarında Beyşehir’deki toplumsal sistem bütününde fark edilen bu tür paydaşlardan oluşan sosyal örüntünün değişimlerine birçok kez değinmişlerdir. En çok vurgulanan ise gençlerin büyüklere karşı değişen tutumu ve yine başta gençler olmak üzere toplumun genelinde saygı ve sevgiye bağlı davranışsal değerler olmuştur:

“Baktığım zaman en belirgin değişmeyi sevgi, saygı, hürmet gibi değerlerde görüyorum. Bir büyüğün yanında eskiden yani benim amcalarım falan sigara içmezler, söylediklerine çok dikkat ederler, yanlış bir kelime dahi söylemezler ama biz rahatlıkla içebiliyoruz, onların konuşmaya çekindiği, utandığı sözleri söylüyoruz, bizde utanma olmuyor çünkü bu normal karşılanıyor artık” (Erkek, Bekâr, Öğrenci, 21).

“Bizim zamanımızda kahvelerin önünden geçilmezdi erkek var diye, düğünlerde beraber oynanmazdı. Şimdi karışık oldu her şey. Kadınlar dışarı çıkarken üstüne bir örtü daha almadan çıkmazdı. Dikkat eden kalmadı böyle şeylere” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

“Büyüğün küçüğe küçüğün büyüğe sevgisi, saygısı da kalmadı. Büyüğümüze adıyla hitap etmek mümkün değildi. Bir ağabey derdik, amca, dayı derdik büyüklere. Şimdi yaşına başına bakmadan çocuklar gençler, büyüklere akranı gibi davranıyor, ismiyle konuşuyor. Hiç görmüyorum mesela küçüğün büyüğüne yer verdiğini falan” (Erkek, Evli, Güvenlik Görevlisi, 45).

“Büyüklerin yanında sakız çiğneyemezdik, ağzımız büyüklerin yanında sigara kokacak diye korkardık, şimdi gençler ağzını ayıra ayıra sakız çiğniyor, fosur fosur sigara içiyor” (Erkek, Evli, Öğretmen, 50).

“Büyüğe küçüğe saygı kalmadı ki yavrum. Köylerde bile öyle. Hele yaşlı oldu mu kimse yanına varmaz oturmaz. Git bir masaya otur yaşlıysan yanına kimse gelmez. Önceden yaşlılara çok hürmet ederdik. Yolda yürürken önümüzden arkamızdan bir yaşlı geliyorsa saygıdan kenara çekilir bekler o geçer sonra biz geçerdik. Şimdi kimsenin umurunda değil sen kimsin bakmaz bile, geçip gider” (Kadın, Dul, 63).

Bir toplumun sosyo-kültürel yapısıyla din olgusunu algılayış biçimi paraleldir. Din, sosyo-kültürel değişimleri, değişimler de dini uygulamaların hayata tezahürünü etkileyecektir. Günümüzde ne kadar geçmişe doğru gidersek o kadar geçmiş toplumlar tarafından dine önem verildiğini görürüz. Öyle ki dinsel değerler toplumsal hayatın neredeyse tümüne yön verecek şekildedir. Şimdilerde ise tam tersine bu durum ortadan kalkmak üzeredir (Akdoğan, 2004: 96-97). Beyşehir’in toplumsal yapısını ve sosyal

yaşantısını bizzat deneyimleyen ve gözlemleyen bir araştırmacı olarak Akdoğan'ın söz ettiği durumun Beyşehir için de geçerli olduğu rahatlıkla söylenebilse de katılımcılar açısından bu durum nadiren dillendirilmektedir. Zira katılımcılardan sadece üçü dini boyuttaki değişimlerden söz etmiştir. Buna, dini değerlerdeki değişimi kendilerinde de görmeleri, kendilerince olumsuz ve üzücü olarak gördükleri bu değişimin bir parçası olmanın verdiği içsel huzursuzluk hissinin neden olduğu düşünülmektedir:

“Önceden peygamber efendimizin sünnetine uygun yaşamaya çalışırdı insanlar. Artık bunlar, Müslümanlık falan unutuldu. Televizyon, telefon bunlar insanı dünyaya alıştırıyor. Bunlar üzerinden gördükleriyle insanlar küfre sapabiliyor, zinaya bulaşabiliyor” (Erkek, Evli, Teknisyen, 46).

“İnsanlara bakınca yavrum aslında dine göre yaşamak diye bir şey kalmadı. Eskiden cahildik ama hocalar, hacılar ne derse yapmaya çalışırdık. Artık yok; öbür dünyayı hatırlayan, ölümü hatırlayan yok” (Kadın, Dul, 63).

“Toplumsal değişme işte camiler. İbadet için toplanılan yerler. Gidin bakın hep yaşlı. Hastalık var diye (covid-19 salgını) zaten herkes kaçtı ama önce de böyleydi. Üç beş yaşlı var o kadar. Din, iman, ibadet unutuluyor artık” (Erkek, Evli, Emekli, 65).

Katılımcıların eski hayatlarına özlem duyduğu ve sosyo-kültürel değişimlerin manevi iklimlerini, zevklerini, hayat doyumlarını etkilediği de araştırmada görülen bir başka bulgudur. Modern hayatın, şehirleşmenin ne kadar insani ve sosyo-kültürel bir gelişme olduğu bu manada sorgulanması gerekmektedir. Ayrıca toplumdaki hak, emek ve gayretin karşılığı olarak kazanımda bulunma, amacına ulaşma anlayışı artık yerini kayırmacılık isteği ve düşüncesine bıraktığı; liyakatin sorgulandığı görülmüştür:

“Bizler anne babamızın yaşadığı hayatı, yani ebe (büyükanne)- dedeyle beraber olan ortamı onların da yaşadığı hayatları gördük belki de bu yaşam tarzını son görenler biziz. O zamanları hatırlayarak bizlerin küçük şeylerden mutlu olduğunu, zevk aldığını söyleyebilirim. Çocukken oynadığımız eski oyunlar teknoloji işin içine girene kadar çok zevkliydi. Şimdi teknoloji gelişti zevklerimiz, görüşmelerimiz, konuşmalarımız çok değişti. Büyükler de çocuklar da hayattan, oyunlardan tatmin olmuyor artık” (Erkek, Evli, Çiftçi, 48).

“Eskiden yani benim babam zamanlarından gördüğüm bir şeye ulaşmak için emek vardı, bir gayret, mücadele vardı, insanlar hakkıyla bir yerlere gelirlerdi. Şimdi herkes her şeyin, yaptıracağı her işin kendine özel olmasını, ayrıcalıklı olmayı yani tabiri caizse torpilli olmayı istiyor. Emek, mücadele, hak etme kalmadı” (Erkek, Evli, Polis, 43).

Göçler, bir sosyo-kültürel yapıyı etkileyebilecek olan demografik unsurlardan biridir. Göç, ister yakından ister çok uzak yerlerden yapılmış olsun önemli olan geldiği bölge ile bulunduğu arasındaki sosyo-kültürel farklılıklardır (Özkalp, 2016: 318-319). Bunun yanı sıra gelenlerin kişisel ve sosyo-kültürel özellikleri yeni geldiği toplumda sınıfsal ayrıma tabi tutulmaktadır. Tüm bunlar göç edilen bölgedeki yaşam tarzına etki etmekte ve başkalaştırmaktadır. Eski evler yenilerinin yerini alırken bu eski evlerin yerine bu evlere imkânı yeten ya da “layık görülen” yeni sahipleri gelmektedir. Mekân değişikliği başlı başına bir yaşam tarzı, sosyo-kültürel bir değişimdir (Tezcan, 2017). Keza göç edenlerin sosyo-kültürel gelişmişlik boyutu üst veya ileri seviyede ise bu da özenilerek, imrenilerek bakılan konumda yer almakta, bölge insanı bu yönde değişime eğilim göstermektedir. Katılımcıların “özenme” ile vurgulamak istediği kültürlenme kavramdır ki; alt veya başka kültürlerden gelenlerle etkileşime giren toplumun yeni bir kültürel özellik kazanmasıdır. Bu, göç veya iletişim teknolojileriyle olabilmektedir:

“Beyşehir’e de Suriyeliler geldi her yere geldikleri gibi. Buranın en eski mahallesi, içerişehirde çoğu. Oradaki evler eski, sahipleri apartmanlara gitti hep, orası da onlara kaldı” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 40).

“Suriyeliler geldi, yakın zamanda böyle bir değişme oldu. Çoğu cahil, eğitimsiz, köylü insanlar. Burada inşaat gibi milletin zor işlerinde çalışıyorlar. Beyşehir’de milliyetçi de çoktur, bazen Suriyeli gençler ile buradaki gençler arasında farklı nedenlerle kavga çıkabiliyor. Yine de son zamanlarda alışıldı, kötü bakılmıyor gibi” (Erkek, Evli, İşçi, 36).

“Halkımızda çok fazla özentisi var. Gerek televizyon, telefon, internetten gerek dışarıdan tayinle olur göçle olur gelen insanlardan gördükleriyle insanlar yaşamlarını değiştirdiler. Bu sadece Beyşehir için değil her yer için geçerli” (Erkek, Evli, Esnaf, 44).

Sorokin, toplumsal değişimin, sosyo-kültürel yapılara temel teşkil eden ve devamlılığı sağlayan unsurlarda birlikte görülen fiziksel ve zihinsel boyuttaki bütün değişimleri kapsaması hasebiyle, bütüncü ve sistematik şekilde ele alınmasının daha doğru olacağını düşünür (Erkilet, 2015). Bu bağlamda sosyo-kültürel değişimin önce zihinlerde başladığını savunmamız yanlış olmayacaktır. Katılımcıların görüşüne göre, her yerde olduğu gibi Beyşehir’de de zihinsel bir dönüşüm yaşanmış ancak bu kimileri için olumlu kimileri için olumsuz karşılanmaktadır:

“Toplumsal değişimin olumlu yanını da söylemek mümkündür. İnsanlar artık dar kafalı değil, fikirleri açık, at gözlüklerini çıkaranlar daha geniş bakabiliyor. İnternet ve sosyal medyayla oluşan toplumsal değişim, hayat tarzını, düşüncesini, kültürünü bilmediği bir insan hakkında ön yargılı olmayı azaltıyor. Çünkü artık herkesten, her şeyden kolaylıkla haberdar olunabiliyor” (Erkek, Bekâr, Öğrenci, 21).

“İnsanların kafa yapısı değişti arkadaşım. Herkes önce ben diyor, sıra beklemeye tahammülü yok. Yaşlısı genci birbirine baka baka, o yapıyor ben de yapacağım diye diye doğru nedir düşünmüyor kimse” (Erkek, Evli, İşçi, 34).

Sosyoloji, bireylerin birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinin bilimsel bakımdan ele alınıp incelenmesidir (Fichter, 2016: 1). Bu ilişkileri değişim bağlamında toplumsal ile kültürel olarak birbirinden ayıran araştırmacılar da olmuştur. Leopold von Wiese (1956), insan-insan arasındaki ilişkilerden doğan değişimleri toplumsal, insan-madde ilişkileri sahasında görülen değişimleri ise kültürel olarak nitelendirmektedir. Ancak beşeri ilişkiler içerisinde gerçekleşen değişimin ancak toplumsal ile kültürel değişim kavramlarının birlikteliği üzerinden yaklaşılması daha doğru olacaktır çünkü toplum ile kültür aynı kâğıdın iki yüzü gibidir. Kâğıda yazılan her bir ilişkinin bir yönü kültür ise diğer yönü mecburen toplumsal olacaktır (Allen, 1971: 43).

Katılımcıların insan ilişkilerine dair beyan ettikleri değişimler genel itibari ile insanların; birbirinden uzaklaşması, zamanla araya giren soğuklukla ilişkinin kopması, yardımlaşmanın olmaması, bencilleşme, yalnızlaşma, duyarsızlaşma, sığılaşma yani bir derinliği, samimiyeti olmayan, çoğu zaman menfaat üzerinden yürüyen ilişkiler haline gelmesi şeklinde ifade edilmektedir:

“İnsanlar arası ilişki şimdi menfaate dayalı, önceden menfaat yoktu, imece vardı, imece en büyük dayanışmaydı” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 54).

“İnsanlar arasında artık üstünkörü ilişkiler var. İş bir an önce görülsün hallolsun tarzı ilişkiler yürütülmekte artık” (Erkek, Evli, Esnaf, 52).

“Sosyal yaşam diye bir şey kalmadı. Bütün herkes günü birlik yaşıyor, gününü kurtarmaya çalışıyor. İnsanlar bencilleşti, kendi işine bakıyor” (Erkek, Evli, Esnaf, 44).

“Birlik beraberlik, komşuluk yok bitti. Eskiden herkes birbiriyle yardımlaşıyordu. Şimdi her şey paraya düşmüş. Sana şu kadarcık bir şeyi bile parayla yapıveriyor” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

“İnsanlar arasında ilişkilerin değişme boyutu insanların dürüstlüğüünü, mertliğini samimiyetini kaybetmesi. Affedersiniz artık herkes kaypak olmuş. En yakın arkadaşı bile menfaatine göre davranıyor” (Erkek, Evli, İşçi, 34).

“Bana göre en çok değişme arkadaşlık, dostluk, akrabalık ilişkilerinde yaşanan değişmedir. Arkadaşlık, dostluk diye bir şey kalmadı. Her şey menfaat olmuş. Biri, bir işini yaptıracağı zaman ancak sana iyi, sevimli davranıyor. Sevmese bile işini gördürene kadar seviyormuş gibi davranması var. Çıkartı olmadığı sürece kimse samimi ve iyi davranmıyor. Tabi samimi arkadaşlarımız yine var ama genel durum böyle” (Erkek, Evli, Güvenlik Görevlisi, 45).

Beyşehir’de insan ilişkilerinde yaşanan sosyo-kültürel değişmeler içinde en çok vurgulanan menfaat dayalı ilişkilerin yanı sıra tanıdık, konu komşu, hısım akraba arasında akşamları yapılan ziyaretler, akşam oturmalarıdır. Bunun Beyşehir’in sosyo-kültürel yaşamında önemli bir yeri olduğu açıktır. Akşam oturmaları sayesinde pekişen dostluklar, kurulan samimiyet ve ünsiyet özlemle aranmaktadır. Akşam oturmalarında yenilen kültürel ve yöresel yemişler, içilen sıcak çaylar bu eşsiz sosyal ortamın tadıyla tatlanmaktadır. Hele ki o dönemleri yaşayanlar şimdilerin anne babaları o zamanların çocukları ise hafızalarında geçmişten kalan derin bir özlem yatmaktadır. Katılımcıların yaşları dikkate alındığında gençlerde buna benzer bulgulara rastlanmazken, yirmi otuz yıllık geçmişi anımsayan orta yaş katılımcıların sıklıkla değindiği değişim, birbirine gelip gitme ile ifade edilen misafirlik kültürüdür:

“Artık insanlar birbirine pek gidip gelmiyor. Zincir halkalarının çözülmesi gibi insanlar arasında bir kopma oldu, soğukluk girdi. Teknoloji; televizyon, telefon ve internet insanlar arasındaki ilişkiyi zayıflattı. İnsanlar birbirleriyle yüz yüze diyalog kurmaz oldular. Bir tutkunluk, bir samimiyet yok, kayboldu” (Erkek, Evli, Teknisyen, 46).

“Eskiden komşularla, arkadaşlarla, yakınlarla bir araya gelip yemek yenirdi, kırıntı (kuruyemiş) yenir çay içilirdi. Sonra bu akşam oturmalarında eğer gelecek kişinin arabası falan yoksa gider evinden ailecek alınır akşam oturmasında sonra da evine geri bırakılırdı. Şimdilerde o yok, paylaşma yok, yardımlaşma yok ya da çok nadir. Kimsenin birinden bir şey istemeye yüzü de yok” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

“Kışın sırayla akşam oturmaları yapılırdı. Böyle bir araya gelindiğinde mesela bir oyun oynanır, toplu halde bir şeyler yapılırdı, şimdi herkes oyunu hatta okeyi bile telefondan oynuyor” (Erkek, Evli, Esnaf, 44).

“İnsan ilişkileri, özellikle komşuluk diye bir şey kalmadı. Gördüğümüz zaman merhaba diyoruz, bir şey olduğunda telefonla arayıp haber veriyoruz o kadar. Biz apartmandaki kapı komşumla üç senedir birbirimize gelip gideceğiz diye düşünüyoruz ama hala gidemedik birbirimize. İnternet gibi teknolojiler çıktıkça yüz yüze ilişkilere yeterince önem verilmemeye başlandı” (Kadın, Evli, Sekreter, 33).

“Beyşehir insanının değiştiğini söyleyebiliriz. İnsanların birbirinden uzaklaşması, akrabalıkların kopması, arkadaşların bile görüşmemesi artık dostluğun, akrabalığın bittiğini gösteriyor. Herkes kendine döndü, kendi yaşam mücadelesinde. Bu Beyşehir olarak da böyle, Türkiye olarak da böyle” (Erkek, Evli, İşçi, 34).

Elbette değişimin nedeni; insan-insan, insan-doğa, insan-çevre ilişkileri, yani toplulukların ilişkileridir. Bu ilişkiler arasındaki bağların sıklığı ve kuvveti, dönemin veya içinden geçilen sürecin teknoloji, ekonomi, siyaset ve inanç sistemi gibi maddi ve manevi faktörleri sosyo-kültürel değişimin de yönünü, şeklini, boyut ve süratini belirlemektedir (Küçükdürüm, 2019: 4).

Teknolojik değişmelerin, insan ilişkilerine yön verip toplumsal değişmenin de meydana gelmesine sebebiyet verdiği oldukça açıktır (Kongar, 2017: 23). Katılımcılar sosyo-kültürel değişmenin nedeni olarak çoğu kez teknolojiye değinmişlerdir.

“Teknoloji yokken arkadaş arkadaşıyla kahvehanelerde, gölde, çay ocaklarında, cami avlularında, parklarda buluşup sohbetini muhabbetini yapardı. Hani önceden arıyordun arkadaşını neredesin, şuradayım der gider görüşürdün. Şimdi bitti. Arkadaşlarıyla öyle bir yerde buluşup sohbet edelim olayı yok artık. Telefonla bile aramıyoruz öyle bir kopukluk var. İş arkadaşınla düşün anca iş yerlerinde görüşüyorsun ama eskiden öyle değildi, arkadaşınla akşamları ailecek görüşürdün, dışarıda yalnız görüşürdün; annesi, babası, kardeşini bile tanırdın. Şimdi bu yok. O da artık teknolojiden dolayı neden dolayı bilemiyorum ama bence teknolojinin gelişmesiyle arkadaşlık ilişkileri değiştirdi diye düşünüyorum” (Erkek, Evli, İşçi, 36).

Toplumsal değişimi ailenin değişimine bağlayan toplumsal değişme teorileri bugün geçerliliğini neredeyse yitirmiş durumdadır. Çünkü akrabalık ilişkilerinin yeni modern toplumlar içerisindeki konumu ve ehemmiyeti üzerine yapılmış sosyolojik araştırmalarda bu teoriler doğrulanmadığı gibi tam aksine sonuçlar elde edilmektedir (Güvenç, 1984). Buradan yola çıkarak ailedeki değişmelerin topluma değil, toplumun aileye ve akrabalık sistemlerine biçim vererek değiştirdiği söylenebilir.

Ailenin ve akrabalığın sayısal olarak değerlendirilmesi; kaç kardeş, kaç kuzen ve benzeri şekilde tasavvur edilmesi aile biçiminin çekirdek veya geniş aile gibi nicel verilere dayalı sonuçlara varılması adına önemlidir. Ancak “kan bağı” diye tabir edilen kavram, aile ve akraba ilişkilerini en sıradan, en gündelik davranış kalıplarına çeviren, içgüdüsel olarak; aidiyet, kimlik, ahlak, cinsiyet ve yaşa göre dizayn edilen bir düşünce yapısıyla ilintilidir. Bir kimlik, aidiyet, bir ahlak, yaşa ve cinsiyete göre düzenlenmiş bir iktidar mekanizmasıdır. Bu düşünce sistemi, hayatın en derin gözeneklerine kadar işleyerek gündelik ilişkilerin seyrini belirleyen otonom tepkilerin meydana gelmesini sağlamıştır (Tillion, 2006: 25).

Katılımcıların aile ve akraba ilişkilerine yönelik düşüncelerine bakıldığında bulgular diğer insan ilişkileri ile arasında çok bir farkının kalmadığını göstermektedir. Eskiden bir komşunun dahi gösterdiği yardımı ve desteği artık akrabaların yapmadığı, kardeşin kardeşe diyalogunun kesildiği veya sadece bir tanıdık düzeyine indiği, yine de köy yaşantısında geçmişin akraba ilişkilerinden kalıntılar olduğu ve bunlara başta teknolojik gelişmelerin, sonrasındaysa farklı kültürlerden gelen kişilerle girilen sosyo-kültürel etkileşimlerin neden olduğu belirtilmiştir:

“Beyşehir’de gördüğüm en belirgin değişimin ailede yaşandığını düşünüyorum. Yaşam tarzları değişti. İlişkiler esnedi. Aile arasında saygı sevgi azaldı. Beyşehir’deki aileler dışarıdan gelen başka toplumlardan gelen insanlara yani farklı yaşam tarzları farklı kültürleri olan insanlara ayak uydurdu, onlar gibi oldu” (Erkek, Evli, Polis, 43).

“Beyşehir’de de ülkemizin genelinde olan değişimler oldu. Mesela bayramlarda, burada ebe-dede dediğimiz büyüklerimize gidip gelmiyoruz. Eskiden gitmeden bayram olmazdı. Telefonlar çıktı, artık telefonla arayıp bayramlaşıyoruz o kadar” (Erkek, Evli, Güvenlik Görevlisi, 45).

“Akraba ilişkileri köylerde devam ediyor yine yavrum da buralarda, şehirlerde kalmadı o” (Kadın, Dul, 63).

“Ailevi ilişkilerde değişimler kötüye gider durumda. Anne baba olayını geç iki kardeşin bile arasındaki diyalogu etkiledi teknoloji. Teknoloji işin içinde girdiğinden beri kardeşlik bağı koptu” (Erkek, Bekâr, Memur, 28).

“Beyşehir’de eskiden geniş ailelerin yaşadığı bir hayat vardı. Şimdi çekirdek aileler var evlerde. Akraba ilişkileri yoğun bir şekilde yaşanırken bu ilişkiler minimum düzeye indi” (Kadın, Evli, Sekreter, 33).

“Aile, akraba, komşu ilişkileri çok zayıfladı. Artık başkasının derdiyle kimse ilgilenmiyor. Eskiden bir gelin kocasıyla kavga edip babasının yanına kaçtıysa onu hemen iki komşu giderdi getirirdi. Evdekilerin veya damadın bile haberi olmazdı. Giderlerdi kızın babasından alırlardı getirir oraya korlardı. Bir şey diyemezdi. Şimdi yok o” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

Toplumda fark edilen değişmelerden bir diğeri ve en hassas olanı kadın-erkek ilişkileridir. Kadının gün geçtikçe sosyal hayata daha çok dâhil ve müdahil olması tabii olarak beraberinde birtakım sosyo-kültürel değişimleri getirir. Ayrıca bununla birlikte toplumsal değişimler de kadının sosyal hayatındaki sınırları belirler. Kadın ve erkeğin ailede, işte, toplumda farklı yerleri ve kendisinden beklenen görevleri vardır. Zamanla bunlarda görülen değişmeler toplumdaki insan ilişkilerine, değerlere ve davranışlara da yansiyarak sosyo-kültürel değişmeleri meydana getirir.

Katılımcılar bu bağlamdaki görüşlerini belirterek; kadınların erkekler ile aynı derecede toplumda rol üstlendiği, kadın cinsiyetine karşı tutum ve davranışta pozitif duyarlılığın kalmadığı, kadın-erkek münasebetinde mahremiyet sınırının genişlediği, ailede baba ile annenin rollerinde otoriter farklılıkların azaldığı hatta otoritenin kadına geçtiği gibi birtakım değişim konularına değinmişlerdir. Başta gençler olmak üzere her yaştan insanın kadın-erkek ilişkilerinin ahlaki değerlerinde körelme olduğu ve bunun toplumda yadırganmaz hale geldiğini ve bundan dolayı da her iki tarafın da birbirine güven bağının zayıfladığı anlaşılmaktadır. Bunların nedeni olarak ise internet, telefon gibi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması görülmektedir:

“Şu an insan ilişkilerinde en fazla değişim kızlarla erkekler arasında görülüyor. Eskiye göre kız erkek ilişkilerinde gevşeme, genişleme ve rahatlık var. Kadınlarla erkekler bir yerde aynı odada oturmazlardı. Evden içeriye bir erkek girerken etrafta kadın varsa başını kaldırmadan doğruca erkeklerin olduğu ya da kendine gösterilen yere geçerci. Şimdi herkes rahat; ikili diyaloglar, karşı karşıya gelip konuşmalar ne erkekler dikkat ediyor ne de kadınlar. Bu davranışlar gelenekten, kültürel olmaktan çıktı, dini hassasiyeti olanlar bunlara dikkat ederse ediyor, öyle insanların sayısı azınlıkta” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 23).

“Teknoloji gelişip çoğalmadan önce kadın erkek pek bu kadar görüşmezdi. Nikâhsız ilişkiler normal hale geldi. Telefondan internetten şundan bundan tanışıp evli olsun bekâr olsun kadın erkek birlikte bir ilişki yaşıyorlar. Kimsenin eşine saygısı, güveni kalmadı, çok rahat başka bir kadınla konuşup zamanla da aldatmaya kadar gidebiliyor. Bu nedenle artık kadın erkek arasında, eşler arasında bir güven yok” (Erkek, Evli, Teknisyen, 46).

“Eskiden erkek ne derse kadın onu derdi, şimdi eşit gibi bir şey hatta bazen bazı ailelerde kadın daha baskın, dediğini yaptırıyor. Yani evvelden erkeğin sözü geçiyordu şimdi karının sözü geçiyor” (Erkek, Evli, Çiftçi, 48).

“Şimdi şöyle bir şey var kadınla erkek fark etmez oldu. Bir bayanın yanında konuşulmayacak kelimeler normalmiş gibi söylenebiliyor, kadın da bunu normal karşılayıp aynı şekilde karşılık verebiliyor. Eskiden kadının yanında konuşurken insan ne konuşacağına dikkat ederdi. Şimdi lakayt oldu insanlar” (Erkek, Bekâr, Memur, 28).

“Kadınlar da günümüzde erkekler gibi iş hayatına aktif bir şekilde katılıyor. Bu, kadın erkek arasındaki ilişkinin erkekler arasındaki arkadaşlık ilişkisine benzemesine neden oldu. Ama nefis var tabii, biraz arkadaşlık, sonra işler değişiyor, duygusallaşıyorlar.” (Erkek, Bekâr, Memur, 24).

“Gençler için daha da kötüye gidiyor işler. Kim kime dum duma adeta. Şimdi erkeği de geçtim genç kızlar, kız çocuklar bile küfür eder olmuş. Kadın erkek diye bir şey bence yok artık oğlum. Erkek bayanla erkek arkadaşımıymış gibi, bayan erkekle bayan arkadaşımıymış gibi. İki farklı cins değil hem cins gibiler artık” (Erkek, Evli, Esnaf, 71).

Kadın-erkek ilişkilerinin farklı bir boyutu da şiddettir. Şiddet, insan bedeninin fiziksel ve ruhsal bütünlüğüne zarar veren her türlü davranış olarak nitelendirilebilir. Şiddetin yönü kadından erkeğe doğru olduğu da görülebilmektedir ancak toplumsal cinsiyet algıları ve toplumdaki cinsiyete dayalı orantısız güç ilişkisi nedeniyle şiddetin hedefi genellikle kadınlar olmaktadır. Sosyo-kültürel yapı ve şiddetin önlenmesinde, caydırıcılığında etkili olamayan ceza sistemi şiddeti besleyen unsur görülmektedir. Bir katılımcının araştırmadaki görüşü bu doğrultuda, kadınların sosyal hayatta yeterince rahat edemediği, şiddete maruz kalmaktan endişelendiği yönünde olmuştur:

“Caydırıcı bir ceza sistemi olmadığı için genelde kadınlar erkeklerle ilişkilerinde korkuyor. Biliyorsunuz sapıklar, katiller çoğaldığı, kadın bir erkeğin yanına gideceği zaman tedirgin oluyor, çekiniyor. Tecavüz ve benzeri olaylarda idam gibi bir ceza olmadığı için bu tür olaylar arttı. Kadınlar da toplum içine rahat giremiyor, korkuyor” (Kadın, Evli, Sekreter, 33).

İnsanoğlunun nesnelerle yaptığı ve günlük hayatta farklı alanlarda kullanılan her türlü araç gereç, giysi, yiyecek, alet edevat malzemeleri maddi kültür unsurlarıdır. Maddi kültür unsurlarına verilen anlamlar ve değerlerin aracılığıyla bölgenin sosyo-kültürel değişiminin takip edilebileceği anlaşılmaktadır (Bakırcı, 2018). Yiyecekler ve mutfak toplumsal yapıya ilişkin somut bilgiler içerir. Toplumsal yapı, fert, toplum ve kültür üçlüsü esasında şekillenmektedir (Nirun, 1991: 53). Yiyecekler, bunların üretim ve tüketimleri ile toplumsal yapı hakkında ayrıntılı bilgi elde etmek mümkündür. Keza katılımcılar sosyo-kültürel değişimler sorulduğunda bu doğrultuda cevap vermişlerdir:

“Beyşehir’de Eşrefoğlu Cami sosyo-kültürel bir değere sahiptir. Şehrin simgesidir. Bize geçmişimizi, atalarımızın miras bıraktığı dini değerlerimizi hatırlatır. Ondan sonra gölümüz meşhurdur, eskilerden kalan tarhana/tarna, arabaşı hep bunlar şimdiye kadar gelmiş. Önceden tarhana elle yapılırdı, makineler çıktı. Kimileri evde balkonda bile yapıyor artık. Arabaşı kışın hep beraber yenirdi, karda dondurulurdu, şimdi dolaplarda donduruluyor her mevsim yenebiliyor ama insanlar yalnız yiyor” (Erkek, Evli, Öğretmen, 50).

“Ben çocukken, annemler komşularla toplanır ekmek, yufka yaparlardı, biz de yerdik, apayrı bir lezzetti. Şimdi pek yapılmıyor öyle; hep marketten, fırından alınıyor. Dışarıda kazanlar kurulup su kaynatılır çocuklar leğenlerde yıkanırdı. Şimdi imkânlar gelişti tabi kültür de değişti” (Erkek, Evli, Esnaf, 44).

“Düğünlerimiz çok güzeldi önceden. Üç gün dört gün düğünümüz sürerdi ve akrabalar çok aşırı gelirlerdi, çok da eğlenceli geçerdi. Şimdi düğünler bitti, herkes düğün salonlarına yığıldı, bir günde olup bitiyor. Samimiyet yok, sıcak karşılama yok. Mesela önceden köy düğünleri olurdu, yemekler, ikramlar bir göreceksin, çok güzeldi. Bunun nedeni dünya bir nevi küçüldü, daraldı. İnsanlar kültürel olarak sıkışmış sanki ufaktan işi bitirmeye bakıyor herkes” (Erkek, Evli, Teknisyen, 46).

“Burada kadınların yöresel kıyafeti şalvardır. Şimdi şalvarı daha çok ebelerimiz giyiyor. Yakın geçmişte de annelerimiz düğünlerde giyerlerdi ama artık o da bırakılmaya başlandı. Köy düğünü olmayınca giyilmiyor. Günlük hayatta ise şu an sadece yaşlı kadınlarda görülebilir” (K., Bekâr, Kasiyer, 27).

Görüldüğü üzere katılımcıların Beyşehir'deki köy düğünlerine karşı sürekli bir atıfta bulunma eğilimi vardır. Kültürel denilince akla gelen ilk sosyal kaynak düğünler olmaktadır. Bunun yanı sıra milliyetçi bir bölgede asker uğurlama ve nevrüz adetleri önemli yer etmektedir. Beyşehir'in tarihi ve eski bir yerleşim yeri olması bölgeni daha önce şehirleşmesini sağlamıştır. Tarihi kaynaklarda Beyşehir'in kervanların güzergâhı olduğu belirtilir. Bu da civar köylerin kısıtlı ulaşım imkânlarının olduğu dönemlerde Beyşehir'i pazar ve ihtiyaçların görüldüğü bir uğrak yeri yapmıştır:

“Köylerden Beyşehir’e gelenlerin kalacağı köy odaları gibi yerler vardı, buralara etraftan konu komşudan yemek gelirdi. İnsanlar bunlardan yer gece kalır Beyşehir’de işini, pazarını görür dönerdi. Artık yollar, arabalar var ihtiyaç kalmadı. Öncedense dostluk, yardımlaşma vardı” (Kadın, Dul, 63).

“Düğünleri örnek verecek olursak eskiden günlerce süren düğünlerimiz olurdu şimdi salonlarda, geçiştirme gibi yapılıyor. Zaman darlığı ve hayatın yoğun olmasıyla alakalı olduğunu düşünüyorum” (Erkek, Evli, İşçi, 34).

“Eskiden düğünde, işte her şeyde birlik vardı, şimdi herkes kendi haline. Düğünlerimize hısım akraba gelmezse olmazdı, artık ister gelsin ister gelmesin umursamıyor kimse. Gelen gelsin salondan gitsin diyorlar. Fazla masraf olmasın diye. Köyümüzde yine döğün yemeği eskisi gibi veren var ama çok az, Beyşehir’de hiç yok” (Erkek, Evli, Esnaf, 52).

“Önceden nevrüzler olsun bayramlar olsun özel günlerde akrabadan hariç büyüklerimize dahi bir ziyaret yapılır, sohbet ortamları olurdu. Onlardan bilmediğimiz duymadığımız şeyler dinler öğrenirdik. Şimdi öyle bir şey yok, en yakın akrabayla bile sohbet muhabbetimiz yok. Eskiden nevrüz kutlamalarımız vardı, bir araya gelmek vardı. Tarihi yerleri gezmek görmek gibi bir merakımız vardı. Şimdi yok, bunlar yok artık” (Erkek, Evli, İşçi, 42).

“Eskiden çocukları askere giden, şehir dışına okumaya giden ailelere ziyaretler yapılır ailenin üzüntüsü veya sevinci paylaşıldı. Askere gidecekler de büyüklerini tek tek dolaşır, vedalaşır, helalleşirdi. Onlar da askerin cebine harçlık koyarlardı. Asker uğurlamaları toplu şekilde ve çok coşkulu yapılırdı. Şimdilerde de bunlar görülebilir ama çok azaldı” (Erkek, Evli, Emekli, 65).

3.2.1. Beyşehir’de Sosyo-Kültürel Değişme Nedenleri

Sosyo-kültürel değişmelerin takibi ya da devam ediyorsa sürekliliği hakkında bir şeyler diyebilmek için öncelikle önümüzde bir toplumsal alan (social space) olması gerekir. Bu alanlardaki kültürün birinden birine geçişine ve hareket kabiliyetine iletim (transmission) denir. Kültürel iletim sözlü ve yazılı olarak; eşzamanlı (synchronic) ve artzamanlı (diachronic) olacak şekilde ikiye ayrılır. Eşzamanlı, geleneklerin ya da kültürel öğelerin sosyo-kültürel ortamlar arasında geçiş yaparken uğradığı değişimleri ifade ederken; artzamanlı, bir sosyo-kültürel ortamda gerçekleşen bir kültürel gelenek veya kültürel öğenin değişimini ifade etmektedir (Elman, 2000; akt Davletov, 2019).

Araştırmada katılımcılar sosyo-kültürel değişimin nedeni olarak; cahilleşme, globalleşme, sosyo-ekonomik seviye, diğer kültürlerle özenme, teknolojik gelişmelerin baş döndürücü hızına kapılma ve şehirleşmenin getirdiği tempolu hayatın yorgunluğu ile takat ve tahammül kaybı gibi konuları görmekte-dirler. Televizyon, telefon, internet gibi araçlar ve kolaylaşan ulaşım imkânları vesilesiyle köyler dâhil her yerdeki insanın diğer kültürel alanların ve kültürel öğelerin sanal ve doğal halleriyle rahat bir şekilde buluşuyor olması ve bunlarla etkileşimde bulunması da nedenler arasındadır. Tarım ve hayvancılıkla köy hayatından, kentleşme ve sanayileşmeyle fabrika veya masa başında işlerle yeni bir şehir hayatına geçişe maruz kalınması da bahsedilen nedenlerdir:

“Köylerdeki kadar olmasa da burada da eğitimsiz insanlar var, kendini yeterince geliştirmemiş insan sayısı çok. Cahillik insan ilişkilerine, toplumun kültürel değişmesine kötü yönde etki ediyor” (Kadın, Bekâr, Kasiyer, 27).

“Bana göre en belirgin toplumsal değişme insanların birbirinden uzaklaşmasıdır. İnsanlar arasına mesafe girdi, arkadaşlık bitti yani. Şu anda bu durum daha da tehlikeli hale geldi. Çünkü günümüzdeki ekonomik sıkıntılar insanları hepten uzaklaştırıyor. Mesela şimdi ben buradan köyüme gitmek istesem uzak, benzin pahalı, gidemiyorsun. İnsanlar sevdiklerinin yanına pahalılıktan gidemiyor, toplanıp bir şeyler yapamıyorlar; maddi durumları el vermiyor artık bu günlerde. Yani insanın evine misafir gelse önüne bir şeyler koymasa olmaz, ne yapacak, utanıyor. İnsanlar zor durumda, artık misafirlik bile külfetli oldu bunu da düşünmek lazım” (Erkek, Evli, Esnaf, 52).

“Bu değişmelerin sebebi bence maddiyata dayanıyor. Bir de özentî. Hatta toplumsal olarak birinci derecede özentî diyebilirim. Nasıl oluyor, yani televizyonlarda zengin kişilere, sanatçılara özeniyorlar. Böyle olunca insan kişiliğinden çıkıyor. Özentî olunca insan kendi özünden çıkıyor yani amacına ulaşmak için her şeyi yapabilir. Kazandığıyla yetinmiyor, daha çok kazanmak istiyor. Bunun için de her türlü işi yapabiliyor” (Kadın, Evli, Sekreter, 33).

“Ekonomik değişmeler toplumsal yapıya yansıyor. Ekonomik şartların gelişmesiyle kültürel faaliyetlere zaman ayrılıyor, maddi imkânlarla orantılı olarak sosyal faaliyetler artıyor. Şehirleşme ile yaşam şekilleri değişiyor bu da toplumsal değişmeyi getiriyor. İnsanlar çiftçilik ya da hayvancılıktan beyaz yaka, mavi yaka dediğimiz mesleki gruplara kayıyor. Vardiyalı çalışma düzeni başlıyor. Bunlar zaman darlığını, yoğunluğu getiriyor. İnsanın zaman kavramı değiştikçe hayatı da değişip evrilmiş oluyor” (Erkek, Bekâr, Memur, 28).

“Önceden çiftçilik, tarım işleri çoktu bu işler üç ayda biter dokuz ay boş ya da daha rahat geçerdi, zaman çoktu. Şu an insanlar on iki ay çalışıyor iki üç hafta tatil yapabiliyor. Kendilerine vakit ayıramıyorlar. Kendine vakit ayıramazken doğal olarak sosyal hayatı ihmal etmesi çok doğal, zaman yok. Ondan dolayı ilişkiler daralmaya uğradı” (Erkek, Evli, Çiftçi, 48).

“İnsan ilişkilerinde, insanların artık kafası götürmüyor; sohbetin biraz fazlasına dahi tahammülleri yok, çekemiyor. İnsanlar yorulmuş yani. Önceden mesela Erbakan dönemini hatırlarsan ekonomik olarak rahattı insanlar, en azından toplumda insanlar arasında ekonomik denklik vardı. Telefon yaygın değildi hatta yoktu. Şimdi telefon, bilgisayar var, her şey internet üzerinden, hayat çok hızlı akışlı olduğu için insanlar belli bir noktadan sonra tıkanıyor. Trafiktir, şehir hayatıdır derken son yirmi yılda çok hızlı bir hayata girildi. Bu nedenle insanlar birbirini çekemiyor, bu fesatlık anlamında değil kaldıramıyor artık bünye değişimi, sirkülasyonu. İnsanlar yorulmuş hayatın doluluğundan. Halbuki kendine düşünmek için vakit ayırsa, insanlarla konuşmayı denese bu insanı açar, psikolojik terapi gibi gelir. Ama insanlar konuşmayı da unutmuş, acayip bir dünyaya dalmış, hayatın hızına kaptırmış gidiyor” (Erkek, Evli, 46).

“Sadece Beyşehir değil dünyanın her yeri değişti. Gelişen teknoloji ve hızlanan iletişim imkânlarıyla değişim kaçınılmaz zaten. Dünyada global çapta bilgi birikimi oluşmaya başladı. Dünyanın bütün kültürleri deneyimlenebiliyor artık.” (Erkek, Evli, Sağlık Memuru, 29).

“Halkımızda çok fazla özentisi var. Gerek televizyon, telefon, internetten gerek dışarıdan tayinle, göçle gelen insanlardan gördükleriyle yaşamlarını değiştirdiler. Sadece Beyşehir değil her yer aynı” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 23).

“Toplumsal ve kültürel değişmelerin en önemli etkeni ve sebebi hiç şüphesiz televizyon, telefon ve internettir. Şöyle söyleyeyim ben görmediğim bir şeyi örnek alamam. Beyşehir’den hiç çıkmazsam, hiçbir yeri görmezsem buradan başka hayatları bilemem. Artık herkes her şeyi görüyor, değişiyor. Sosyal medya da değişime zemin hazırlıyor” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 20).

“Eğitim seviyesi arttı yeni nesilde ister istemez. Teknoloji ve buna ayak uydurma hızı arttı. İmkânlar eskiye nazaran daha iyi. Ulaşım daha iyi; önceden şehir dışına çıkamazken şimdi istese dünyanın her tarafına gidebiliyor insan. Gördüklerini yaşamına uygulamaya çalışıyor. Bu da toplumsal ve kültürel değişimleri artırıyor” (Erkek, Evli, Emekli, 65).

“Yavrum önceden herkes dışarıyı bilmezdi. Köyündeyse köyünde dururdu, dışarı yoktu. Şehirlere ihtiyaç için pazar için gidilirdi, yerleşmek yoktu. Televizyon, telefon da yoktu bu kadar kimsede. Büyükler ne derse onu bilir onu yapardın. Yokluk vardı, bulduğunla yetinirdin. Yazın çalışırdın kışın yerdin hayat böyleydi” (Kadın, Dul, 63).

“Değişimin nedeni, köyler dağıldı. İstanbul çıktı, Avrupa çıktı, dağıldı herkes, kalmadı kimse. Dışarıdan köye gelenler de neredeyse şehirlerden daha beter yaptı köyleri. Beyşehir de etkilendi bundan” (K., Evli, Ev Hanımı, 54).

“Artık toplumsal kültürlerimizi yaşayacak, yaşatacak bir nesil yok. Eskiler öldükten sonra kültüre yeterince hâkim olan ya da sahip çıkan olmadı. Gençlere kültürü öğretecek, gösterecek kimse kalmadı. Bu yüzden kültürler unutuldu” (Erkek, Evli, Polis, 43).

3.3. Beyşehir’de Aile ve Evlilik Kurumuna Bakış

Anne, baba, çocuklar ve kan bağından meydana gelmiş, ekonomik, sosyal ve kültürel bir kurum olan aile, yerine getirdiği işlevler bakımından toplumsal hayatın tam ortasında (Gökçe, 1996: 72). Bireylerin aile içindeki görev ve sorumluluklarını yerine getirmeleriyle aile, geniş çevreyle olan ilişkileri de çeşitli ve nitelikli olarak düzenlemektedir (Giddens, 2000: 153). Ailenin üstlendiği sosyo-kültürel fonksiyonlar ve onun; ekonomi, eğitim, psikoloji, çocuk gelişimi gibi alanlardaki sosyal katkıları aileyi toplum ve toplumsal yapı için vazgeçilmez kılmaktadır.

Araştırmada katılımcılardan elde edilen bulgular ailenin sayılan özelliklerini destekler niteliktedir. Ailenin toplum ve aile üyeleri için önemi ve toplum içindeki yeri, işlevleri ve sosyo-kültürel yapıya etkileri hakkında görüşler belirtilmiştir. Aile kimileri için sosyal, kültürel, dini ve ahlaki değerlerin öğretildiği bir okul, kimileri için yardımlaşma, dayanışma ve bağlılık ile güçlenen bir kurum, kimileri için toplumsal düzeni ve sosyo-kültürel çeşitliliği sağlayan bir araç, kimileri içinse çocuklar ile anlam bulan ilahi bir lütuftur:

“Aile kavramı benim için çok önemli, insanın her zaman aklında olan, nereye gitse özlediği, merak ettiği bir şey. Hem her insan ailesinin verdiği terbiyeyi ve ahlaki etrafına yansıtır, yani ailesinin bir özetidir. İnsanların toplumun içinde gezinmesi bir anlamda ailelerin topluma savrulmasıdır. İnsanlar etrafına sergilediği davranışlarla dolaylı yoldan ailesini tanıtır. Ahlakıyla, davranışlarıyla bana ailem şunu öğretti bunu öğretti mesajı verir. Aile zor zamanlarınızda sizin sığınağınızdır. Başınıza iyi kötü her ne gelirse ailenize danışırsınız onlara dayanır, onlardan güç alırsınız. Ailesi olmayan insan kendini hep yalnız hisseder, intihara kadar gidecek sorunlar yaşar. Aile aslında bir bütünlüktür. Hayatınızda eksik olan her şey aile ile tamamlanır. Aile olamazsa hep bir şeyler eksik kalır” (Kadın, Bekâr, Kasiyer, 27).

“Gerçek bir aile yani aile olabilmiş bir aile kültürü yaşatabilecek en önemli şeydir. Ben ailemden ne görürsem ona bakarak hayatımı kurarım. Bu böyle sürer gider. Atalarımızdan gelen gelenek görenekleri devam ettirmektir aile. Evlilik biraz da bunun için yapılır” (Erkek, Bekâr, Memur, 24).

“Ailen arkanda, yanında oldu mu dışarıya ne hacet. Evlenene kadar anne-babanın evi evlenince kocanın evi senin ailemdir. Ailen olmazsa eksik kalırsın, hem kendinde hem toplumda eksik kalırsın” (K., Evli, Ev Hanımı, 40).

“Aile toplumda en küçük parçadır. Her şeyin başı ailedir oğlum. İnsan sevgiyi, saygıyı, değerlerini ailede öğrenir. Ayrıca evlenmek ve aile kurmak peygamber efendimizin de sünnetidir, tavsiye etmiştir. Toplumda ailesi güçlü olanlar hep iyi yerlere gelmişlerdir. Aile birbirine ne kadar tutkunsak akraba bağları ne kadar güçlü olursa günümüzde istediklerine daha çabuk ulaşıyorlar. Maddi ve manevi her yönden güçlü oluyorlar” (Erkek, Evli, Esnaf, 71).

“Aile, toplumda düzeni sağlayan, doğanın bir gereği olan en temel kurumdur. Eğitimin verildiği, kültürün öğretildiği ilk yerdir” (Erkek, Bekâr, Memur, 24).

“Aile benim içi kutsal bir değerdir. Aileden, büyüklerimizden alınan, öğrenilen terbiye insan için en değerli şeydir, başka hiçbir yerde bulunmaz bu ortam. Ailenin en önemli unsuru çocuk altın değerindedir. Rabbimin lütfettiği kurumsal bir yapıdır aile” (Erkek, Evli, İşçi, 42).

Evlilik ise erkek ve kadın ilişkisini meşru temele dayandıran, ilişkiyi toplumun onaylamasıyla sosyal bir özellik kazanan, aileyi oluşturan ve sürekliliğini sağlayan bir kurumdur. Evlilik kurumu kültürel faktörlerden oluştuğu için bireylerin kültürü evlilik standartlarını belirlemektedir (Tarhan, 2006: 14). Dolayısıyla evlilik sosyo-kültürel bir olgudur. Erkek ile kadın arasındaki içgüdüsel yakınlaşma ve çiftlerin eşleşerek cinsel duygularını tatmin etmesi bu şekilde kurumsallaştırılmış olur.

Katılımcıların evlilik hakkındaki görüşleri evliliğin haramı helal kılan dini ve sosyal bir kurum olduğu yönünde ağırlık kazanmıştır. Evlilik; mutluluk ve huzurun arandığı, çocuk sevgisinin tadıldığı ve evlilik öncesi hayata göre daha ciddi ve düzenli yaşama geçişin yapılarak sorumlulukların arttığı bir birliktelik olarak görülmektedir:

“Evlilik peygamber efendimizin sünnetidir. Toplumdaki kötülükleri, ahlaksızlıkları, sapıklıkları önlemeye yarar. Evli kişi harama veya kötülöklere yönelmez, onun da bir ailesinin olduğunu hatırlar. Toplumun huzuru için evlilik önemlidir” (Erkek, Evli, Emekli, 65).

“Evlilik, insanın ömrünü birlikte yaşayacağı, yeni baştan bir hayat kurabileceği biriyle evlenmesidir. O kişiyle mutlu olmak, iyi günde kötü günde hayatı paylaşmaktır. Günahlardan sakınmak için helalinle kurmuş olduğun bir yuvadır evlilik” (Kadın, Bekâr, Kasiyer, 27).

“Evlilik muntazam bir şeydir. Bir yuva kurmak, çocuk sahibi olmak güzel, hoş, her insanın arzu ettiği şeyler” (Erkek, Evli, Güvenlik Görevlisi, 45).

“Evlilik, insanın daha ciddi, daha düzenli bir yaşam tarzına geçişidir. İnsanın toyluk döneminden yetişkin dönemine geçiş evresidir. Sorumlulukların arttığı bir hayatın başlangıcıdır evlilik” (Erkek, Evli, Sağlık Memuru, 29).

3.3.1. Ailede Görülen Değişimler

İnsanın toplum içinde hayat süren bir varlık olmasının doğal bir sonucu olarak, bireyler gündelik yaşamın çeşitli sahalarında birden çok, ayrı roller üstlenerek hareket eder. Bu roller, toplum tarafından; anne, baba, çocuk, eş, dost, akraba olarak herkese verilmektedir. Bu rollerin anlaşılması içselleştirilmesi ve hayata geçirilmesi, toplumun onayladığı davranış şekillerine getirilmesi en iyi ve anlamlı haliyle ailede olmaktadır. Bu nedenle aile, sosyo-kültürel fonksiyonları açısından toplumda çok kritik bir göreve ve öneme sahiptir (Sezal, 2002: 172). Ayrıca aileler çocuklarına “terbiye” kavramını bu roller üzerinden öğreterek toplumsal ahlakı da sağlamaktadır.

Katılımcıların ailede gördükleri sosyo-kültürel değişimlerden bahsederken ilk vurguladıkları sevgi ve saygıya dayalı ilişkiler olmuştur:

“Geçmişte anne-baba ve çocuklar arasında sevgi ve saygı vardı, artık bunlar azaldı. Çocuklar eskiden dışarıda top oynar, bilye oynar enerjisini öyle atardı, şimdi telefonun, bilgisayarın başından kalkmıyor. Enerjisini atamıyor, internette toplumun ne kadar kötülüğü, ahlaksızlığı varsa görüyor, etkileniyor. Ailesine karşı saygılı, faydalı biri olmuyor” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 40).

“Biz babalarımızın yanında bacak bacak üstüne atamazdık. Şimdikiler yatıyor, külleniyor, sırtını dönüp ağız yüz eğerek cevap veriyorlar. Babasının yanında lanlı lunlu konuşmalar, babasına karşı saygısızlık, oturup kalkmasına dikkat etmemek her şey var. Büyük geldiğinde ayağa kalkılırdı eskiden. Yok, artık tamamen unutuldu” (Erkek, Evli, İşçi, 42).

“Ailelerdeki en büyük değişme birbirlerine karşı olan sevgi ve saygıda oldu. Ailede çocuklar büyüklerine saygılı değil, hatta kimse birbirine saygılı değil” (Erkek, Evli, Öğretmen, 50).

Katılımcılar saygı ve sevginin geçmişe göre yok olmak üzere olduğu görüşleri arkasından çocuk sayısında görülen azalmaya ve çocuklara verilen öneme değinmeleri manidar bulunmuştur. Çünkü geçmiş toplumsal hayatta çocuklar korkutulur, sindirilir, gerektiğinde dövülür; merakları, rahat davranışları engellenirdi. Büyük yaramazlıklarda babayla korkutulur; babalar ise çocuklarla yüz göz olmazlar, sevgilerini göstermekten kaçınırlardı (Yörüköğlu, 1992). Böylece çocuklarda söz dinleme, usluluk, mahcubiyet yani uysallık görülürdü. Şimdilerde ise çocuk sayısının azalması aile fertlerinin çocuğa gösterdiği ilgi alakayı artırdığı aşikârdır. Ancak bilinçli verilmeyen her ilaç gibi sevgi de birtakım sorunlara, sosyo-psikolojik hastalıklara neden olabilmektedir. Çocukların aile bireylerine yeterince göstermediği saygı ve sevgi bununla ilişkili olabileceği gibi bilinçsiz yetişmiş çocuklarla yapılan etkileşim neticesinde de olabilmektedir.

Çocuk sayısındaki azalmanın altında yatan neden olaraksa ekonomik güçlükler ve geleceğe dair sosyo-ekonomik endişeler olduğu görülmektedir:

“Ailelerde en belirgin değişme bence çocuklara verilen önem. Geçmişe nazaran çocuklara verilen önemin arttığını görüyoruz. Tabi çocuk sayılarında azalma olmasına bağlı bu. Önceden bir ailede en az 5-6 çocuk vardı şimdi 2-3 çocuk anca var” (Erkek, Evli, Sağlık Memuru, 29).

“Dedelerimizin en az altışar yedişer çocuğu varken babalarımızın üçe düşmüş şu an en fazla iki. Bunun sebebi geçim sıkıntısı. Eskiden imkânlar daha kısıtlıymış ama böyle bir düşünce böyle bir dert yokmuş. Şimdi öyle değil insanlar çocuklarının geleceğinden endişe ediyor en fazla iki çocuğum olsun onlara maddi olarak anca yeteriz diyor” (Erkek, Evli, İşçi, 36).

“Baktığımızda eskiye göre çocuk sayılarında azalma olduğunu hepimiz görüyoruz. Babamgil beş, annemgil yedi kardeş, biz üç kardeşiz. Bu herkes için böyle. Ayrıca evlenme yaşları da artıyor. Daha geç yaşlarda evlenmek normal hale geldi. Eş sayısında pek bir fark yok zaten, ben eskilerden de çok eşli birini görmedim” (Erkek, Evli, İşçi, 34).

Yukarıdaki katılımcı ifadesinden de anlaşılacağı üzere çocuk sayısını etkileyen bir diğer faktör de geç yaşta evliliklerdir. Evlenme yaşlarındaki artışın nedeni ise ileri bölümlerde değineceğimiz değişen evlenme biçimleri, eş tercihleri, sosyo-ekonomik kaygı, boşanmalardan duyulan endişe ile birlikte evliliğe karşı bakışın olumsuz yönde etkilenmesi şeklinde daha da çoğaltılarak sayılabilir.

Aile kurumu tarihte neredeyse bütün toplumlarda önem atfedilen bir konuma sahip olmuştur. Toplumsal değerleri muhafaza eden işlevsel ve kültürel kurum olarak aile, toplumdaki dengeyi oturtacak ve koruyacak görevler üstlenmiştir. Fakat zamanla sanayileşme, kentleşme ve teknolojiadaki gelişmeler topluma ve aileye de yansımıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilen süreçte ailenin çekirdek aile biçimine gelişi, toplumsal yapıyı ve ailedeki otorite yapısını etkilemiştir (Özgüven, 2009). Bu değişim süreci Beyşehir’de ve Türk Toplumunun genelinde de aileyi etkilemiştir:

“Benim babamın evde ne derse odur, eskiden de şimdi de hala ailede sözü geçer. Beyşehir’in geçmişinden gelen bir özellik babaların evde sözünün geçmesi, hala da çoğu aile için böyledir. Son zamanlarda kadınların söz hakkı artmış olabilir ama benim gördüğüm hala babaların sözü geçiyor daha da ileride bu da değişir belki” (Kadın, Evli, Sekreter, 33).

“Eskiden çocuk için yaş önemli değildi kırk yaşına da girse evdeki ana babanın dediğini tutardı. Şimdi yirmi yaşında da olsa kendi bildiği okur. Ana babanın hükmü kalmadı” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 54).

“Benim gördüğüm babalar, yani erkekler ailelerin lideri konumunda olsa da artık pek sözleri eskisi kadar geçmemektedir. Anneler, yani kadınlar günümüzde daha çok söz sahibi olmaya başladı. Evi yöneten erkek gibi görünse de arka tarafta, evin içinde hep kadınlar yönetiyor hatta çocuklar da şu an karışabiliyor her şeye” (Erkek, Evli, Esnaf, 52).

“Başka illere kıyasla Konya’nın, Beyşehir’in aile yapısında farklılık çok olmadı. Zamana ayak uydursa da ataerkil bir aile yapısı halen devam etmektedir. Bizim buralarda özellikle köylerde akrabalık ilişkileri biraz daha güçlü. Çünkü tarımla uğraşıyorlar, bu işlerde yardımlaşma önemlidir. Bundan dolayı yardımlaşma ile aile yapısı korunmuş oluyor” (Erkek, Evli, Çiftçi, 48).

Aileyi güçlendiren bağlardan en kuvvetlisi akrabalık bağlarıdır. İnsanın hayatta karşılaştığı zorluklar onlar sayesinde aşılr. Çocuklukta, anne-babanın desteği çocuk için neyse, onların yaşlılıklarında da çocuğun desteği o olmalıdır. Bu toplumsal döngü korunduğu müddetçe toplumda denge sağlanabilmektedir. Ayrıca başta, kardeş sonra da amca, teyze gibi dereceye göre akraba bağlarının gözetilmesi dini ve sosyo-kültürel bir gerekliliktir. Ancak ne var ki değişme olgusu tüm bunları değiştirmektedir.

Katılımcılardan edinilen bulgular, aile ve akrabalık bağlarının zayıfladığını, yaşlılara ilgi gösterme, bakımını üstlenme gibi konularda sosyo-kültürel geleneklerin yok sayıldığı, onlara istenmeyen kişi gözüyle bakılarak yalnız bırakıldığı veya ancak mahalle baskısında ötürü zorla bakıldığı görülmektedir. En yakın akrabalara yapılan ziyaretlerin artık bayram gibi özel ve sosyo-kültürel günlerde dahi yapılmadığı, sosyal akrabalık algısı nedeniyle çocukluğu beraber geçmiş kişilerin zamanla yabancılaştığı ifade edilmektedir:

“Bizim buralarda yaşlılar, yani ebeler dedeler (büyükanne-büyükbaba) eğer bakıma muhtaçsa, ihtiyaçları varsa, eşi ölüp yalnız kalmışsa genelde sırayla dönüşümlü olarak üç beş ay çocuklarının yanında kalır. Kendi kendini idare edebiliyorsa kendi eski evinde yalnız kalan da çok. Çünkü artık yaşlıların bakımı insanlara zor gelmeye başladı. Eskiden evin en küçük oğlu ve gelini anne babanın yanında kalarak ya da ayrı evleri varsa yanlarına alarak onların bakımından sorumlu olurdu, şimdilerde bu adet uygulanmıyor. Herkes sırayla eşit bakılsın istiyor, o da zoraki” (Erkek, Evli, Esnaf, 71).

“Akrabayla bağlar çok zayıf. Önceden kışın geceler uzadığında, işler güçler azaldığında akşam birbirine oturmaya, amca-dayı ziyaretine gidilirdi. Şimdi bayramdan bayrama falan dahi gidilmiyor. Artık akraba dönemi bitti ya, bırak akrabayı kardeş kardeşe gitmiyor” (Erkek, Evli, İşçi, 36).

“Akraba ilişkileri de zayıfladı sık gelip gidilmiyor eskisi gibi. Önceden amca demek baba yarısı demkti, şimdi çocuklar amcayı yakın akraba olarak görmüyor neredeyse. Bizim elimizde büyüyen dayı torunu, toplumun akraba anlayışı yüzünden bizi akrabadan saymıyor. O ‘dının dıdı’ boş ver diyor. Hâlbuki elimizde büyüdü, üzücü yani” (Erkek, Evli, Güvenlik Görevlisi, 45).

“Bırakın akrabaları, insanların kendi anne-babası, kardeşi arasında ilişkileri zayıflamış durumda. Hayatında yaşadığı bir şeyi önce ailesine açması gerekirken, önce onlara danışması veya onlarla paylaşması gerekirken artık arkadaşları ya da o anki çevresiyle paylaşıyor. Arkadaş ve çevre ailenin önüne geçmiş durumda” (Erkek, Bekâr, Memur, 28).

Araştırmada aile fertlerinin rollerine yönelik sosyo-kültürel değişimin olumlu yanına değinen genç bir katılıcı ise gelişen teknolojinin bilinçli kullanılması halinde anne babalara çok şey kazandırabileceğini düşündürmektedir:

“Ailenin anlamı zamansal olarak değişmez anne her zaman anne, baba her zaman babadır. Ama yeni anne-babalar artık daha bilinçli oluyor; telefon, internet benzeri yerlerden araştırıyorlar” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 23).

3.3.2. Ailenin Değişimine Etki Eden Faktörler

İnsan toplumsal bir varlık olduğu için istediği şekilde hareket edemez. İnsanın tutum ve davranışları ister istemez kendiliğinden veya zorunlu bir toplumsal nitelik taşır. Bu doğrultuda insanın davranışları bulunduğu zaman ve mekân ortaklığına; başka bir deyişle yaşadığı dönemin ve sosyo-kültürel değişimin özelliklerine dikkat edilmelidir (Sayın, 1987, 11). Çünkü insan davranışlarının ardında, toplumsal koşullar ya da toplumun ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel faktörleri bulunmaktadır (Teber, 2003: 30). Dolayısıyla, insan davranışlarının biçimini, yönünü ve muhtevasını içinde bulunduğu ve etkileşimde bulunduğu sosyo-kültürel unsurlar belirlenmektedir.

Katılımcıların söylemlerinden ailede görülen değişimlerin nedeni olarak aile üyelerinin evden, mekândan kopuşunun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Küreselleşen dünyada uzakların yakın, bilinmeyen yerlerin bilinir olması, ayrılık düşüncelerini ve endişelerini de değiştirmiştir. Ayrıca kentleşmenin getirdiği koşullar, konfor arayışı, iş imkânları gibi değişen şartlarla insanların aile birlikteliği daralmaya uğramıştır. Bu sorun önceleri aynı apartmanda birkaç aile beraber yaşanması gibi pansuman adetlerle aşılmaya çalışılsa da her bir ailenin kendince özel durumlarının olması bunu mümkün kılmamıştır. Hep beraber yaşanan aile ortamında; yardımlaşmanın, paylaşmanın, yüz yüze ilişkinin sıcak atmosferinden koparılan toplum hem bir sebep hem de bir sonuç olarak yalnızlaşmaya başlamakta ve sosyo-kültürel değişmeye uğramaktadır:

“Önceden aileden ayrılışlar daha nadiren ve zorunlu hallerde olurdu. Eğer ailede okulda, sınavlarda başarılı olmuş okuyan bir çocuk varsa o ancak aileden ayrılıp başka şehirlere giderdi. Şimdi çocukların dışarıya bakışı değişti, genişledi. Başka şehirlere gitmek onları korkutmuyor hatta okul haricinde herhangi bir nedenle bile aileden ayrılıp genç yaşta başka şehirlere gidebiliyorlar. Belirli yaşa gelen gençler bir an önce aileden ayrı yaşamak istiyorlar böylece aile bağları zayıflıyor” (Erkek, Evli, Polis, 43).

“Eskiden aileler daha toplu halde yaşıyordu. Bir evde birkaç aile birlikte ya da bir evin etrafında yakın çevrelere yerleşerek yaşıyorlardı. Köy hayatının getirdiği bir alışkanlık olarak insanlar bunu şehirlere, apartmanlara taşımak istediler. Apartman dairelerine beraber yerleşmeye başladılar. Benim duyduğum imkânları olan aileler böyle yapıyor. Ama artık iş imkânları, maddi imkânlar, hayat şartları derken aileler, akrabalar dağınık yaşamaya başladı. Böylece ilişkiler de zayıfladı tabi” (Erkek, Evli, Esnaf, 52).

Elde edilen bulgulara göre sosyo-kültürel değişmeye neden olan en önemli faktörlerden biri de teknolojidir. Teknoloji, insanın topluluklar halinden daha kalabalık toplumlar haline gelmesinde etkili olan temel unsurdur. İnsanın akli melekeleri olan bir canlı olarak diğer canlılardan ayıran en önemli özellik teknolojiyi kullanmasıdır. Toplumsal değişme ise maddi kültürün temelinde yer alan teknoloji alanında meydana gelen değişimin şekillendirdiği insan-insan ilişkilerinin değişimidir (Kongar, 2017). Dolayısıyla teknolojiyle maddi kültürün değişmesi insan ilişkilerine de yani topluma da yansdığı için bu sosyo-kültürel bir değişmeyi beraberinde getirir.

Bu yönde sosyo-kültürel değişimleri katılımcılar daha çok internet teknolojisi üzerinden değerlendirmektedirler. İnternet sayesinde iletişimde adeta çığır atlanmış uzaklar yakın olmuştur. İlk zamanlarda internet çok hantal bilgisayarlar aracılığıyla ve çok yavaş hızlarda kullanılmaktadır. Bu nedenle insanlar arasında kullanımı yaygın değildir. Ancak gelişen teknolojiyle internet ağlarının genişlemesi, internet araçlarının küçülmesi, maliyetin düşürülmesi ve bu nedenlerle yaygınlaşmaya başlamasıyla artık bir ihtiyaç haline gelmesi toplumun internet ekseninde çehresini değiştirmiştir. Bir de internetin telefonlara entegre edilmesiyle çıkan akıllı cep telefonları ve sosyal medya uygulamaları toplumu etkisi altına alarak sosyo-kültürel ilişkileri değiştirmiştir:

“Bunun sebebine çekememezlik diyorum ben, çekememezlik ya da bencilik. Teknolojiyle alakalı olduğunu zannetmiyorum da, hasetlik mi var, uzaklaşmama mı var, dedikodu mu var diyeyim, maddiyatta göre mi oluyor diyeyim, bilmiyorum. Şimdi şöyle bir şey var nasıl uzaklaşıyor biliyor musun? Artık telefon var, Whatsaapp var, sosyal medya var; ama akrabamızı arayıp sormuyoruz o da diyor ya bu bana selam sabahı kesti sonra yolda da gördüğü zaman bu soğuklukla yolunu değiştiriyor. Bu medyayla mı alakalı menfaatle mi alakalı neyle alakalı bilmiyorum. Zamanla bir soğukluk girdiğinde o, açılıp gidiyor. Sonra çocuklara da yansıyor, onlar da birbirini tanımıyor. İleri de bakıyoruz, çocuğa bu benim amcamın oğlu diyoruz, çocuk bakıyor biz bununla gelip gitmiyoruz ki, tanımıyorum diyor” (Erkek, Evli, İşçi, 42).

“İnsan ve akraba ilişkilerini ben çocukken daha samimi görüyordum. Şimdi samimiyet yok, herkes birbirine yabancılaştı. Biz çocukken her zaman beraber olan, akşamları oturmaya gelip giden büyüklerimiz artık hiç gelip gitmez oldular. Araya bir soğukluk, küslük girdi sanki. Bunda tabi toplumda yaygınlaşan dedikodu, haset, maddileşme de etkili oldu. Çünkü artık herkes herkesin özel hayatından haberi oluyor. Kim kimle ne yapıyor sosyal medyadan görüyor ya da birilerinden duyuyor. Böylece insanlar birbirleri hakkında kötü düşünmeye başlıyor, uzaklaşıyor. Artık hayatlar da yoğunlaştı, herkes kendi derdiyle ilgileniyor” (Erkek, Bekâr, Memur, 28).

“İnsanlar arasında ilişkileri telefonlar zayıflattı. Mesela şöyle örnek vereyim. Benim tanıdığım bir akrabam çok neşelidir, hoş sohbetlidir, ailenin Cem Yılmaz’ı gibidir (gülüyor). Her girdiği ortamdan insanları güldürmeden çıkmayan biriydi. Ama şimdi telefonlar yaygınlaştı; sosyal medyalar, oyunlar, internet derken hem o hem etrafındakiler telefondan başlarını kaldırıp sohbet etmez oldular, çok azaldı sohbet ortamları” (Erkek, Bekâr, Memur, 24).

Görüldüğü üzere sosyal medya ve teknolojik araçlar ile insanlar gerçek hayatın sosyalliğinden uzaklaşmış, karşılıklı iletişim zayıflamış, birbirlerine karşı düşünceleri etkilenmiştir. Toplu ortamlarda yapılan muhabbetin yerini telefonlar almıştır. İnsanlar boşluk buldukları an cebindeki telefona sarılmaya başlamıştır. Hayatın hızı insanları yormuş kendisiyle anca ilgilenir hale getirmiş ve bu da insanların arasını açmıştır.

Katılımcılar araştırmada ailedeki değişime neden olan faktörler olarak; çocuk sayısındaki azalışla çocukların aile yapısında daha ön plana çıktığını, kadınlara verilen haklar ve kadının iş hayatında daha çok yer almasıyla ailede anne-baba rolleri arasında fark kalmadığını söylemişlerdir. Ayrıca annenin iş hayatı ve aile içi hayatın çocukların sosyo-psikolojik gelişimine etki ettiği belirtilmektedir:

“Yeni dönemde ailede çocuklar daha ön plana çıktı. Benim dedemin iki evlilikten on sekiz çocuğu var, annemgil ise on iki kardeş. Biz iki kardeşiz. Yeni evliliklerde çocuk sayısındaki azalış ailelerde çocuklara olan ilgiyi ve çocuğun önemini artırdı” (Erkek, Bekâr, Öğrenci, 21).

“Ataerkil bir aile yapımız var, Beyşehir’deki aileler öyledir. Ama son zamanlarda kadınlara verilen haklardan dolayı bu yapı biraz değişti. Şu an annenin rolü babayla neredeyse aynı oldu gibi” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 20).

“Anne babaya gelecek olursak tabi toplum zincirin halkaları gibi bağlı ve herkes birbirini tetikliyor. Baba içki içiyorsa, kavga ediyorsa çocuk da yapıyor. Sen abdest alırsan namaz kılarsan çocuk bakıyor, izliyor benim annem babam namaz kılıyor demek ki bu faydalı bir şey diyor. Yani nadir çıkar kötü davranışları olan bir aileden topluma faydalı bir çocuk. Psikolojik olarak çocuklar çok etkileniyorlar” (Erkek, Evli, Güvenlik Görevlisi, 45).

“Anne babanın evde çocuklar üzerindeki etkisi zayıfladı. Çünkü artık herkes çalışmaya başladı. Çocuk evde ya da kreşte yalnız büyüyor, anne babanın eksikliğini hiss ediyor, sevgisiz kalıyor. Bu gelişimini, anne babasına ve çevresine davranışlarını etkiliyor” (Kadın, Evli, Sekreter, 33).

Ailedeki sosyo-kültürel değişmelerin nedenlerine verilen cevaplardan bir de aile bağlarındaki ilişkilerin kişisel nedenlerle zayıfladığına yöneliktir. Eğer birey aile ile bağını sıkı tutmak isterse toplumsal değişimden etkilenmeyeceği düşünülmektedir:

“Ailevi ilişkilerin değişimi insanın kendine bağlıdır. Eğer sen annene babana kardeşine tutkunsan, bağlıysan toplumdaki değişme seni etkilemez. Para pul, arkadaş, eş hiçbir şey ailenin arasına giremez aile birbirine tutkunsan. Ama etrafa bakarsan aile ilişkileri eskiden daha kuvvetliydi şimdi kopuk. Evlendimiydi tamam, ilişki kesiliyor” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 40).

3.4. Beyşehir’de Evlenme Biçimleri

Evliliğe bütün kültürlerde birbirinden farklı şekilde rastlamak mümkündür. Çünkü evliliğin toplumsal işlevleri kadar sosyo-kültürel yapılardan etkilenecek zaman içinde değişmesi de evrenseldir. Evlilik; kültür, töre, yöre, eğitim, ekonomi, politika gibi toplumsal unsurların farklılıkları sonucu çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Evlilik, insanlığın devamlılığını sürdüren sosyal kurumdur. Soyun takibini ve meşru cinselliği mümkün kılarak üremeyi sağlayan evlilik toplumu da biçimlendirmektedir. Aile oluşumundaki rolü ve insanlar arasındaki soy, bağ, aidiyet ilişkileri ile düzgün bir yaşama sunduğu katkı nedeniyle toplumsal bir niteliğe sahiptir. Bu bağlamda evliliğin kişisel olmasından ziyade tarihin her döneminde sosyo-kültürel süreçlerden etkilenen bir olgu olması dikkate değerdir (Bacanlı, 2001: 7).

Görüşmelerde Beyşehir’de evlenme biçimlerini araştırırken katılımcı evliyse önce kendi evlenme biçimi sonrasında ise çevresinde gördüğü evlenme biçimleri soru olarak yöneltilmiştir. Katılımcıların verdiği cevaplar Beyşehir’de gerçekleşen evlenme biçimlerinin; severek, tanışarak, tanıştırılarak, tavsiye edilerek ve görücü usulü olarak adlandırılan şekillerde olduğu yönündedir. Severek ve tanışarak evlenmeler genellikle arkadaş ortamlarında, üniversite gibi eğitim ortamlarında veya aynı çalışma ortamında olduğu görülmektedir. Bu sosyal yaşam alanlarında tanışma fırsatı bulamayanları ise ortak arkadaşlar veya tanıdıklar aracılığıyla tanıştırılması oldukça yaygınlaşmaktadır:

“Evlenmeler artık arkadaş ortamlarında tanışma ya da arkadaşları veya çevresi tarafından eş adayının önerilmesiyle gerçekleşiyor. Kız kaçırma olayını ben çevremde hiç duymadım. Evlenmek isteyen için eş seçeneği çok fazla. Kimse kaçırma olayına girmez. Birbirini sevenler genelde evleniyorlar. Olmazsa başka birini buluyorlar” (Erkek, Bekâr, Memur, 28).

“Şu zamanda üniversite, lise, dersane gibi eğitim ortamlarında tanışıp çok uzun zamandır devam eden ya da kısa süreli de olabilen birlikteliklerden sonra evlenmeler oluyor” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 23).

“Çevremde rastladığım evlenme biçimi görücü usulü ya da tanışarak evlenmedir. Daha çok tanışarak evlenme, görücü usulünde ailelerin onayından sonra onlar da yüz yüze görüşüyorlar artık” (Erkek, Evli, İşçi, 36).

“Evvelden görücü usulü evleniliyodu, şimdi herkes konuşuyo söyleşiyo, onu da ne yapıyolar; üç gün duruyor, nişanlıyken sözlüyken konuşmalar bitiyö, aşkı da bitiyö, evlilikte bitiyö. Evvelden görücü usulüyle olurdu ama ömür boyu evlilik devam ederdi” (Kadın, Dul, 73).

“Eskiden böyle değildi. Artık, düğünler de evlenmeler de, kız isteme de değışti. Şimdi kızla oğlan işi bitiriyor, anasıyla babasına gidip bi söz kesmek düşüyor” (Kadın, Evli, 70).

Görücü usulü evlenme, daha çok gelenekselliğın ağır bastığı kırsal kesimlerde görülen bir evlenme biçimidir. Bu evlenme biçiminde gencin anne-baba veya yakın akrabalarının, evlenecek erkeğö eş seçimi ve gencin kızı beğenmesiyle evlilik yapılır. Bu evlilik biçimi, aile büyüklerinin görüp onay verdiği kişiyi erkeğın onaylamasıyla gerçekleştirilir (Çakır, 2013: 47). Ancak günümüzde katılımcıların da sıklıkla belirttiğı ve hala yaygın şekilde uygulanan evlenme biçimlerinden olan görücü usulü bundan biraz farklıdır. Görüşmelerden de anlaşıldığı üzere günümüzde görücü usulü algısı ve şekli değışmiş durumdadır. Geçmiş dönemlerdeki asıl haliyle evlenilecek kızın kendi eş adayı hakkında fikir beyan etmesi, onu görmesi, onunla tanışıp bir müddet zaman geçirmesi çok rastlanan veya görücü usulü şeklinde tanımlanan bir durum değildir. Şu anda ise gerçekleşen ve görücü usulü olarak nitelendirilen evliliklerde kız eş adayının ilk tanışma veya istenme faslından sonra her türlü görüşme, konuşma, onaylama veya reddetme hatta flört etme inisiyatifi mevcuttur. Ancak böyle bir durumun toplumdaki her kesim için geçerli olduğu anlaşılmamalıdır. Yine önceki bilindik haliyle uygulanan görücü usulü evlilikler de özellikle dini hassasiyeti olan çiftler veya aileler için devam etmekte olsa da bu yeni anlayışın katılımcılardan elde edilen bulgular doğrultusunda giderek yaygınlaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca görüşmelerde söylenen bütün görücü usulü evlenme biçimlerinde kızın reddetme hakkı vardır bu açıdan flört etme, tanışma veya evlenmeden önce bir süre konuşma yapılmamış dahi olsa tanımsal olarak tam bir görücü usulünden söz edilemeyecektir:

“Bizim buralarda evlenme biçimlerinde pek bir değışme yok. Eskiden çok nadir de olsa birbirini hiç görmeden görücü usulüyle evlenenler olmuş, şimdilerde görücü usulü var ama erkekle kız birbirini görüp tanışıp anlaşırsa öyle evleniyor, farkı bu sadece” (Erkek, Evli, Esnaf, 44).

“Yani şimdi görücü usulü diye evleniyorlar ama ne yaptıkları da belli değil. Aileden ya da akrabalarından birileri tanıştırıyor ondan sonra kızla erkek ne yaparsa yapsın gibi bir durum var” (Erkek, Evli, İşçi, 34).

“Çevremde ve toplumun genelinde severek yapılan evlilikler daha fazla ama bunların içinde hangisi daha iyidir dersin görücü usulü derim. Nikâhta keramet vardır, nikâhtan sonra tanışırsan daha iyi olabilir ama şimdiki görücü usullerinde de önceden tanışarak evleniliyor” (Kadın, Bekâr, Kasiyer, 27).

Görüşmelerde katılımcılardan biri görücü usulüyle yapılan kendi evliliğinden şu şekilde bahsetmektedir:

“Ben namusuma çok düşkün biriyim. Ben evleneceğim zaman anneme dedim ki bir kız bul çok namuslu, haysiyetli olsun dedim. Altı ay kız aradı. Sonunda bir tane buldum oğlum çok temiz, aile kızı dedi. Sonra usulünce kızın ailesine söylediler. Akrabalarımızdan birinin düğününe davet ettik, kızla beraber geldiler. Orada ikimizde uzaktan, hiç konuşmadan birbirimizi gördük. Beğendim, birkaç gün sonra evlerine gittik, tabi kızla da bir konuşalım bakalım dedik. Bir odada konuştuk, anlaşır gibi olduk; o gülüyor ben gülüyorum. Derken bir baktık yan odada kızı istemişler onlar da vermiş, isteme işi bitmiş ikimizin de haberi yok. Ağızlar tatlısın diye hobiler, çikolatalar, çetnevirlere (kuruyemiş) geçiyor kapının önünden (gülüyor). O arada yüzükler takıldı. Bir anda oldu, iki gün demedi, o benden hoşlandı ben ondan; birbirimizden elektrik aldık, güzellikle nasip oldu şükür” (Erkek, Evli, Teknisyen, 46).

Köy hayatının çetin şartları, evlilik yaşındaki kızlar için yaşamı çekilmez hale getirir. Görücü usulü evliliklerin köy hayatından kurtulmanın yolu olarak görüldüğü görüşmelerden el edilen bulgulardandır. Ekonomik koşulları iyi olmayanların, eğitim düzeyine göre kendine denk kız bulamayanların, kendine gelin arayan kayıinvalidelerin tercihi köylerdeki kızlar olmaktadır. Bu ne kadar gerçeği yansıtmaktadır tartışmalıdır:

“Şimdi köyün kızları köye varmak istemiyorlar. Köyün işleri önceden çoktu ama artık her şeyi makineler yapıyor. Yine de köyde değil Beyşehir’de durmak istiyorlar. Ama burada dursalar da geçinmek için yine yiyeceği içeceği köyden getiriyorlar, ne anladım böyle işten” (Kadın, Evli, 66).

“Yine de en çok hala görücü usulü yaygın. Zaten okumuşlar, memurlar kendileri buluyorlar ama fakir, cahil olanlar ya da oğlan annelerinden kendine göre kız arayanlar köylerden arıyorlar. Şimdi köyün kızlarının da gözü açıldı; köyde yaşayıp tarlayla, hayvanla uğraşmak istemiyor. Şehirden isteyen olursa hemen kabul ediyor” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 54).

Çünkü internet ve akıllı telefon kullanımı köylerde de şehirlerdekinden farklı değildir. Sosyal medya, sevgili bulmak, flört etmek veya evlenmek için eş adayı bulma konusunda mekân gözetmiyor. O nedenle ister köyde ister şehirde olsun, ister sanal ortamda isterse gerçek hayatta olsun evlenme biçimlerinde sevgili edinerek, severek, tanışarak ve flört ederek evlenme biçimi yaygınlaşmaktadır. Bu konuda katılımcıların görüşme esnasındaki beyanları çiftlerin evlilik öncesi flört isteğini doğrulamaktadır:

“Sevgili usulü evlenme hem Beyşehir’de hem Türkiye’nin her yerinde yaygınlaştı. Bir şekilde, daha çok telefondaki sosyal medya araçlarıyla tanışıp sevgili oluyorlar, vakit geçirip eğleniyorlar (flört etmeyi kastederek) sonra da evlenirlerse tabi evleniyorlar” (Erkek, Evli, Esnaf, 71).

“Beyşehir’de şu an en sık rastlanan evlenme biçimi görücü usulü değil artık. Buna tanışarak mı dersiniz severek mi dersiniz; gençler birbirini görüp, hoşlanıp tanışıyorlar, flört ediyorlar yani o şekilde evleniyorlar. Görücü usulü daha sağlıklı evlenme biçimiydi ama artık herkes önce tanışmak vakit geçirmek biraz da eğlenmek istiyor. Açıkçası ahlaki değerlerimiz zayıfladı, bu değişimi ona bağlıyorum. Erkekler de kadınlar da aynı” (Erkek, Evli, Çiftçi, 48).

“Günümüzde en çok aşk evliliği var ama öyle eskisi gibi aşklardan değil whatsapp’tan, tiktok’tan âşık olup birbirlerine kaçıyorlar evliler bile. Bekârlar zaten her yerden birbirleriyle görüşüyorlar. Ondan ona ondan ona âşık olmak çok kolay. Telefonda her şeylerini görüyorlar” (Erkek, Evli, Emekli, 65).

“En iyisi görücü usulü ama gençlerin kendi bulması da güzel, sonuçta onlar evlenecek, ikisi yaşayacak. Eğer devamlı beraber geziyorlarsa (flörtten bahsediyor) birbirlerini tanırırlar, birinin gözü dışardaysa onu oğlan da kız da bilir zaten. Böyle kendi kendilerini tanırırlarsa daha iyi olur” (Kadın, Evli, 70).

“Eskiden evlendin miydi, bu eve gelinliğinle girdin kefinliğinle çıkarsın derlerdi. Şimdi öyle yok, iki gün üç gün konuşuyorlar sonra araları açılıyor, ayrılıyorlar” (Kadın, Dul, 78).

Evlenme biçimlerinde görülen değişimle toplumda oluşan ve kanıksanan flört etme ilişkisi bilhassa internet ve sosyal medya kanalıyla evli bireylere tesir etmektedir. Bunun sonucunda kişi her ne kadar evli olsa da tanıştığı karşı cinsle resmi olmayan, toplumun bilindiği veya toplumdan gizlenen gayrimeşru evlilikler yapabilmektedir:

“Ben kendi çevremde veya Beyşehir’de çok farklı bir evlenme biçimi görmedim. Ama şöyle resmi evlilik değil de dediğimiz gibi aldatmalar çoğaldı, kadın ve adam evliyken bırakıp gidiyor gizli veya açıktan başka bir kadınla ya da adamla yaşamaya başlıyor hatta çocukları bile oluyor. Gayrimeşru evlilik yapıyorlar bir nevi” (Erkek, Evli, Öğretmen, 50).

Görüşmede elde edilen kişisel ve evlenme biçimleri bulgularında katılımcılar; kendilerinin, anne-babalarının veya etrafında gördüğü, duyduğu diğerlerine göre farklı gelen evlenme biçimlerini ve evlenme yaşı, zamanı gibi bilgileri şöyle aktarmışlardır:

“Benim iki oğlum var, ikisi de neredeyse çocukluk aşklarıyla evlendiler. Uzun süreden beri tanışıyorlardı sonunda evlendiler” (Erkek, Evli, Esnaf, 52).

“Babamla annemin tek evlilikleri var. Yirmili yaşlarda evlenmişler, amca çocukları yani akraba evliliği yapmışlar” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 20).

“Ben yirmi altı yaşında evlendim. Eşimle üniversitede tanıştım o şekilde evlendim” (Erkek, Evli, Sağlık Memuru, 29).

“İki çocuğum var. Babam vefat etti, annem yalnız yaşıyor. Annem babam görücü usulü evlenmişler, akraba değildiler. Ben tanışarak evlendim. Yirmi dokuz yaşındaydım eşim de yirmi üç yaşındaydı, biz de akraba değiliz, bir ortamda tanıştık evlendik” (Erkek, Evli, İşçi, 42).

“Benim tek çocuğum var. Eşimle severek evlendik ancak şöyle; eşimin babasıyla babam asker arkadaşı, öyle olunca biz çocukken de birbirimizi tanıyorduk, görüşüyorduk. Sonra büyüyünce biz evlenmek istediğimizi söyledik aileler uygun gördü evlendik. Aileler yabancı değildi” (Erkek, Evli, Polis, 43).

“Biz üç kardeşiz, iki kız kardeşim var. Babam annemle yirmi yaşında askere giderken evlenmiş” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 23).

“Gördüğüm en farklı evlenme biçimi, bana yanlış gelen evlenme biçimi, ailelerden habersiz gizlice yapılan evlilikler” (Erkek, Bekâr, Memur, 24).

“Çevremdeki en farklı evlenme biçimi eşimin dayısının. Kırgızistan’da bir öğretim görevlisiyle internetten tanışıyor sonra Türkiye’ye davet ediyor ve burada evleniyor, buraya yerleşiyorlar. İkinci evliliği ve öncekine göre çok mutlu olduklarını söylüyor. Kendisi askeriyede memur, internet ortamında tanışmışlar” (Kadın, Evli, Sekreter, 33).

3.4.1. Evlenme Biçimlerinde Görülen Değişimler

Araştırmada evlenme biçimlerindeki değişmeye ilişkin bulgular, Beyşehir’deki evlenme biçimlerinin diğer bölgelere göre çok farklı boyutta değişmediği yönündedir. Beyşehir’in sosyo-kültürel geçmişinde Türk toplumunda özellikle Doğu bölgelerinde rastlanan karmaşık anlayışlara dayalı evlilikleri görmek mümkün değildir. Sezen’in (2005) ‘Türkiye’de Evlenme Biçimleri’ adlı araştırmasının bu düşüncüyü desteklediği söylenebilir. Her ne kadar Beyşehir özelinde bir değişmeden söz edilemese de değişme olgusunun sosyo-kültürel bağlamı her yerde olduğu gibi Beyşehir’deki evliliklerde de etkisini göstermiştir. Katılımcıların verdiği cevaplar Beyşehir’de gerçekleşen evlenme biçimlerinin geçmişe kıyasla görücü usulünden tanışarak, severek evlenmelere doğru değiştiğini ve eski görücü usulü anlayışının değiştiğini ifade etmektedir:

“Şimdi artık severek evlilik çıktı. Önceden görücü usulüydü, on kişiden sekizi görücü usulüyle evleniyordu. Şu dönemde kadın da erkek de severek, konuşarak evlenmek istiyor” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

“Görücü usulü hala var ama azaldı. Yine de var mesela bizim küçük torun altı sene konuştu olmadı, şimdi siz bulun diyor” (Kadın, Evli, 70).

“Eskiden her yer gibi Beyşehir’de de görücü usulü vardı. Anne baba biz sana bunu uygun gördük der gidilir, oğlan kızı görür, beğenirlerse istenir, söz kesilir evlenilirdi. Şimdi, yüzde doksan severek denilen evlilikler var. Nasıl oluyor bu, ya okulda, ya üniversitede, ya da iş yerinde görüyor veya sosyal medyadan tanışıyor bu şekilde evleniyorlar” (Erkek, Evli, Emekli, 65).

“Evlenme biçimlerinde farklılaşma elbette var. Eskiden görücü usulü ile aileler çocuklarını evlendirirmiş. Evlenmek isteyen gence şu kız var evlenme yaşında olur mu olur tamam derlirmiş bu kadar. Kızı bir iki kere ya görür ya görmezmiş. Şimdi halen görücü usulü var ama bu şekilde değil. Artık gençler eğer evlenmek isterse ve kendi bulamazsa ona ailesinin ya da çevresinin bulunduğu kız/erkek çoğunlukla fotoğraftan ya da başka bir şekilde gösteriliyor, beğenirlerse tanıştırılıp kendilerinin karar vermesi isteniyor. Bu tanışmanın nasıl olacağı, ne kadar sürede olacağı artık kızla erkeğe kalmış. Görücü usulü böyle oldu artık” (Kadın, Bekâr, Kasiyer, 27).

“Bizim dünür benim rahmetliğin (ölen kocası) eskiden ortağıydı, çok severlerdi birbirlerini. Bir gün demiş ki rahmetliğe, gel bizim oğlanlarla kızları evlendirelim. O da geldi bana bunu dedi, benim ortak böyle diyor diye. Benim hemen aklıma halamın nasihati geldi. Derdi ki siz siz olun sakın “değişik” olmayın da etmeyin de derdi. Yani aynı evden kız alıp, kız vermeyi yapmayın yoksa iki ailenin de dirliği kalmaz, birinin arası bozulunca öbürününkini de bozarlar, evde dursun istemezler derdi. Çünkü kendisi öyleydi, yaşamış bunları. Ben karşı çıktım değişik yapmadık ama gittik kızlarını istedik oğlana onlar da verdiler sağ olsunlar öyle dünür olduk. Eskiden değiş yapan çoktu ama kalmadı artık” (Kadın, Dul, 73).

Araştırmada katılımcılar tarafından sunulan farklı bir evlenme biçimi ifadesi de ‘mantık’ evliliğidir. Kesin bir tanımı olmayan bu ifade günümüzde değişen görücü usulü anlayışını yansıtır niteliktedir. Nitekim Ün (2020) tez çalışmasında görücü usulü evliliği bir mantık evliliği olarak görmektedir. Evliliklerde, çiftler arasında kurulacak ilişkilerde, kişilerin birbirinden ve evlilikten beklentileri özgüvenlerine ve ekonomik imkânlarına göre şekilleneceğini, böylece çiftlerin görücü usulü evlenmeyi bir mantık evliliği çerçevesinde ele alacaklarını düşünen Ün, gençlerde oluşan algının “modern görücü usulü evlilik” algısı olduğunu söyler. Her ne kadar modern görücü usulü evlilik nitelenmesine günümüzdeki görücü usulünün sosyo-kültürel değişme bağlamında farklı bir anlayışa bürünmesinden ötürü katılıyor olsam da bunun mantık evliliği kapsamında değerlendirilmesine katılmam mümkün değildir. Çünkü bu varsayım mantık evliliğinde anlam daralmasına neden olurken, görücü usulü evliliğin anlamını da saptırmaktadır.

Öyle ki mantık evliliğinin temel dayanağı bu evlenme biçiminin maddi menfaateler üzerine kurulmasıdır. Oysa görücü usulü evliliklerde, geleneksel anlayışlara göre de ‘modern’ algılara göre de maddi menfaatleri gözetmek evlenme biçiminin temeli değil ancak yan unsurları olabilmektedir.

Bu anlamsal bulanıklığın ardında ise mantık kavramının kelime anlamı vardır. Mantık, akla uygun düşünme yetisi olarak tanımlanmaktadır. Hâlbuki hiçbir evlenme biçiminin toplumların sosyo-kültürel düzleminde akla uygun olmadığı iddia edilemez. Bu nedenle mantık evliliğini tanımsal manada ayrıcalıklı kılan, sınırlarını belirleyen şey onun maddi menfaatlere göre gerçekleşmesidir:

“Şimdilerde mantık evliliği diye bir şey türedi. Menfaate dayalı, kızla oğlanın mesleğine, işine, parasına ya da ailelerin sosyal veya maddi durumuna göre bir evlilik. Görücü usulü gibi ama değil. Oğlanla kızın, ailelerinin maddi durumlarını karşılaştırıp birbirine uyduruyorlar sonra tanışıp düğünüydü, takısıydı anlaşıyorlar, evleniyorlar. Görücü usulü böyle olmaz; Mucize filmi var ya hani, duvak açılınca ne görürsen o, böyle olur” (Erkek, Evli, Esnaf, 52).

“Bir de hani mantıken derler ya, birbirlerinde buldukları ortak menfaat diyeyim. Mesela bu, çalışan kişiye çalışan kişi veya ailelerin maddi gücü düşünülerek yapılan evlilikler var şu anda” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

“Zengin zengini, fakir fakiri arıyor, buluyor oğlum” (Kadın, Dul, 78).

Evlenme biçimlerinde görülen değişimlerden en belirgin ve dikkat çekici olanı elbette kızların günümüzde evlilikte söz sahibi olmalarıdır. Eskiden kız eş adaylarının evlilikte söz hakkı yokken, kız ailelerinin uygun gördüğü kişiyle evlenmesi istenirken şimdilerde kızların bu şekilde bir baskıya veya talebe maruz kalmadıkları gibi evliliği kendileri yönlendirebiliyorlar. Keza erkekler de eskinin alışılmış evlenme adetlerine göre eş adayı bulma görevini anne-babasına bırakmadan kendileri üstlenerek; severek, tanışarak, kendi istediği kişilik ve fiziki özellikleri arayarak eş seçip evlenmek istiyor:

“Eskiden de erkekler sevdiği kızı ailesine açıkça iletip kimle evlenmek istediğini söylüyorlardı ama kızlar için bu hoş karşılanmazdı. Kızlar da bunu yapmazdı zaten, isteyen olursa ya da annesi babası birini önerirse ya sadece istemediğini söyler ya da susarak istediğini belli eder ya da tamam anne-baba

siz daha iyi bilirsiniz der çekilirdi. Şimdi kızlar da ben şunu istiyorum bununla evleneceğim şeklinde ifade edebiliyor. Ona vermezseniz kaçarım şöyle yaparım böyle yaparım diyorlar. Böyle olunca evlenme biçimlerini eskiye göre daha çok kadınlar değiştirmiş oluyor tabi” (Erkek, Evli, Öğretmen, 50).

“Benim gönüm yoğudu, on beş yaşımdaydım evlendiğimde. Seni vercez dediler ben varmam da varmam... Ama zorla verdiler, ne oldu? Dört tane çocuğum oldu, oldum oldum gittim yavrum” (Kadın, Dul, 78).

“Şimdiki evliliklerde büyüklere danışma yok, oğlanın alacam dediği, kızın alacam dediği, bitti bu kadar” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 54).

“Bizim zamanımızda ağzını açamazdın anan baban kime verirse ona varırdın. Şimdi kadınların söz hakkı çoğaldı. Ama gençler hiç söz dinlememeye başladı. Senin için orası uygun değil, evlenme dese de büyükler, onlar kafaya koydular mı evleniyorlar istedikleriyle” (Kadın, Dul, 63).

“Evvelden oğlanın babası şu kızı alacan derdi, şimdi artık herkes kendi beğeniyor, evleniyor, boşanıyor...” (Erkek, Evli, Emekli, 65).

Evlenme biçimlerini değiştiren sosyo-kültürel değişimlerden en önemlisi de şüphesiz evlilik çağındaki gençlerin bir araya geldiği ‘iş, okul, üniversite’ ortamlarıdır. Karma ve belirli yaşa kadar eğitimin zorunlu olduğu toplumda kızla erkeğin evlenme ve üreme kabiliyeti kazandığı yaşlarda bir araya geliyor olması, onları içgüdüsel ve duygusal olarak birbirine yakınlaştırmaktadır. Henüz evlenme kararı verecek sosyo-psikolojik olgunluğa erişmeyen çiftlerin duygusal ve ani evlenme kararı verilebildiği görülmektedir. Diğer taraftan günümüzde her köşe başına açılan üniversitelere erişim kolaylaşmış, artan genç nüfus, ergenlik sonrası, evlilik kararlarını temellendirebilecek çağlarında kendisi için potansiyel eş adaylarıyla aynı ortamı paylaşmaya başlamıştır. Bu değişim elbette evlenme biçimlerini de değiştirmiş, gençlerin kendilerine göre yani kendi arzu ve heveslerine göre evlilikleri yaygınlaştırmıştır:

“Etrafımda gençler evleneceği kişiyi, oğlanı-kızı telefonda internetten buluyor, çoğu da okul arkadaşı oluyor” (Kadın, Evli, 66).

“Evlenme biçimleri tabii farklılaştı. Bizde akraba evliliği çoktur mesela. Şu an üniversite okuma oranları artmasıyla başka şehirlerde, başka şekillerde tanışıp evlenmeler artmış durumda” (Erkek, Evli, Güvenlik Görevlisi, 45).

“Erkekler önce okul hayatından biriyle tanışıyor sonra da iş hayatında daha iyi bir seçenek gelirse ona yönelebiliyor. Okul hayatında bulamadıysa iş hayatından eş adayı bakıyor o da olmazsa en son anne babanın, tanıdıklarının onun için önerdiği kızlara bakıyorlar evlilik için. Şimdi mesleği olan kızlar da aynı. Okumayan kızlar için durum farklı olabilir. Onlar daha çok önerilen kız durumunda olabiliyorlar” (Erkek, Bekâr, Memur, 24).

“Önceden herkes kendi köyünden birbiriyle (akrabalarıyla) evlenirdi. Bu değişti, millet elden alıyor elle veriyor artık oğlum” (Kadın, Dul, 78).

Eş adaylarının; duygusal, ani, birbirlerini iyi tanımadan ve çok da düşünmeden evlilik yapmaları görüşmelerde ön plana çıkan bulgulardan biridir. Bu evlenme biçimi literatürdeki “rastlantı evliliği” tanımına uymaktadır. Başı sonu düşünülmeden; bir yolculuk sırasında ya da arkadaş, eş dost, akraba evinde karşılaşma, telefon konuşması sırasında sesteki etkilenme, gözden, baktıktan göğüsten etkilenme gibi nedenlerle bir rastlantı sonucu evliliğe karar verilebilmektedir. Eşler birbirlerini yeterince tanımadan, evliliğe karar verdiklerinden, çoğu kez boşanma ile neticelenen bu evlenme biçimine “yıldırım aşkı evliliği” de denilmektedir (Sezen, 2005: 192).

İnternet, akıllı telefon ve sosyal medya üçgeninde hapsolan toplum ve gençler yan yana dahi gelmediği sosyo-kültürel alanlardan, hayatlardan ve kişilerden kolayca etkilenebilmektedir. Ellerinden hiç düşürmedikleri akıllı telefonları aracılığıyla adeta teşhir arenasına dönen ve her an takip edebildikleri sosyal medya ortamları gençleri birbirine, bir bildirim sesinin ‘rastlantısı’ kadar yakınlaştırmaktadır. İnternet ve sosyal medya ortamları şimdilerin karşılaşma, tanışma, rastlaşma alanları olmuştur. Üstelik bu tür sanal ortamlarda kişilerin, evlenme kararı alınırken bilinmesi gereken bilgileri, kusurlarını, ailevi ve kişisel özelliklerini saklaması veya yanıltması oldukça kolaydır. Dolayısıyla gençler, giderek yaygınlaştığı anlaşılan böyle bir evliliği gerçekleştirerek evliliğin biçimi gibi evlilikteki mutluluk beklentisini de rastlantıya bırakmaktadırlar:

“İnsanlar birden sevip tanışıp daha karşısındakini tam tanımadan, özel hayatında kişisel özellikleri nasıl, ailesi nasıl, yaşam tarzı nasıl bunları bilip bilmeden sadece sevgili ilişkisiyle evleniyor. Evlenince diğer bilmediği şeyler çıkıyor, aileler de kendileri de anlaşıyor, boşanmalar çoğalıyor. Yani yanlış eş seçimiyle daha ilk aylarda çatlaklar başlıyor” (Erkek, Evli, Polis, 43).

“Ben kendim severek evlendim ama o zamanlar teknoloji gelişmemişti mektuplaşma vardı, mektuplaşma imkânı yoksa aileler birbirlerine uygun gördükleri çocuklarını evin bir odasında görüştürür, tanıştırır beğenirlerse evlilik yoluna gidilirdi. Şimdilerde tanışma işi sadece teknolojik araçlar ve internet üzerinden oluyor. Oralarda görüşüp tanışanlar birbirlerini ne kadar tanıyabilirse bunun adı ne kadar sevgi oluyorsa o şekilde bir birliktelik yaşayıp evleniyorlar. Hiç uygun değil” (Erkek, Evli, Güvenlik Görevlisi, 45).

3.4.2. Evlenme Biçimlerine Etki Eden Faktörler

Ailede her bir üye kendine ait görev ve sorumluluklarının bilincinde olmalıdır. Ayrıca ailenin bir bütün olarak topluma karşı da birtakım sorumlulukları, görevleri ve işlevleri bulunmaktadır. Günümüz toplumunda keskin ataerkil yapılar zayıflamış olsa da temel güç ve iktidar ilişkilerine dayalı anne-babanın veya aile büyüklerinin çocuk üzerindeki etkisinin sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Dolayısıyla anne ve baba kısaca aile, evdeki evlilik biçimlerini belirleme ve yönlendirme gücünü, görevini, sorumluluğunu kendinde görmektedir. Özellikle kırsal kesimlerde ailenin üreme ve üretim işlevinde yetkin rol alan babanın kararları etkilidir ve bu kararlara uyulmaya gayret edilir.

Ancak araştırma bulgularından da anlaşılacağı üzere Beyşehir’de ve şimdinin toplumlarında ataerkil ilişkinin evlilik biçimleri üzerinden yürümediği görülmektedir. Belki yakın geçmişe kadar, yani orta yaştaki evlilerin veya bir nesil öncesinin evlilik kararlarında ailenin mutlak etkisinden söz etmek mümkün olabilmektedir ancak şu an için bu durumun toplumun sosyo-kültürel gerçekliğini yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Aileler artık evlenme biçimini belirleme rollerini çocuklara bırakmışlardır:

“Ben çocuklarımın benim gibi evlenmesini istemezdim öyle de olmadı zaten, kendi sevdikleriyle evlendiler. Biz karışmadık. Ama benim evliliğimde babam etkili ve yetkili oldu, bana bir şey bırakmadı” (Erkek, Evli, Esnaf, 71).

“Annem babam evlenmemde etkili oldu tabi. Askerden geldiğimde direk bana evlenmem gerektiğini söylediler, sanki askerden dönünce evlenmek mecburiymiş gibi evlen evlen diye çevre baskısı yaptılar. Ama evleneceğim kişi için baskı yapmadılar ben seçtim onlar da kabul etti” (Erkek, Evli, İşçi, 42).

“Benim evliliğimde anne babam etkili oldu. Ben görürüm konuşurum diye hayal ediyordum ama bir anda oldubitti. Tanışmaya diye gittik meğer istemişler ne olduğunu bile anlamadık” (Erkek, Evli, Teknisyen, 46).

“Ailem benim kişiliğimi bildiği için nasıl biriyle evleneceğimi az çok tahmin ediyorlar. Ben söylemeden onlar kabullenmiş durumdalar. Benim de onların isteyeceği birini seçeceğimi biliyorlar. Tamamen bana bırakıyorlar evliliği şimdilik. Hatta benim çocuklarımın çok ahlaklı terbiyeli olacağını tahmin edip kardeşlerime söylüyorlar” (Erkek, Bekâr, Öğrenci, 21).

“Ben iki kere evlendim ikisinde de kiminle evleneceğimden haberim olmadı. Söz kesmişler evde yokken sonra bana gösterdiler, sen ne diyebilirsin ki artık tamam dedik evlendik. Birinde çok küçüktüm boşandık, öbüründe çocuklu birine verdiler beni beş çocuk büyüttüm. Benim evliliğimde tamamen ailem etkili oldu yani” (Kadın, Dul, 63).

İnsanların evlilikle ilgili beklentisi bütün toplumlarda çok üst düzeyde olup gün geçtikçe de bu beklenti düzeyi artmaktadır (Pines, 1996). Kurulan hayaller beklentiye artıran etkenler olarak karşımıza çıkarken hayallerin temeli sekülerleşmeye dayandığı için beklentilerin karşılanması da maddiyata dayanmaktadır. Gerek dünyada gerekse ülkemizde özellikle son yıllarda çeşitli nedenlerle aileler üzerinde ekonomik baskılar artmaktadır. Buna bağlı olarak; ailelerin yaşam tarzlarında, sosyal statülerinde, aile içi ilişkilerinde, değer yargılarında sosyo-psikolojik ve sosyo-kültürel manada değişimler yaşanmaktadır. Eşlerin beklentilerinin artması, maddi kaygılar ve zorluklar, eş desteği gibi konular evlilikte önemli tartışmaların veya çatışmaların sebebi olabilmekte, hatta çoğu kez boşanmaya yol açabilmektedir.

Pew Araştırma Merkezi’nin (2013), çalışmasından el edilen verilere göre; hem evli hem de evli olmayan bireylerin, en önemli evlenme nedenlerinden birisinin evlilik hayatlarında kendileri için bir ‘ekonomik’ istikrar sağlama isteği olduğu belirlenmiştir.

Çünkü evlilik ve aile kurumunun bütün toplumların tarihsel sürecinde birincil işlevi her daim aile üyelerinin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur (Özgüven, 2010). Birçok etmenin yanı sıra, bireylerin içinde yaşadıkları toplumun ekonomik gelişmişlik düzeyi, gelir dağılımı, genel zenginlik veya refah düzeyi de bireylerin hayat tarzını ve tercihlerini sosyo-kültürel bağlamda değiştirmektedir (Veenhoven, 2012).

Araştırmada katılımcılar Beyşehir’de evlenme biçimlerinde görülen değişmeyi maddiyata yani parasal durumlara bağlamaktadırlar. Ağırlaşan düğün masrafları her kesimden insanın altından kalkabileceği bir yük olmaktan çıkmıştır. Buna bir de sosyo-kültürel değişmelerle yenilenen düğün adetlerinin, ‘bizim neyimiz eksik’çi zihniyetle gösteriş odaklı maddi külfetinin arttırılması eklendiğinde düğünler tek başına evlenme biçimini değiştiren bir etken olarak karşımıza çıkar. Ancak sosyo-kültürel değişimin bize kattığı salon düğünlerini pahalı olarak görmek yerine düğünlerin şekline bakmak gerekir ki köy düğününe göre ucuz ve kolay olabildiği için tercih de edilebilmektedir:

“Evliliklere artık para, maddiyat etki ediyor. Eskiden örf ve adetlerimiz bedavaydı, onları yapmak için paraya ihtiyaç yoktu. Şimdi insanlar düğünü ne kadar ucuza getirelim diye uğraşıyorlar. Salon düğünü, kır düğünü derken eski gelenekler, adetler bitiyor” (Erkek, Evli, Öğretmen, 50).

“Evlenme biçimlerini teknoloji ve maddiyat etkiliyor. Belki evlenme biçimleri değil ama tanışma biçimleri çok değişti, çeşitlendi ve kolaylaştı. Kızla erkeğin tanışıp görüşmesi için her türlü imkân var, evlenmekse zor maddiyat nedeniyle. Bir düğün yapmak yani gençlerin isteklerine göre bir düğün yapmak çok pahalı hale geldi. İnsanlar artık bu düğünü yapabilecek kişileri seçiyorlar. Gücü olmayan gençler evlenmekten vazgeçiyor” (Erkek, Bekâr, Memur, 24).

“Şimdiki gençler lüküs peşinde. Bir düğün bir sürü para. En güzeli kızı bulup sade bir nikâh sonra adam evini de tutar, yavaş yavaş eşyasını da yapar. Varsın düğünü, altını olmayıversin; altın pul çaput çul. Gençler düğün yapacak parası olmadığı için bekliyor şimdi, yazık oğlum, kolay değil” (Kadın, Dul, 78).

“Evliliklerde maddiyatı ben önemsemem, önemseyenler için ise ananın babanın fakir olması onların suçu değil ama karının fakir olması onların suçu. Onun için parayı seven ona göre seçsin derim” (Erkek, Evli, Esnaf, 71).

Toplumsal, ekonomik, teknolojik ve sosyo-kültürel değişimler evlilik yaşının yükselmesi, kadın ve erkeğin evlilikten beklentisi gibi evlenmeye yönelik değişmelere neden olmuştur. Örneğin, kadınların evlilik sürecindeki rol beklentilerinin, daha rahat karar verme iradesine sahip olma, ev işlerini yapma, çocuk bakımı, kişisel özellikler, sosyal katılım, eğitim, iş ve destek durumları açısından incelendiği çalışmalarda daha eşitlikçi rol beklentilerine sahip oldukları görülmüştür (Botkin vd., 2000).

Katılımcılar evlilik biçimine yön veren, şekillendiren ve etki eden taraf olarak eş adayları arasından kadınların daha ağır bastığını ve onların erkekleri yöneterek veya tercih ederek evlenme biçimini belirlediğini ifade etmişlerdir. Maddi gücü elinde olan özgüvenli, sosyal, hareketli ve cazibeli kadınların kadın-erkek ilişkilerini yöneten ve evlenme aşamasına taşıyan ya da karşı duran taraf olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan toplumdaki kadın-erkek münasebetinin değişen yakınlık, birliktelik ve rahatlık boyutu evlenme biçimlerinin ahlaki ilkelerini değiştirdiği gibi evlilerin aile birliğini sarsmış, evdeki eş beğenilmeyerek hor görülmeye başlanmıştır. Görüşmelerde dikkat çeken bir diğer husus ise kültürümüzün değerlerinden olan yaşlı aile büyüklerinin bakımı, artık evlenecek kadınlar için sorun yarattığı, istenmediği ve bu gözetilerek evlenildiğidir:

“Evleninceye kadar kadın yaptırır her istediğini, ne derse erkek tamam der. Yani evlenme biçimini belirleyen kadındır” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

“Evlilik biçimlerine etki eden en büyük faktör kadınlardır. Kadınların maddi gücü yerindeyse veya sosyal hayatı nasıl ise karşısındaki erkeği de o şekilde görmek ister. Kadın açıksa veya sosyalse erkeği de ona göre seçiyor. Bulunduğu konuma göre maddi durumu veya ailesinin durumu ne kadar iyiye, kadının seçici gücü o kadar artıyor” (Erkek, Evli, Sağlık Memuru, 29).

“Kadınlar evlenmede daha etkilidir çünkü kadın ne kadar cüretkârsa ya da ne kadar kapalıysa erkek o kadar yaklaşabilir. Yine evlenme biçimlerinde de ne kadar ortak karar veriliyor gibi görünse de kadın erkeğe isteklerini kabul ettirerek evliliğin şeklini belirler” (Erkek, Bekâr, Öğrenci, 21).

“Kadının cazibesi her zaman ilişkilerde ve evlenme biçimlerinde daha etkili olur. Kızlar erkekleri davranışlarıyla hem kendine çeker hem ilişkiye yön verir, kadın evlenme biçimine karar verir” (Kadın, Evli, Sekreter, 33).

“Evlenecek kişilerin istekleri de beklentileri de değişti. Özellikle kızlar evleneceği erkekte maddi imkân, meslek, iş gibi gösterişi olan özellikler arıyor. Ailesine düşkün olmayan, yaşlı anne babasına bakmak zorunda kalmayacağı erkekler istiyor. Erkekler güzelliğe bakıyor” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 23).

“Evlenme biçimlerinde değişme, erkeğin kadınla münasebetinde ve iletişimde yaşanan rahatlık toplumu ve aileleri bozdu, yani olumsuz yönde etkiledi. Nefis olarak herkesin gözü dışarıda artık, elindeki ile yetinmemeye, aza kanaat etmemeye başladı insanlar. İnsanlar birbirine tahammül etmediği için anlaşıyor, evlilikler çok çabuk yıkılıyor” (Erkek, Evli, Öğretmen, 50).

“Valla oğlum şimdi bakıyom da karılar daha çok değişmiş, evde herif uyuklarken karı internetten bulup kaçıyor. Buralarda, etrafımızda yok ama oluyor işte, duyuyoruz. Kadınlar çok değişti” (Kadın, Dul, 73).

Görüldüğü üzere Beyşehir’de evlenme biçimleri genel toplumsal değişmelere göre hal almaktadır. Kadının toplumda ne kadar hakkı gözetilir veya hakkının yenildiği farkındalığı oluşturulursa o kadar kendi benliğini toplumda sergileyebilmektedir. Hak talepleri ve kişisel tercihler kadının toplumsal rolünü erkeğin önüne geçirmiştir. Bunun elbette olumsuz olduğu düşünülemez ancak evliliğe olumlu yansıdığı da tartışmalıdır:

“Günümüzde kadın hakları diye diye kadınlar sanki hakları yeniyormuş gibi bir algı oluşturuldu. Onların daha özgür, kendi başlarına buyruk hareket etmesi istendi. Gerçekten de hukuksal anlamda kadınlara çok hak verildi. Toplumun anlayışı değişti. Özellikle genç kızlar, evli kadınlar ben de erkekler gibi istediğimi yaparım demeye başladı. Gençler on sekiz yaşından sonra bana kimse karışamaz, istediğimle yaşarım istediğimle evlenirim dediler. Kadınlar her işte çalışmaya başladı. Erkek kadın ayrımı kalmadı. Kadınların kendi ekmeğini kendi kazanması, okuması özgüvenlerini artırdı. Kendi kararlarını kendileri vermeye başladılar” (Erkek, Evli, Emekli, 65).

“Şimdi kızlar da erkekler gibi ben şunu istiyorum bununla evleneceğim falan diyor. Vermezseniz kaçarım şöyle yaparım böyle yaparım diyorlar. Tabi evlenme biçimlerini insanın istekleri etkiliyor” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 40).

“Aileden çok kişilerin anlaşması, tercihleri, insani özellikleri etkiliyor evlilikleri. Görücü usulü olsun, arkadaş, eş, dost tavsiyesi ile olsun, isterse kızı kırk kişi gelsin istesin kızın beğendiği, istediği şekilde biri olmadığı sürece evlenmeyebiliyor” (Erkek, Evli, Çiftçi, 48).

“Evlenme biçimlerinin değişmesine en çok etki eden eski kültürümüzün unutulması, büyüklere söz düşmemesi, başta kızların herkes gibi kendi kararını kendi başına vermesidir. Anneye babaya ya da büyüklere danışma olayı bitti artık, bu nedenle evlilikler değişti” (Erkek, Evli, Polis, 43).

Üniversite hayatı gençler için evden, aileden uzaklaşıp kendi ayakları üzerinde durma serüvenidir. Kimileri bunu özlem duyulacak bir ayrılık kimileri ise özgürlüğe kaçış olarak görmektedir. Her iki varsayım için de farklı şehirler, farklı mekânlar ve farklı kişilikler tanıma fırsatıdır. Bu durum hem sosyo-kültürel değişime maruz kalma hem de evlenilecek eş adayı bulma zamanlamasını denk getirir. Kişinin hayalinde olan evlenme biçimi tasavvuru bir anda değişime uğrayıp farklılaşabilmektedir. Keza akıllı telefon, televizyon ve sosyal medyadan oluşan iletişim teknolojisi evlilik biçimlerinde oldukça etkili olmaktadır. Evlilik siteleri, sohbet odaları, başta instagram gibi görsellik ve kişiselliğe yönelik sosyal medya kanalları ve televizyon, sosyo-kültürel yapıya ve evliliklere etki etmektedir. TV evliliği ile ilgili ise herhangi bir veri elde edilememiştir:

“Evlenme biçimlerini etkileyen en önemli şey üniversite okuma, farklı illere gitme. Sosyal medyayla kişilerin birbiriyle tanışma imkânları gelişmekte, bunlar etkilemekte” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 20).

“Saygı olmadı mı hiçbir şey olmaz. Bir de eğitim eğitim diyoruz ya; benim bir yengem vardı, ben kara cahilden korkmam da okumuş cahilden pek korkarım derdi. Kara cahile şura merdiven dediğinde çıkar gider derdi ama okumuş cahil dediğim dedik olur, okumuş ya o; benim dediğim olacak. Şimdi okumuş cahiller çoğaldı her şey değişti, evlilikler kötüleşti” (Kadın, Dul, 73).

“Televizyon programları etki ediyor yavrum. Görüyoruz hep kim kimle ne yapmış. Millet bunları izleye izleye, elinde telefon, instagram, facebook bir ona bir buna baka baka etkileniyor işte” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 54).

“Önceden bi televizyon vardı, artık internet, telefon (akıllı telefon) var. Millet telefondan buluyor. Daha görmeden etmeden; bu ayı mı? maymun mu? Başkasıyla mı görüştürüyor? Gördüğüm, konuştuğum adam bu mu? Bilmeden iş yapıyorlar, evlenip birbirini tanıyınca da hemen bitiyor evlilik, görüyoruz işte her gün Esra Erol’da (gülüyor)” (Kadın, Evli, 66).

Evlilik toplumsal bir sorumluluk olmasının yanı sıra Müslümanlar için dini bir gerekliliktir. Dolayısıyla Beyşehir’de diğer Müslüman toplumlarda olduğu gibi evliliğe dini hassasiyetle yaklaşıldığına da rastlanılmaktadır. Evlilik dışı cinsel ilişki, toplumda hala sınırları korunmuş veya çok esnetilmemiş bir dini yasak olarak durmaktadır. Onun için evliliğe cinselliğin helal yolla tatmin edildiği bir kurum olarak sıcak bakılmaktadır ancak maddi imkânsızlıklar, kendine uygun eş bulamama ve toplumda çokça rastlanan boşanma vakalarının verdiği endişe evliliklerin gecikmesine neden olmaktadır:

“Günümüzde evlenme oranları azalsa da hala herkes evlenmek istiyor. Evliliğe haramdan koruduğu için olumlu, sıcak bakılıyor. Ama evelenecekleri kişiyi bulamıyorlar, seçicilik arttı. Evlenecek maddi gücü olmayanlar da var, evlenip boşanmaktan korkanlar da var. Bunlar nedeniyle de hem evliliklerin sayısı azaldı hem de evlenme yaşı arttı” (Erkek, Bekâr, Memur, 28).

3.4.3. Evlenme Biçimlerinde Görülen Değişimlerin Nedenleri

Sosyal ve ekonomik güçler, insan davranışlarını ve ilişkilerini belirlemektedir. İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için içinde bulundukları sosyo-ekonomik ortama ayak uydururlar (Ridgeway ve Dickema, 1992). Ataerkil sosyo-kültürün baskın olduğu ülkelerde, kadınlar feminen rolleri daha çok benimsemekte ve bu rollerin gereğini daha çok yapmaktadır. Dolayısıyla kadınlar eş tercihlerini daha maskülen olan erkeklerden yana kullanırken, kadınlarda feminen özellikler aranmaktadır. Toplumların gündelik hayatına giren cinsiyet eşitliği olgusunun hâkim olduğu ülkelerde ise her iki cinsiyete de maskülen ve feminen roller dağılmaktadır. Böylece, dönüşen sosyo-kültürel yapıda evlenme biçimlerinde ve eş tercihlerinde aranan kriterler genellikle kişilik, akademik, ekonomik, sosyal ve kişisel uyum gibi faktörler olmaktadır. Ayrıca bu kriterlerin daha rahat aranıp bulunabileceği ortamlar ve teknolojik imkânlar da artık gelişmiştir:

“Eskiden evlenilecek bir erkeğin askerlik yapmış olmasına, gücünün kuvvetinin yerinde olmasına, ailesine, soyuna bakılırmış. Şimdi askerlik bir öncelik olmaktan çıktı. Onun yerini üniversite aldı diyebiliriz. Artık; eğitim, para, meslek, makam mevki sahibi olmak, öyle değilse makam sahibi akrabası, tanıdığı olmak, insanlar arasında ya da sosyal medyada tanınmış (fenomen), popüler olmak gibi şeyler güç olarak görülüyor” (Erkek, Evli, İşçi, 34).

“Evlenecek kişilerin istekleri de beklentileri de değişti. Özellikle kızlar evleneceği erkekte maddi imkân, meslek, iş gibi gösterişi olan özellikler arıyor. Erkekler ise daha çok güzelliğe bakıyor sadece” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 23).

“Evlenme biçimlerindeki değişimin sebebi olarak üniversite sayısının ve orada okuyanların artması, teknolojinin gelişmesiyle iletişim imkânlarının çoğalması olarak görüyorum. Şimdilerin üniversite çağı eskilerin evlenme çağına denk geliyor, gençlerin evlenmeye beden en hazır oldukları zamanda üniversitelerde tanışıyor ve evleniyorlar” (Erkek, Evli, Öğretmen, 50).

Kadınla erkek arasındaki çok yakın duygusal arkadaşlık veya aşk ilişkisi olarak tanımlanan flört artık evlenme biçimlerini değiştiren bir başka nedendir. Evlilik öncesi için flört, birbirini daha yakından tanıma evresi diye de nitelendirilebilir. Beyşehir’de de toplumun genelinde olduğu gibi aileler bekâr kız ve erkek arasındaki flörtü normal karşılamaktadır. Bu anlayış da evlenme biçimlerinde görülen değişimin bir nedenidir:

“Eskilerden duyduğumuza göre insanlar görücü usulüyle birbirini tanımadan evlenmekteydi şimdi iletişim imkânları gelişti, evlenmeden önce çiftler birbirini daha yakından tanımak istiyor” (Kadın, Bekâr, Kasiyer, 27).

“Anne babaların kadın erkek ilişkilerine bakışları da değişti. Önceden bir kızla erkeğin bir araya gelerek görüşmesi çok abes gelirken artık normal karşılanmaya başladı. Onu geçtim zaten insanların bu zamanda bir araya gelmesine de gerek yok, internet ortamında, uygulamalar üzerinden rahatlıkla istediklerini yapabiliyorlar” (Erkek, Evli, Esnaf, 44).

“Eskiden büyükler seni evlendirelim artık münasip bir kızla derlerdi, şimdi oğlum sevdiğin bir kız var mı diyorlar. Varsa kimdir necidir öğrenmeye çalışıyor. Korkuyor çünkü ya söylemezse diye” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

3.4.4. Değişen Evlenme Biçimleri ve Yeni Sorunlar

Araştırmada yapılan görüşmelerde Beyşehir'deki evlenme biçimlerinin sosyo-kültürel etkisi aileler ve eşler arası anlaşmazlık, uyumsuzluk ve boşanma yoluna gitme ile evlenme aşamalarında aile büyüklerini hiçe sayma üzerinden okunmaktadır. Düğün ise evliliğin birleştirici ve kaynaştırıcı bir etmeni olarak görülmektedir. Sosyo-kültürel bağlamda değişen evlenme biçimlerinin kültürel bir parçası olan düğünler günümüzde bu özelliğini yitirmiştir. Değişen düğün gelenekleri ve anlayışı ile süresi çok kısalan salon düğünleri evlenecek çiftin ailelerine ve akrabalarına birbirlerini tanıyıp ünsiyet kurabilecek zamanı ve ortamı sunmaktan yoksundur:

“Bundan 22 sene önce, yakın çevreden gariban bir aile, çocuklarıyla bize devamlı gelir giderlerdi. Kazada çocuklardan biri öldü, annelerinin de kolu koptu, çok zor günler geçirdiler. Bir gün dediler ki bizim oğlana bir kız bulalım. Biz buralardan bir kız bulduk ama oğlan dedi ki; benim alacağım kız mobilet sürecektir, motor sürecektir, pantolon giyecek, başı açık olacak. O olmadı. Oğlanın anası sonra kız bulalım diye yine geldi. Ben de dedim ki; siz armudun sapı var üzümün çöpü var derken bokun ocağına düşeceksiniz dedim. Velhasıl oğlan kendisi bir kız buldu, şimdi iki çocukları var dirlikleri yok boşanma notasındalar. Oğlanı gördüğümde ben sana demedim mi oğlum dedim o da haklısın teyze ben şimdi senin lafındayım, her zaman senin dediklerin aklıma geliyor dedi ama iş işten geçti” (Kadın, Dul, 73).

“Evlenme biçimlerindeki değişme akraba, aile ilişkilerini de etkiliyor. Önceden düğünler uzun ve kalabalık olurdu. En az üç gün süren düğünlerde akrabaların neredeyse hepsi gelir, kız ve erkek tarafı birbiriyle görüşmüş olurdu. Düğünde yapılan hizmet, misafirperverlik, hoşgörü ve mutluluk ortamı insanların kaynaşmasına vesile olurdu. Hem yeni tanışanlar birbirine alışır hem uzaktaki akrabalar düğün vesilesiyle gelmiş görüşülmüş hasret giderilmiş olurdu. Şimdiki düğünler çok kısa, birkaç saatlik. Kimse kimseyi tanımadan, görmeden olup bitiyor. Bu da evlilikleri, ailevi ve akraba ilişkilerini olumsuz yönde etkiliyor, eskiden insanların yakınlaşması için oluşan ortamlar artık yok oluyor” (Erkek, Evli, Öğretmen, 50).

Evlenme biçimlerinde başta anne baba olmak üzere aile bireylerinin üstlenmesi gereken rolün önemi evliliğin boşanmaya sürüklenmesiyle anlaşılmaktadır. Mutlu bir evlilik için uzun yıllar konuşup görüşen veya görür görmez birbirini sevip kısa sürede evlenen çiftlerin aile büyüklerine akıl danışmaması, onların onayını önemsememesi ve evleneceği kişinin ailesi ve kendi ailesinin sosyo-kültürel uyumunu göz ardı etmesi ile bu mutlu yuva arzularına ne kadar ulaşabildikleri oldukça tartışmalı bir haldedir. Zira alandaki bulgular evliliklerde eş adaylarının ve ailelerin birbirini en azından çevrenin yardımıyla dahi olsa önceden tanıyıp bilmesi kurulacak evlilik kurumunun sağlıklı bir işleyişle başlayacağını düşündürmektedir. Çünkü birbirini seven kişilerin evlenmeden önce diğerinin olumsuz yanlarını görmesi veya ona sergilemesi pek mümkün değildir. O nedenle eş adaylarını tecrübeyle gören ve duyan anne babaların evliliği onaylaması veya tavsiye etmesi, yani diğer bir deyişle “tercihli evlilik” biçimi savunulmaktadır:

“Eskilerin daha çok yaptığı görücü usulü evliliklerde ailelerin, etrafın tanıdığı bildiği kişi olması faydalı bir şeydi. Günümüzdeki evliliklerde ise eşini evlenmeden önce tanımak ve uygun olup olmadığını anlamak olumlu bir şeydir. Yine keza günümüzde sosyal medyada tanışarak yapılan evliliklerde taraflar bilinmesini istemediği kötü özelliklerini saklayabiliyor ve evlenildiğinde bu saklanan şeyler kendilerine ve ailelere büyük sorunlar çıkarıyor. Kendileri tanışan çiftlerin yaptıkları evliliklerde ise eş, dost, akraba tavsiyesiyle olmadığı ve onların tanımadığı kişilerle yapıldığı için eşler arasında olmasa bile aile ve akrabalar arasında uyum sorunu olabiliyor. Bu da bazen evliliğe ve topluma olumsuz yansıyor” (Erkek, Evli, Güvenlik Görevlisi, 45).

“Evliliklerdeki değişmeler aile geçimini etkiledi. Şimdi benim oğlanın yaşlarındakilere (44 yaş) bunlar normal geliyor, cazip geliyor, bize de heves geliyor. Onlar; devir değişti, kaçınıcı asırdayız diyorlar ama geçim, aile dirliği kaçınıcı asır dinlemiyor. Ailenin huzuru için zaman fark etmiyor. Maddi olarak geçinmek hele ki şu zamanda daha da zor; altını, eşyası ıvırı zıvırı derken bir düğün 200 bin lira, bunun çoğu da borç. Ondan sonra borcu mu ödeyecekler, hayatı mı yaşayacaklar? Didişmeler, kavgalar başlıyor” (Kadın, Evli, 70).

“Şimdiki gençler severek, kaçarak, uçarak evleniyorlar ama üçüncü ayda da boşanıp, ana babasına geri dönüyorlar” (Erkek, Evli, Emekli, 65).

“Evlenme biçimlerinin değişmesi boşanmaları artırdı. Önceden aileler çocukları için seçtiği eş adayını ailesiyle, çevreden edindiği bilgilerle ölçüp biçip seçiyordu. Bu evliliklerin daha sağlıklı yürümesini sağlıyordu. Şu anda kişi kendi başına bir ayda iki ayda tanıdığı kişiyle hemen evleniyor. Daha doğrusu tanıyamıyorlar ve bir yıl iki yıl gibi kısa sürede boşanıyorlar. Neden? Şu huyunu sevmedim ya da şundan dolayı, bundan dolayı ben boşanıyorum diyor. İki taraf da mağdur oluyor” (Erkek, Evli, Esnaf, 71).

“Toplumda en sorunlu evlilikler büyüklerin hiç müdahale edemediği, evleninceye kadar çocuklarına sözlerinin geçmediği evliliklerdir. En doğrusu bana göre büyüklerden, anne babadan tavsiye almak, onların onaylayacağı bir kişiyle ve evlenme biçimiyle evlenmek” (Erkek, Evli, Esnaf, 52).

“Benim bulunduğum apartmanda on dokuz aile var, bunların içinde görücü usulü bir ya da ikidir. Diğerleri muhakkak tanışarak görüşerek veya okul hayatı, iş hayatı birlikteliği ile oluşan evliliktir. Bu da aileleri yüzde yüz etkiliyor. Çocuklar okulda tanıştığı kızla oğlanla evlenmek istiyor ama aileler birbirini tanımıyor, aileler birbirine uygun mu düşünmüyorlar. Doğal olarak evlenecekleri zaman da evlilikten sonra da aileler uyuşmadığı zaman sorunlar çıkıyor, aileler dağılıyor” (Erkek, Evli, Çiftçi, 48).

“Ben Beyşehir’de iyi tanıdığım bir arkadaşın çocuğunda gördüğüm evliliği söyleyeyim. Benim arkadaşın kızı bir zamanlar yanıyordu, ölüyordu, bitiyordu ve sevdiği oğlana kaçtı, anasından babasından gizli nikâh yaptı. Öyle olunca bunları evlendirdiler. Ana babasına bir süre küstüler, gelip gitmediler. Şimdi boşandı, artık ailesinden kıymetli kimse yok” (Kadın, Evli, Ev Han., 54).

“Evlenme biçimlerinin bu şekilde değişmesi yani danışmadan etmeden, karşı tarafın ailesini kendisini tam tanımadan acele karar vererek evlenme biçimleri toplumu tabi ki olumsuz etkiliyor. Bırakın Beyşehir’i bizim köyde dahi evliliklerin yarısından fazlası boşanmaya gidiyor. Çocuklar, gençler de bunları görüyor. Artık evlenmek mi istemiyor korkuyor mu, evlenmeye soğuk bakıyor. Acaba ben de mi böyle olacağım diyor” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

Katılımcıların ifadeleriyle sosyo-kültürel bir kurum olan aile ve aile üyelerinin rolleri üzerinde evlenme biçimlerinin etkilerini açıkça görmek mümkündür. Severe, tanışarak, konuşarak deyimleriyle halk arasında adlandırılan evlenme biçimleri büyük ölçüde aile büyüklerinin düşünceleri ve tecrübeleri önemsizmeden gerçekleştiği için uyumsuzluk ve anlaşmazlık nedeniyle yapılan boşanmalara zemin hazırlamaktadır. Bu sosyal gerçekliği fark eden bekâr gençler ikilemde kalmaktadır. ‘Görücü usulü’ ya da ‘tercihli evlilik’ biçimleriyle eş adayını ailenin seçimine bırakmayla ‘tanışıp anlaşarak’ evlenme ya da ‘rastlantı sonucu aşk evliliği’ biçimleriyle eş adayını kendi kendine bulma ikilemi onlara daha önce bahsettiğimiz “modern görücü usulü” evlilik biçiminin kapılarını aralamaktadır. Çünkü toplumda yaygınlaşan boşanmaların nedenlerini fark ettikçe kendi evliliğinin boşanmayla neticelenebileceği kaygısını ancak bu biçimde bir evlenmeyle aşabileceğini düşünmektedir. Nitekim bu evlenme biçiminde aile onayı da tanışıp konuşarak anlaşmak da hatta flört de yer almaktadır.

3.4.5. İdeal Eş ve Eş Seçimi Hakkındaki Görüşler

İnsanın hayattaki en önemli kararlarından birisi hiç şüphesiz eş seçimi olarak bilinmektedir. Bir evlilik ilişkisini duygusal anlamda devam ettirebilmek, evli bireyler arasında olması gereken uyumun kalitesine bağlıdır ve bu uyum evlilik ilişkisine katkı sağlamakla kalmayıp bireysel hayatın her alanına olumlu yansımaktadır (Canel, 2007). Dolayısıyla eş seçimi ve buna bağlı olarak mutlu/uyumlu bir evlilik, kişisel bir tercihin etki alanını aşarak toplumsal bir anlam kazanmaktadır.

İnsanların nelere dikkat ederek eşlerini seçtikleri pek çok bilimin ortak konusu olsa da bireyin eş seçimiyle sosyal yaşamı nasıl biçimlendirdiği ve sosyal yaşamın eş seçimi üzerine etkileri daha çok sosyolojiyi ilgilendirmektedir. Eş seçimi neticesinde birey elde edeceği, gerek sosyo-kültürel gerek sosyo-ekonomik aile ortamını, birlikte yaşayacağı insanları, çocuklarının kimlerle ve hangi şartlarda büyüyeceğini çevresine göstermiş olmaktadır (Özteke, 2015). Bu açıdan eş seçiminin toplumsal değişimlerden etkilenmemesi mümkün görünmemektedir.

Araştırma için yapılan görüşmelerde katılımcılara, bir eşte olması gerektiğini düşündüğünüz özellikler ve evlenecek olsanız seçeceğiniz eş adayında dikkat ettiğiniz özellikler veya gelin/damat adayınızda görmeyi istediğiniz özellikler nelerdir şeklinde

sorular yöneltilmiştir. Bu sorular doğrultusunda katılımcıların eş adayında arzu ettiği kişisel özellikler; başta güzel ahlak, namus, vicdan, sadakat, nezaket gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Bu kavramların açılımına bakıldığında toplumda eksikliği hissedilen güzel hasletler ve davranışlar olduğu görülmektedir. Ayrıca bu özellikler ve davranış kalıpları kişilerin öznel isteklerinden bağımsız olarak kendi çekincelerini, korkularını ve başlarına geleceğini tahmin ettikleri yaşam tarzının aksini tarif etmektedir. Bunun yanı sıra yaşamakta oldukları hayatın sorunlarını, bizzat karşılaştıkları, göğüs germek durumunda kaldıkları sıkıntıları da göstermekte; Beyşehir’in, aile içi ve insanlar arası sosyal ilişkilerinden oluşan sosyal ve kültürel dokusunu kelimelere yansıtmaktadır.

Namus, ülkemizin genelinde olduğu gibi Beyşehir’de de toplumsal cinsiyetin ürettiği anlayışa göre algılanmaktadır. Kadınla erkeğe biçilen rol ve kişilik özellikleri biyolojik farklılıklardan ziyade sosyo-kültürel anlayışların kapsamında gelişmektedir. Erkeğin namuslu olması gerekir ama kadın namuslu olmak zorundadır. Keza nezaket sadakat ve itaat kadına has olmazsa olmaz özelliklerden sayılmakta, erkekten ise; kötü alışkanlıkları olmaması, evine bağlı ve çalışkan olması, helal kazanması, incitmeyen, kırmayan, medeni ve vicdanlı olması beklenmektedir. Kadın, mahrem ve özel alanların temsilcisi, erkek ise eğitimiyle, görgüsüyle, konuşma adabıyla kamusal alanın ailedeki temsilcisi görülmektedir:

“Damadımın her şeyden önce güzel ahlaklı temiz bir insan olmasını; sigara, alkol kullanmayan, dışarıya aşırı bağımlılığı olmayan, empati yapmayı bilen, insana değer veren, incitmeyen, medeni, Allah korkusu olan biri olmasını isterdim. Gelinimde bunlarla birlikte en önemlisi namuslu olması, tabi erkekte de olmalı ama kadın daha önemli” (Erkek, Evli, Teknisyen, 46).

“Eş dediğin iyi geçinecek; varken var yokken yok, hep beraber olacak. Saygılı, sadık olacak, Eşini aldatmayacak biri olmalı. Eşinin istemediği şeyleri yapmayacak yani kocası bazı şeylere izin vermiyorsa onda inat etmeyecek ısrar etmeyecek” (Erkek, Evli, İşçi, 42).

“Okuması önemli değil, işi olsun, devamlı olsun, evini geçindirsin yeter diyorlar artık. Adam namuslu, evine sadık olsun ister herkes. Erkeklerinse çoğu çalışan kadın istiyor” (Kadın, Evli, 66).

“Eveleneceğim ya da damadım olacak kişinin medeni olmasını isterim. Görgülü, kültürlü olmalı, nasıl konuşacağını bilmeli. Kırmamalı, vicdan sahibi olmalı. Vicdan benim için olmazsa olmazdır” (Erkek, Evli, Polis, 43).

“Damadımda ne isteyeyim yavrum güler yüzlü olsun, hoş sohbeti olsun, saygılı olsun, çalışkan olsun, helal kazansın yeter” (Kadın, Dul, 63).

“Kişisel özellik olarak nezaket olmazsa olmazdır. Bir kadının nezaketli olması lazım değilse evlenmem. Eğitim durumu önemli değil ama en azından bir lise mezunu olmasını isterim” (Erkek, Bekâr, Memur, 24).

Kadının toplumsal kimliğine dair görüşmelerden ortaya çıkan bir başka bulgu da anneliktir. Annelik rolü kadının eş olarak seçilmesinde etki eden en önemli faktörler arasındadır. Ayrıca bu rol kadının iş hayatı ve çocuğun yetiştirilmesiyle ilintili olarak düşünülmektedir. Kadının çocuğa ve eşe vakit ayırması gerekliliği çalışma hayatından önce gelir, ta ki sosyo-ekonomik şartlar ve sosyo-kültürel değişimler nedeniyle ailenin geçimi için kadının da çalışmasının gerekli olduğuna dair toplumsal muvafakat çıkana kadar. Bu durumda kadının çalışıp çalışmaması ve buna bağlı eş tercihleri de daha çok sosyal baskılardan arınmış bireysel nedenlere dayanır:

“Şimdi bu elbette kader, biz belirleyemiyoruz ama maddi durumum iyi olursa çalışmasını istemem, ailesine ve çocuklarına zaman ayırmasını isterim. Sevgisiz aile bireyleri topluma faydalı olamıyor. Sevgisiz yetişen çocukların psikolojik dengesi bozuk oluyor. Öksüz çocuklara bakarsanız içinde hep bir eksiklik olduğunu görürsünüz. Onun gibi” (Erkek, Bekâr, Öğrenci, 21).

“Karşılıklı sevgi saygı anlayış olmalı. Ahlaklı olmasını, kapalı olmasını isterim. Çalışıyor olması da maddi destek olması açısından tercihimdir, hem kendi evleneceğim kişi için hem gelinim için” (Erkek, Evli, İşçi, 36).

“Evleneceğim kişinin iyi bir anne olmasını isterim. Çocuğumuza örnek olabilecek biri olmasını tercih ederim. Kapalı olmasını tercih ederim ama açık olsa da olur. Çalışsa da olur çalışmasa da” (Erkek, Bekâr, Memur, 28).

“Gelinimin çalışmasını istemem, çocuklarına baksın. Kapalı olmasını isterim ama öyle kabul ettilerse de karışmam” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

Eş tercihinde etkili olan bir başka önemli husus da din ve dini ahlak olgusudur. Modern toplumlarda bu olgunun kaybolmak üzere olduğu görülmektedir. Buna neden olansa M. Gluckman göre ne bilgi, bilim ve teknik birikimde ne de düşüncede yaşanan gelişmelerdir. Bu durum daha ziyade insanların karmaşık sosyal ilişkilerinin değişerek yalınlaşmasıyla açıklanabilmektedir (Hamilton, 1998: 42). Çünkü bu türden karmaşık, kalabalık ve yüz yüze ilişkiler barındıran geleneksel bir toplumda bireyler kendilerini davranışlarından sorumlu hissetmektedir. Modern toplumlardaysa failin belirsizleştiği, eylemin etkisizleştiği ve çevrenin kendi inisiyatifi dışında belirlendiği bir sosyal yapı vardır ki bireyler gelişen ve değişen her türlü olumsuzluğun sorumluluğunu bu sosyal yapıya yüklemektedir. Katılımcıların kendileri de her ne kadar böyle bir sorumluluğun paylarına düşecek kadarını üstlenip üstlenmedikleri bilinmese de Beyşehir’de hala dini değerlerin sosyal ilişkilerde birtakım sorumluluklar getirdiğine ve Beyşehir’in halen bu tip geleneksel bir toplum yapısına haiz olduğuna inandıkları veya bunun var olmasını istedikleri ifadelerinden anlaşılmaktadır:

“Eğer dinsizse, İslam’a karşı, Müslüman değilse kesinlikle izin vermem oğlumun böyle biriyle evliliğine. Ama açılmış kapalıymış, zenginmiş fakirmiş, ailesi şöyleymiş böyleymiş onlar önemli değil” (Erkek, Evli, Esnaf, 44).

“Benim evleneceğim kişi önce dosdoğru olacak. Saygı duyabileceğim birisi olmalı. Anne-babasına çok iyi davranıyor olmalı. Dinimizin emirlerinden olan anne-babaya saygılı olmayı, iyilik yapmayı bilen birisi otomatikman size de iyi davranmayı biliyor. Onun için biraz daha İslami ilkelere göre yaşayan birini tercih ederim” (Kadın, Bekâr, Kasiyer, 27).

Din olgusu kapsamında değerlendirilebilecek ve erkek katılımcılara eş tercihi için dolaylı olarak sorulan bir diğer konu da eş adayının başının açık olup olmamasına veya giyim kuşamına dikkat edilip edilmemesidir. Bu konuda katılımcıların görüşleri kadının giyiminin her ne kadar dini değerler ile bağdaştırıldığını kanıtlar nitelikte olsa da Beyşehir’de toplumun başörtüsünü yani kapalı veya açık olmayı dindar olma ile bir tutmadığını göstermektedir. Zira dini inanç, değerler ve yaşam tarzı eş adayında olması istenilen ayırt edici özellikler arasındayken başörtüsü dini mahiyetinden uzaklaştırılıp sosyo-kültürel bir mahiyete bürünerek, dinsel referansının yerini toplumsal referansa bırakmış ve eş tercihi konusunda ayırt edici kriter olma özelliğini yitirmiş durumdadır:

“Başı açık veya kapalı ben ona bakmam ama dindar olmalı, yani en azından Müslüman olması gerekli. Gelinim için de kendi eşim için de maddi gücümüz varsa çalışıp çalışmamaları önemli değil. Giyim konusunda başı açık olabilir ama çok açık, ne bileyim mini etek, şort giymesini istemem. Normal edepli giyinsin. Fazla modernliğe karşıyım” (Erkek, Evli, İşçi, 42).

“Abdestli namazlı olsun, namaz imanın direğidir” (Kadın, Evli, 70).

“Çalışıp çalışmamasından ziyade ahlaklı olması önemlidir. Eğer ahlakı varsa çalışmasında veya giyinmesinde bir sakınca olmaz zaten. Gerçekten ahlaklı olan insan bunlara zaten dikkat eder. Aslında pek doğru değil ilerisi için konuşmak ama gönlüm ister ki İslam şeraitine uygun yaşayan biriyle evleneyim. Benimle evlenecek kişiye böyle yaşamayı kabul edip etmediğini sorarım. Giyimi kuşamı ona göre olmasını isterim. Ailesinin veya kendisinin maddi durumunu önemsemem” (Erkek, Bekâr, Memur, 24).

“Neyle karşılaşacağımızı bilemiyoruz, kesin konuşmak doğru olmaz. Oğlum açık birini kabullenmişse saygı duyarım ama ben tercihen gelinimin örtülü olmasını isterim, öbür tarafı da düşünmek gerekiyor. Eğitim konusunda tabi ki eğitilmiş, kültürlü olmasını isterim” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

“Önce terbiye saygı... Oturmasını kalmasını bilecek, çıplak olmayacak, kapalı olacak. Evin içinde ne giyersen giy ama dışarıya çıkıp daracak giyinip her tarafı meydana çıktıktan sonra neye yarayacak o gelin” (Kadın, Dul, 73).

Katılımcıların ideal eş ve eş seçimi hakkında görüş belirtirken geleceğe dair konuşmaktan çekinmeleri ve kesin ifadelerden kaçınmaları da dikkate değerdir. Çünkü bu, insanların beklentileriyle sosyal gerçekliğin uyuşmadığının farkındalığını gösterir. Toplumda yadırganabilecek her şeyin sosyo-kültürel değişme değirmeninde öğütülüp yenilir yutulur hale gelebileceği ve böylece eş seçiminde sınırların sosyal konjonktüre göre biçimlendiği açıkça görülmektedir:

“Evleneceğim kişide şu olursa kesinlikle evlenmem diyebileceğim bir şey yok. Benden önce cinsel ilişkiye girmiş olsa bile bir şey demek istemiyorum. Çünkü Allah’ın karşımıza ne çıkaracağı belli olmaz. Açık biri olursa da kolayı var, konuşur kapatırız. İkna ederim” (Erkek, Bekâr, Öğrenci, 21).

Eş seçiminde etkili olan bir başka husus da eş adaylarının aileleridir. Ailelerin anlaşması ve uyumu ideal bir evlilik için gerekli görülürken, evlilikten sonra ailelerin tutum ve tavrı ile evlilik öncesi dönemde eş adayının ailesi tarafından iyi yetiştirilmesi özellikle aile büyüklerinin eş seçiminde önem verdiği kriterler arasındadır:

“İdeal evlilik için öncelikle ailelerin kaynaşması gerekir. Ailelerde olan anlaşmazlık çocuklara da sirayet eder. Tabi sonrasında kızla oğlan da anlaşıp birbirini sevmesi lazım” (Erkek, Evli, Öğretmen, 50).

“Ailesi için, çocuklara karışmasın isterim. Çocuğuna karışıp ailesini yönetmesini istemem. Aile konusunda bunlara dikkat ederim tabi ki kim dikkat etmez. Ama söz geçirebilecek miyiz bilmiyorum” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 40).

“Bunların hepsi nasip ama eşimin ya da gelinimin ailesine de dikkat ederim. Çok sosyetik olmalarını istemem” (Kadın, Evli, Sekreter, 33).

“Oğlumun evleneceği kişide aile kültürü olmalı ki bana, eşime saygısı olsun. Bizi ana-baba bilip önümüzden geçmesin” (Erkek, Evli, Esnaf, 52).

“Önce saygı olacak, saygı olduğu zaman sevgi zaten arkasından gelir. Şimdikilerde saygı yok. Büyükle konuşmuyor, küçükle konuşmuyor. Elllerinde birer telefon, telefonla ilgileniyorlar, telefonlarla evlenecekler herhâlde. Zaten telefonla evleniyorlar. Sonra da ne karının kocaya saygısı oluyor ne de kocanın karıya sevgisi” (Kadın, Evli, 66).

Evlilikte eş seçimine tecrübenin kattığı değeri görmek açısından daha önce bu deneyimi yaşamış kadın bir katılımcının şu söylediklerine de kulak vermek gerekir ki bunlar evlilikte erkeğin aile içi rolüne ve ev içi hareket kabiliyetine dair çıkarımlarda bulunmamıza yarayacaktır:

“Ben şimdi evlenecek olsam; ‘sabah gitsin akşam gelsin’ öyle biriyle evlenmek isterdim. Evde durmasın” (Kadın, Evli, Ev Hanımı, 49).

İnternet teknolojisinin gelişimi ve birdenbire karşılaştığımız pandemi koşulları evden yönetilebilen yeni iş modellerinin hayatımıza hızla girmesini ve hayatımızın da eve sığmasını sağlamıştır. Bu durumda eşlerin evde bir arada kalma süreleri hiç alışık olmadıkları kadar uzamış, böylece eşler arası çatışma ihtimali ve kadına yönelik fiziki

ve psikolojik şiddet oranı giderek artış göstermiştir (Ünal ve Gülseren, 2020). Ayrıca erkeklerin bu yeni normal karşısında ev içi boş vakitlerini değerlendirmek veya ailevi uyumu sağlayabilmek adına toplumsal cinsiyette kadına atfedilen dışıl rol ve görevlere meylettiklerine rastlanılmıştır (Kaya ve Yaşar, 2021). Bu bağlamda ideal eşi belirleyen ve eş seçimini etkileyen faktörler arasında kadının eve ayırdığı vaktin değerlendirildiği kadar erkeğin de evde bulunacağı sürenin değerlendirilmesi gündeme gelmektedir.

3.4.6. İdeal Evlenme Biçimi Hakkındaki Görüşler

İdeal evlilik herkesin kendi dünya görüşüne, kültürüne ve yaşam şekline göre değişkenlik gösteren bir varsayımdır. İdeal evlenme biçimi de bundan farklı değildir. Kişiden kişiye hatta kişinin yaşamının her evresine göre birkaç kere değişebilen esnek bir davranış kalıbıdır. Ancak bizim için asıl olan bireysel düşüncelerden yola çıkarak toplumsal olanı bulmak, ideal evlenme biçimi hakkındaki görüşlerin topluma sirayet eden yönlerini araştırmaktır. Bu doğrultuda yapılan görüşmelerde katılımcılardan elde edilen bulgulara göre Beyşehir toplumu, ideal evlenme biçiminin anahtar ögesi olarak aileyi görmektedir. Evliliğin ilk adımı sayılabilecek olan çiftlerin tanışması sırasında veya sonrasında ailelerin bu birlikteliğe dâhil edilmesi yapılacak evliliğin sıhhati için elzem olduğu düşünülmektedir. Zira ideal bir evliliğe giden yol aile büyüklerinin eş adaylarını, çiftlerin ve ailelerin birbirine uyumunu tecrübe süzgecinden geçirdiği ‘rıza’ müessesesinden geçmektedir. İdeal evlenme biçimi için toplumda yaygın olan kanaat, ailelerin ortak düşünce ve kültürde buluşması ve öngörülerinin dikkate alınmasıdır:

“Bana göre en ideal evlenme biçimi; tanışarak, konuşarak ailelerin de rızası alınarak yapılan evliliktir” (Kadın, Bekâr, Öğrenci, 23).

“Evlilikte en iyisi önce oğlanla kız anlaşacak, sevecek sonra ailelerin anlaşması da şart. Oğlanla kız anlaşsın da yeter diyoruz ama yanlış bu, aileler de anlaşmalı. Aileler oturacak bir sofrada yemek yiyecek, birbirinin derdiyle dertlenecek yoksa evlilik düzgün yürümez” (Kadın, Dul, 63).

“Karşılıklı sevginin olmasıyla ideal bir evlenme biçimi gerçekleşebilir. Biraz sakıncalı bir laf olacak ama bir süre hayatı beraber yaşayacaklar, sonra evlenecekler. Tanışıp konuşacaklar, bu birkaç ay olur daha uzun olur. Aileler de tanışır bu sürede böylece anlaşılıp evlenilir” (Kadın, Evli, Sekreter, 33).

Ailenin anahtar rol üstlendiği evlenme biçimlerinin başında görücü usulü gelir. Görücü usulü evlilikte gelenekselin yerleşik ifadesidir. Sosyal ve kültürel değişmelerin etkisiyle toplum tarafından evlenme biçiminden çok bir tanışma biçimi olarak algılanır olmuştur. Onun için toplumda birçok görücü usulü tarifiyle karşılaşmak mümkündür. Bunların ortak noktası ise eş adaylarının bir rastlantı sonucu değil aile bireyleri, cemaat üyeleri, iş arkadaşları gibi bir vesileyle tanışması, daha doğru bir ifadeyle tanıştırılması ve tanışma, konuşma ya da flört etme faslının süresi uzatılmadan, belirli ahlaki sınırlar korunarak ailelerin müdahil olduğu bir evliliğin gerçekleştirilmesidir. Diğer bir esas da görücü usulünde bir danışılının olması ve tecrübesiyle eş adayına yol göstermesidir. Kimi katılımcı ise görücü usulü evliliği, eşlerin birbirini evlilikten sonra keşfetmesine olanak tanınması açısından uzun süreli flört sonucu evliliklere göre daha heyecanlı, ilgi çekici ve bıkkınlıktan uzak, yeniliklere açık olarak düşünmektedir:

“Görücü usulünde yakın da olsa uzak da olsa nerde durduğunu, nerde gezdiğini, ailesini bilirsin. Şimdi evlenecekler telefonda efendi gibi konuşuyor ama aslını ne bilecen. Görücü usulü her zaman iyidir” (Kadın, Dul, 73).

“Ben kendi torunumdan pay biçeyim. Bir kaç sene önce bizim torun bir kızla tanışmış. Birlikte konuşurken dedim oğlum bu kız kimlerden, hangi köylü dedim, o da söyledi. Oğlum dedim o köyde alevi çok bak haberin olsun dedim. O da bir gün kıza sormuş, kız aleviyiz ama biz de abdest alıp namaz kılıyoruz demiş ama bizimkinden farklı tabi. Ondan sonra koptular, bitti. Ben istemedim. Kendi çevrenden köyünden olsa kimin ne olduğunu bilirsin. Dışarıdan oldu mu soruştursan da el sana bu kötü der mi hiç, demez, bilemezsin. Diyenler de olur ama onu sevmeyenler der, doğru mu değil mi belli olmaz” (Kadın, Evli, 70).

“Bence en iyi evlenme biçimi görücü usulüdür, ama şöyle; genç kendi eş adayını seçecekse seçer, flört edeceklerse ederler ama büyüklere danışarak. Anayı babayı dinleyecek, kararlarına saygı duyacak” (Erkek, Evli, İşçi, 42).

“Görücü usulü evlilikler daha sağlam oluyor. Flört ederek evlenenler beraber yaşıyor, her şeyi yapıyor, her şeylerini biliyorlar, sonra da bıkıyorlar. Görücü usulü evlenenler kırk senede anca tanıyor birbirini. Benim hanımın bilmediğim yeni yeni huyları çıkıyor daha (gülüyor)” (Erkek, Evli, Esnaf, 71).

“Eğer en baştan çok altın istiyorsa, onu alın bunu alın diyorsa o kızıdan korkmak lazım. O, onun ilerisi için düşündüğü tazminatıdır. Aklında ayrılmak vardır. Amma halimize göre altınımızı, halamatımıza göre halatımızı taşıyalım, ayağımızı yorganımıza göre uzatalım, ilerde çalıştıkça yaparız diyorsa sen ondan korkma. Böyle eşle evlenilir, en iyi evlilik şekli budur” (Kadın, Dul, 78).

Her insanın yaşam ve evlilik deneyimleri farklı farklıdır. Katılımcılardan evli olanların deneyimlerini düşüncelerine aktardıkları hemen fark edilebilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi evlenme biçimleri hakkındaki görüşler, sosyo-kültürel değişmelerin etkisiyle ve yaşanan her bir deneyimle tekrar tekrar yenilenmektedir. Katılımcılardan bazılarının görücü usulü evliliği bazılarınınınsa aşk evliliği diye tarif ettiği, bireyselliği öne çıkaran evlilikleri istemesi veya ideal evlenme biçimi olarak görmesi yaşanmamış her deneyimde hayallerdeki ideal evliliğin arandığına kanıt olarak gösterilebilir.

“Kişiden kişiye ve yaşına göre evlenme biçimi, eş tercihi değişir. Benim tercihim âşık olarak evlenmekti ama benim karıyı bana babam alıverdi. Yani baba yadigârı, âşık olarak evlenemedik” (Erkek, Evli, Esnaf, 52).

“Bugün evlenecek olsam yine aynı şekilde kendim gördüğüm tanıştığım kişiyle evlenmek isterdim” (Kadın, Evli, Sekreter, 33).

“Aşırı dindar, ehlişünnet biriyle; eğitilmiş, kültürlü, ileri görüşlü, hem demokrat hem dindar biriyle evlenmek isterdim. Kafa yapıları çok değişti artık. Şimdiki aklımla o yaşta olsaydım, kızı da ailesini de kendim bulur, araştırır, o şekilde evlenirdim” (Erkek, Evli, Teknisyen, 46).

Yalom (2014): “İdeal evlilik ilişkisi her iki insanın da yaşamını sürdürmesi için bu ilişkiye muhtaç olmadığı zaman kurulandır” diyerek evlilik temelinin çıkar, mantık veya maddiyat gibi gerekçelere dayandırılmaması halinde idealleşebileceğini söyler.

“En iyi evlenme şekli maddi imkânlarla kavuşmadan yani bir iş sahibi, makam sahibi olmadan tanışıp yapılan evliliktir. Ekonomik kaygı gütmeden, maddiyatı düşünmeden evlilik kararı almak iyidir” (Erkek, Evli, Sağlık M. 29).

Yukarıda da ifade edildiği üzere giderek maddileşen insan ilişkileri artık ailede, evlilikte ve eşler arasında beklenen sevginin samimiyetini bizlere sorgulatmaktadır.

SONUÇ

Aile ve evlilik kurumu birbiri ardına işleyen dönüşümlü ve geçişken sosyolojik evrelerden oluşan tarihsel süreçteki ilerleyişini ve değişimi sürdürmektedir. İnsanların hayatları boyunca içinde bulunduğu ve uyguladığı bu iki kurum toplumsal ve kültürel yaşamın da temelini oluşturmaktadır. Her toplumun kendine has kültür kalıpları, değer yargıları, kuralları, inançları ve düşünce sistemi olması toplumların da sosyo-kültürel yapılarını farklılaştırır. Dolayısıyla aile ve evliliklerin oluşumunu toplumların kendine özgü sosyo-kültürel yapıları ve şartları bağlamında değerlendirmek gerekir.

Birçok uygulama biçimi olmakla birlikte evlilik; biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları gideren aileyi meydana getirirken, esas itibariyle toplum tarafından onanan karşıt cinsten ergin iki kişinin törelere ve yasalara bağlı kalarak kurdukları birlikteliği ve ilişki türünü temsil etmektedir (Tan, 1976). Toplumlarda kiminle, nasıl, ne şekilde ve hangi şartlarda evlenilebileceğinin bilinen belirli kuralları vardır. Evlilik ilişkisinin davranış kalıpları üzerinden yürütmesi evliliğin toplumbilimi tarafından incelenmesine imkân tanımaktadır. Evlenme olgusu bu davranış kalıplarıyla sosyal ilişkileri düzenler ve aile birliğinin devamlılığını, meşruiyetini, ciddiyetini ve soyun takibini sağlamak için sözleşmeye tabi tutulur. Evliliğin toplum içi veya toplumlar arası akraba ilişkileri ile coğrafi, siyasi, ekonomik, stratejik, sosyal ve kültürel birçok önemli etkisi olduğu gibi aynı faktörlerden etkilenip değişmeye de bir o kadar açık olduğu söylenebilir.

Aile ve evlilik kurumu ile evlenme olgusu birçok çalışmada ele alınıp araştırma konusu yapılmıştır. Keza toplumsal değişmeler de sosyal bilimlerin üzerine kurulduğu bir araştırma alanıdır. Ancak bu çalışmayı ayrıcalıklı kılan şey toplumsal ve kültürel ortaklığını en iyi yansıtabilecek olgulardan biri olan evliliği, önceki çalışmalarda pek rastlanılamayan evlenme biçimleri boyutunu sosyo-kültürel bağlamda incelemesidir. Ayrıca araştırma alanı olarak Beyşehir tercihinin, Anadolu'nun kadim sosyo-kültürel tarihini kentsel dokusunda barındırması açısından isabetli olduğu düşünülmektedir. Araştırmada, Beyşehir'deki insanların toplumsal ve kültürel değişme algısı ve anlayışı, değişmelerin Beyşehir'de hissedilen etkisi, nedenleri ve etki eden faktörleri ile sosyo-kültürel değişmelerin aileye, evliliğe ve evlenme biçimlerine nasıl etki ettiği, nedenleri ve etki eden faktörleri sorgulanmış, sosyo-kültürel değişme bağlamında Beyşehir'deki evlenme biçimlerinde görülen farklılaşmalar anlaşılmaya çalışılmıştır.

Toplumsal değişmeler ister kısa isterse uzun vadeli olsun insan ilişkilerini ve davranışlarını değiştirmekte, sosyo-kültürel yapının unsurlarını etkileyerek dönüşüm yaşanmasına neden olmaktadır. Toplumsal yapı ve kurumlarda, olumlu veya olumsuz şekilde birbirini etkileyerek meydana gelmekte olan sosyo-kültürel değişimler oldukça kapsamlı ve karmaşık bir nedensel ilişkiler örüntüsünde gerçekleşmektedir. Özellikle sanayileşmenin ekonomik alandaki ve kentleşme ile modernleşmenin kültürel alandaki toplumsal etkisi aile yapısına yeni bir biçim kazandırmıştır (Bayer, 2013). Toplumsal sistemde büyük dönüşümlere neden olan sosyo-kültürel değişmeler, toplum üyeleri ve aile fertleri arasında ilişkileri, kopukluğa, soğukluğa ve yabancılaşmaya sürüklemiştir. Oysaki aile, geleneklere bağlı, maddi ve manevi tüm değerleri nesilden nesile aktaran sosyal bir kurum olarak toplumsal sistemin bütünleştirici bir parçasıdır.

Dolayısıyla ailenin bu sistem içerisinde birtakım sosyo-kültürel fonksiyonları bulunmaktadır. Ailenin yapısı ve fonksiyonları toplumun yapısında görülen değişmeye benzer şekilde farklılaşmaktadır (Özkul, 2013). Toplumsal yapı, insanlardan ziyade insanların paylaştıkları; değerler, kültürel bağlar, uyulması gereken kurallar, davranış biçimleri ve bireyler arasında gerçekleşen her türlü ilişkidir (Fichter, 2016). Araştırma bulguları Beyşehir’de bu ilişkilerin, özellikle gençler olmak üzere toplumun genelinde saygı ve sevgi bağlamındaki davranışlar açısından yozlaştığını ve erozyona uğradığını göstermektedir. Bu, genel itibari ile insanların; birbirinden uzaklaşması, zamanla araya giren soğuklukla ilişkinin tamamen kopması, yardımlaşmanın olmaması, bencilleşme, yalnızlaşma, duyarsızlaşma, sığlaşma yani bir derinliği, samimiyeti olmayan, çoğu zaman menfaat üzerinden yürüyen ilişkiler haline gelmesi şeklinde ifade edilmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi toplumsal yapıdaki değişme, aile ilişkilerinde de benzer değişmelere neden olduğu anlaşılmakta, araştırma bulguları aile yapısının ve akraba ilişkilerinin sadece bir tanıdık düzeyine inecek kadar zayıfladığını göstermektedir.

Beyşehir’de sosyo-kültürel değişmeler genel itibariyle teknolojik gelişmeler üzerinden değerlendirmektedir. Zamanla yaygınlaşan internet ve entegre olduğu akıllı cihazlar ve de bunlar aracılığıyla kullanılan sosyal medya uygulamaları toplumu etkisi altına alarak toplumsal ilişkileri değiştirdiği düşünülmektedir. Ailedeki değişimlere ise çocuk sayısında azalış öneminde artış, kadınlara verilen haklar, kadının iş hayatı, buna bağlı olarak anne-baba rolleri arasında fark kalmaması neden olarak görülmektedir.

Sanayi devriminin etkisiyle ortaya çıkan kent toplumlarının aile yapısı zamanla küçülmeye uğramıştır. Yeni yapı, 1949 yılında antropolog Robert Murdock tarafından “çekirdek aile” olarak kavramsallaştırılmıştır. Çekirdek aile; cinsel, ekonomik, üreme ve yetiştirme işlevlerine sahip, akrabalık ilişkilerinden göreceli de olsa soyutlanmış, eş seçiminden yaşam koşullarına, mekân seçimine kadar kadın ve erkeğin ortak karar verdiği, soyun ve otorite dağılımının eşitliğe dayandığı ve mülkiyetin bütün çocuklara geçebildiği dolayısıyla cinsiyet ayrımının yapılmadığı bir ailedir (Çağan, 2011: 91). Çekirdek ailedeki ‘çekirdek’, tözsel anlamda bir öze, yaşamın sürekliliği anlamında kurucu bir özneye veya tohuma, metafor olaraksa diğer toplumsal değişmelere uygun olarak tüketilmeye müsait bir gerçekliğe göndermede bulunur. Bu doğrultuda Can’ın, kurucu özne gerçekliğini yani üretici niteliğini önceleyen tohum (seed) metaforunun yerine tüketilen çerez (nut) metaforunu yerleştirerek kavramsallaştırdığı “çerez aile” kavramı (Can, 2014), günümüz toplumlarında sosyo-kültürel bağlamda değişen aile yapısını ve ilişkilerini daha iyi açıklamaktadır. Nitekim araştırmada elde edilen bilgiler de; çözülen, parçalanmış ve tamamlanmamış nitelikleriyle boşanma, aldatma, nikâhsız birlikte yaşama gibi hastalık arz eden ve işlevlerini kaybettiğini gösteren sorunlarıyla çekirdek ailenin artık çerezleşmekte olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Evlilik bireylerin yaşamında en önemli dönüm noktalarından birisidir. Anadolu gibi güçlü aile bağlarının olduğu ve evliliğin çok yaygın olduğu toplumlarda, sosyo-kültürel bağlamda toplumsal değer ve normların evlilik tercihleri ve pratikleri üzerinde çok önemli etkileri olmaktadır. Bu nedenle evlenme biçimleri incelemesinde dikkate alınması gereken önemli hususlardan biri bireylerin evlenmeyi düşündükleri kişilerde aradıkları kişisel ve sosyo-kültürel özelliklerdir.

Evliliklerde sosyo-kültürel tercihlerin zamanla farklılaşması sosyal değişimin yönü hakkında bilgi verir. Bu farklılaşmalar kimi zaman beklenmedik ani dönüşümler şeklinde yaşanabilir. Geçmişten günümüze toplumlarla ilgili yapılan antropolojik ve sosyolojik çalışmalar, tercihlerdeki bu farklılaşmaların aile ve evlilik dinamiklerini ne şekilde etkilediğini ortaya sermektedir. Çalışmada incelediğimiz Beyşehir’de evlenme biçimlerindeki sosyo-kültürel tercihlerin farklılaşması süreci ani kopuşlardan ziyade zaman içinde süreklilik gösteren süreçlerin varlığına işaret etmektedir. Aynı zamanda evlilik ilişkileri ve düğün törenlerinde de değişimin gözlemlenmesi söz konusudur.

Beyşehir’de evlenme biçimlerinde yaşanan değişimlere bakıldığında ilk önce göze çarpan husus, evlilik kararının alınması sürecinde yıllar içinde yaşanan değişimin yönüdür. Buna göre, evlenme kararlarının alınmasında “görücü usulü” gibi ailenin ve etrafın daha çok müdahil olduğu evlenme biçimlerinin yerini giderek bireylerin kendi seçimlerinin belirleyici; menfaatin, maddiyatın, mantığın ve popülaritenin ise referans olduğu evlenme biçimlerine bırakmaktadır.

Bir başka değişim de yıllar içinde eşiyile “komşu ve mahalle çevresi” yoluyla tanışanların sayısı azalırken “okul, kurs, üniversite çevresi”, “iş çevresi” ve “arkadaş çevresi” yoluyla tanışanların sayısının artmasıdır. Eşiyile “aile, akraba çevresi” ile tanıştığını ifade edenlerin sayısı son zamanlarda azalmış görünse de bu tür evliliklerde esasen önemli düzeyde bir değişim gözlenmemektedir. Bu durum, bireylerin en yakın çevreleri olan aile ve akraba üyelerinin, bir başka değişle görücü usulü kalıntılarının evlilik tercihleri üzerinde hala etkili olduğunu göstermektedir. İnternet, sosyal medya ve özellikle de evlilik programları gibi araçlarla tanıştığı kişilerle evlenenlerin sayısı oldukça düşük düzeydedir. Hatta televizyon programı veya internetteki evlilik siteleri, akıllı telefon uygulamaları gibi kanallar aracılığıyla gerçekleşen evlenme biçimlerine araştırmada rastlanılmamıştır.

Evlilik kararı alınmasının ardından evliliğin gerçekleşmesine değin geçen süre birbirine eşlik eden birtakım aşamaların yaşandığı bir süreçtir. Bu süreç boyunca; hem evlilik kararını almış olan çift hem de çiftin aileleri çeşitli vesilelerle bir araya gelerek birbirleri ile tanışma fırsatı bulurlar. Bu dönem tarafların karşılıklı olarak birbirlerine hem maddi ve hem de maddi olmayan talep ve beklentilerini ilettikleri; adeta açık veya kapalı şekilde “pazarlık” yaptıkları bir dönemdir. Bu süreç içerisinde karşılıklı olarak anlaşma sağlandığı ölçüde bir sonraki aşamaya geçilerek evliliğe doğru ilerleme kat edilir. Her bir aşamanın geçilmiş olması bu durumu ifade eden bir tören ile kutlanır. Dolayısıyla, evlilik esasen bir sürecin tamamlanması şeklinde gerçekleşmektedir ki bu süreç aile üyeleri açısından ne kadar olumlu geçerse evliliğin sıhhati de o kadar olumlu olmaktadır. Bu nedenle, bunun bilincinde olan eş adayları ve çocuklarına sözü geçen aileler eş tercihlerinde buna dikkat ederek evlenme biçimlerini belirlemektedirler. Bu bağlamda, Beyşehir’de ailenin evlenme biçimlerinde etkinliği halen devam etmekte ve bunun böyle olması ideal bir evlenme biçimi olarak gerekli görülmektedir.

Beyşehir’de evlenme biçimlerindeki değişimi sosyo-kültürel bağlamda konu alan bu çalışmada Beyşehir’deki evlilik kurumuna ilişkin güncel gelişmeler çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır. İnsanların en temelde sevgi ve bağlılık duygusunu yaşama ihtiyacını karşıladığı aile ve evlilik kurumunun geleceğine ilişkin tartışmalar, sadece Beyşehir’de değil, modernliğin sonuçlarının yaşandığı tüm toplumlarda yapılmaktadır. Beyşehir özelinde son otuz yıldan günümüze belirgin şekilde ortaya çıkan eğilimlere bakıldığında; bireylerin giderek daha ileri yaşlarda evlendikleri, eşlerini yakın çevre dışındakilerden bulma eğiliminin belirginleştiği, evlilik kararını kendilerinin aldıkları ve geçmişe göre daha sık boşandıkları ve/veya yeniden evlendikleri görülmektedir. Bu eğilimler esasen modernleşmeyle yaşanan bireyselleşmenin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bahsi geçen bu gelişmeler Beyşehir’de, başka toplumlarda olduğu gibi ani kopuşlar ve dönüşümler şeklinde yaşanmamaktadır. Dolayısı ile bu eğilimlerin mevcut yönelimde devam edeceği öngörülebilir.

Evleneceği eşini bulmada aile kanalının önemini muhafaza etmesi ve evlilik sürecinde gerçekleştirilen düğün törenlerinin her ne kadar süresi kısalsa da sayısında ve çeşitliliğinde artış olması ise Beyşehir’de evlenme biçimlerinin hayata geçirilişinde gelenekselliğin de devam ettiğini göstermektedir. Buradan yola çıkarak, Beyşehir’de evlilik tercihlerindeki bireyselleşmenin bireyin ailesi ile olan ilişkilerini bütünüyle dışlayan bir özellik göstermediği söylenebilir. Neticede Beyşehir’deki, aile ve evlilik kurumu tercihlerinin ve evlenme biçimlerinin seyri; bir yandan bireyselleşme yönünde değişim eğilimlerini, diğer yandan belirli bir düzeyde gelenekselliği içinde barındıran bir değişim süreci dâhilinde gerçekleşmekte; evlilikler “yakın mekânsal ilişkilerden”, “izole mekânsal ilişkilere” doğru bir değişim göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Adak, Nurşen, (2005). *Toplumun Temel Yapı Taşı: Aile içinde; Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Ed. Sevinç Güçlü, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Akdoğan, Ali, (2004). *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Aktaş, Ali, (1994). *Kırsal Kesimdeki Dönüşüm Sürecinde Alevi Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler*, Cilt:2, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara.
- Akan, Vildan, (2003). *Birey ve Toplum: Sosyolojiye Giriş*, Ed. İhsan Sezal, Martı Yayınevi, Ankara.
- Allen, Francis R. (1971). *Socio-Cultural Dynamics. An Introduction to Social Change*. New York: Macmillan Company.
- Altunışık, Remzi; Coşkun, R; Bayraktaroğlu, S; Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 7. Baskı, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Aslantürk, Zeki; Amman, Tayfun, (2013). *Sosyoloji Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Suavi, (2007). *Antropoloji*, AÖF Yayınları, Yayın No: 912, Eskişehir.
- Aydın, Mustafa, (2011). *Kültür Sosyolojisinin Temel Kavramları*, 2.Basım, Ed. Köksal Alver ve Necmettin Doğan, Hece Yayınları, Ankara.
- Aydın, Mustafa, (2013). “Ailede Çocuk ve Ebeveynle İlişkisi”, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Ed. Mustafa Aydın, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Aydın, Mustafa, (2017). *Değişim Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul.
- Aytaç, Serpil; Bayram, Nuran, (2001). Üniversite Gençliğinin İş ve Eş Seçimindeki Etkin Kriterlerinin Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ile Analizi, *Öneri Dergisi*, 4(16), s.89-100.
- Bacanlı, Hasan, (2001) Eş Tercihleri, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(15), s.7-16.
- Bakırcı, Fatih, (2018). “Uygur Türklerinde Bazı Maddi Kültür Olguları ve Bunların Dini, Siyasi, Sosyo-Kültürel İşlevleri”, 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

- Bal, Hüseyin, (2008). *Kent Sosyolojisi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Balaman, Ali Rıza, (2002). *Evlilik Akrabalık Türleri*, T.C Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Basgm, (2006). *Aile Yapısı Araştırması*, Ed. Mustafa Turgut, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Başdemir, Hasan Yücel, (2010). *Epistemoloji: Temel Metinler*, HayyKitap Yayınevi, Ankara.
- Batmaz, Veysel; İsen, Galip, (2002). *Ben ve Toplum: Sosyal Psikoloji*, 2. Baskı, Om Yayınevi, İstanbul.
- Bayer, Ali, (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), s.101-129.
- Berger, Peter; Luckman, Thomas, (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, Çev. Vefa S. Öğütle, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Beşikçi, İsmail, (1969). *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti*, Doğan Yayınevi, Ankara.
- Blau, P. M. (1963). Critical Remarks on Weber's Theory of Authority. *The American Political Science Review*, 57(2), 305–316.
- Botkin, D. R; Weeks, M. N; Morris, J. E. (2000). Changing marriage role expectations: 1961-1996. *Sex Roles*, 42(9-10), s.933-942.
- Bozkurt, Güvenç, (1984). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Bozkurt, Veysel, (2017). *Değişen Dünyada Sosyoloji Temelleri Kavramlar Kurumlar*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Bulut, Işıl, (1993). *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi*, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Sayı:74, Ankara.
- Burgess Ernest; Locke Harvey, (1953). *The Family*, 2nd Edition, New York, American Book Company, sf. 365.
- Can, İslam (2014). “Moderniteden Postmoderniteye Ailenin Ontolojisi ya da Modern Çekirdek Aile Çerezleşiyor mu?”, *Aile Sosyolojisi Yazıları*, Ed. Mustafa Aydın, Açılım Kitap, İstanbul.

- Canatan, Kadir, (2011) “Aile Kavramının Tanımı”, *Aile Sosyolojisi*, Ed. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul.
- Canel, Azize Nilgün, (2007). “Ailede Problem Çözme, Evlilik Doyumu ve Örnek Bir Grup Çalışmasının Sınanması”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üni. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Celkan, Hikmet Yıldırım, (1991). Beşeri Kültürün Temel Ögesi Aile, *Aile ve Toplum Dergisi*, 1(1), s.77-80.
- Colman, Andrew M., (2003). *Oxford Dictionary of Psychology*, Oxford University Press, New York.
- Coşkun, Ali, (2011). *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Çakır, Sabri, (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:24 s.129-142.
- Çağan, Kenan, (2011). “Ailenin İşlevleri”, *Aile Sosyolojisi*, Ed. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul.
- Çelik, Murat, (2017). “Cevdet Said’de Toplumsal Değişim ve Şiddet İlişkisi”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Davletov, Timur, (2019). “Hakasya İle Türkiye Arasında Sosyo-Kültürel Devamlılık unsuru Olarak Şamanlık”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dellaloğlu, Bekir, (2011). Gelenek Meselesi, *Sosyoloji Dergisi*, 3(22), s.43-46.
- Demirer, Kazım, (2018). “Şuhut İlçesi Kayabelen Köyü Alevilerinde Göç ve Sosyo-Kültürel Değişim”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Demir, Ömer; Acar, Mustafa, (1993), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayın, İstanbul.
- Doğan, İsmail, (2010). *Sosyoloji*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Duvignaud, Jean (1977). *Sosyolojiye Giriş*, Çev. Semih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul.

- Duman, Mehmet Zeki, (2012). Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1(4), s.19-51.
- Ecevit, Yıldız, (2012). Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 9-34.
- Erdentuğ, Aygen, (1990). “Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri”, *Aile Yazıları-1*, Ed. B. Dikeçligil ve A. Çiğdem, Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara.
- Ergün, Mustafa, (1987). *Eğitim ve Toplum, Eğitim Sosyolojisine Giriş*, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya.
- Erkal, Mustafa E., (1995). *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yayınları, İstanbul.
- Erkilet, Alev, (2015). *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları, Sorokin – Parsons – Dahrendorf – Merton*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- Eroğlu, Erol, (2015). Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 50, s.299-308.
- Erol, Nilüfer, (2011). Toplumsal Değişme ve Eğitim: Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar, *Akademik Bakış Dergisi*, 5(9), s.109-122.
- Fichter, Joseph, (2016). *Sosyoloji Nedir?* Çev. Nilgün Çelebi, Anı Yayınları, Ankara.
- Geray, Haluk, (2014). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Giddens, Anthony, (2000). *Sosyoloji*, Çev. Hüseyin Özel, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Giddens, Anthony; Sutton, Philip W., (2016), *Sosyoloji*, Çev. Mesut Şenol, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Gökçe, Birsen, (1990). “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazıları-1*, Ed. B. Dikeçligil, A. Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Bilim Serisi No: 5/1, s.205-223, Ankara.
- Gökçe, Birsen, (1991). “Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Aile Yazıları-4*, Ed. B. Dikeçligil ve A. Çiğdem, Aile Araştırmaları Kurumu, 5/4, Ankara.

- Gökçe, Birsen, (1996). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Gökçe, Birsen, (2011). "Türk Toplumunda Aile Yapısı", *Aile Sosyolojisi*, Ed. A. Kasapoğlu ve N. Karkıner, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Günayer Şenel, Hatice, (2015). "Eş Seçim Kararı", *Evlilik Okulu*, Ed. Haluk Yavuzer, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Güngör, Erol, (2011). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 3. Basım, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul.
- Hamilton, Malcolm B., (1998). *Sociology and the World's Religions*, Macmillan Press, London.
- Haviland, William A., (2008). *Kültürel Antropoloji*, Çev. İ. Deniz Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- İbrahimi, Davud, (1998) "Evlilik Kurumu ve Aileye Yönelik Psiko-Sosyal Hizmetler", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnan, Abdülkadir, (1987). "Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri", *Makaleler ve İncelemeler*, b.2, s.341-349.
- Jacobsohn Peter; Matheny P. Adam, (1962). Mate Selection in Open Marriage Systems, Vanderbilt University, USA, s.104-108.
- Kabaklı Çimen, Latife, (2008), *Türk Töresinde Kadın ve Aile*, Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Kafadar, Osman, (1997). *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, (1993). Türkiye'de Aile Kültürü, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s.49-57.
- Kandiyoti, Deniz, (1984). "Aile Yapısında Değişim ve Süreklilik; Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Türkiye'de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler*, Ed. Türköz Erder, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.
- Kaplan, Ayten, (2013), *Kültürel Müzikoloji*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

- Karataş, Kasım, (2001). Toplumsal Değişme ve Aile, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergi*, 12(2), s.87-96.
- Kaya, Havva Eylem; Yaşar, Ceylan (2021). COVID-19 Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Halleri: Evde Kalan Erkekler, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women's Studies*, Sayı:22, s.1-30.
- Kazancıoğlu, Özlem, (2019). “Modernizmden Postmodernizme Toplumsal Değişme”, Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- Kır, İbrahim, (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), s.381-404.
- Kırkpınar, Leyla, (2001). *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kocadaş, Bekir, (2016). *Toplum Toplumsal Yapı ve Kurumlar*, Doğu Kitap, İstanbul.
- Koçak, Hüseyin, (2016). Teknoloji ve Toplumsal Değişme: Göller Bölgesi, *Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 4(44), s.35-43.
- Kongar, Emre, (2013). *21. Yüzyılda Türkiye- 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, Emre, (2017). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kurt, Abdurrahman, (2012). “Dünden Bugüne Türk Ailesi”, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Mehmet Zencirkıran, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Küçükdürüm, Ezginur, (2019). “Kültürel Değişim Açısından Boşnak Müzik Kültürü: Kütahya Örneği”, Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Maden, Ahmet, (1991). “Çeyiz Geleneği”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Marshall, Gordon, (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

- Mavili, Aliye, (2015), *Ben ve Ailem*, Atlas Akademi Yayınları, Konya.
- Mendras, Henri, (2008). *Sosyolojinin İlkeleri*, Çev. Buket Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nazlı, Serap, (2003), *Aile Danışmanlığı*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Nirun, Nihat, (1991). *Sosyal Dinamik Bünye Analizi*, AKM Yayınları, Ankara.
- Nirun, Nihat, (1994). *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:73, Ankara.
- Okumuş, Ejder, (2009). Toplumsal Değişme ve Din, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(30), s.323-347.
- Oral, Sedef Hilal, (2019). “Kültür Değişimleri Açısından Türkiye’ye Yerleşen Kırım Tatarları (Eskişehir- Ankara Örneği)”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Oskay, Feryal, (1992). Kültürel ve Toplumsal Değişme Konusunda William Fielding Ogburn’un Görüşleri Üzerine Bir Deneme, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 3(13), s.36-47.
- Ozankaya, Özer, (1996). *Toplumbilim*, 9. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Özen, Sevinç, (1987). Aile Kurumuna Bazı Sosyolojik Yaklaşımlar, *Seminer Dergisi*, 1(5), s.267-281.
- Özer, İnan, (2003). *Toplumsal Gelişme/Değişme: Sosyoloji*, Ed. İhsan Sezal, Martı Yayınevi, Ankara.
- Özgüven, Ali, (2012). Sosyal Değişme ve Sosyal Gelişme, *Journal of Social Policy Conferences*, 31. Sayı, 2012/2, s.165-171.
- Özgüven, İbrahim Ethem, (2009). *Evlilik ve Aile Terapisi*, Pdrem Yayınları, Ankara.
- Özgüven, İbrahim Ethem, (2010). *Ailede İletişim ve Yaşam*, Pdrem Yayınları, Ankara.
- Özkan, Recep, (2001). “Aile ve Ailede Kadının Konumu”, *I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özkalp, Enver, (2019). *Sosyolojiye Giriş*, 29. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

- Özteke, İrem H., (2015). “Bağlanma, Eş Seçiminde Sınırlandırıcı İnançlar ve Beden İmgesi Baş Etme Stratejilerinin Romantik İlişkilerde Mükemmeliyetçiliği Yordaması”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Pew Research Center (PRC) (2013). Social and Demographic Trends Project: Love And Marriage, [<http://www.pewsocialtrends.org/2010/11/18/iii-marriage/>], Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.
- Pines, A. M. (1996). *Couple Burnout*, New York / London: Routledge.
- Rapley, Mark, Hansen, Susan, (2006). “Socialization”, *The Cambridge Dictionary of Sociology*, Ed. Bryan S. Turner, Cambridge University Press, New York.
- Ridgeway, C. L.; Diekema, D. (1992). Are gender differences status differences? In C. L. Ridgeway (Ed.), *Gender, interaction, and inequality*, s.157-180, New York: Springer-Verlag.
- Riutort, Philippe, (2017). *Sosyolojiye Giriş Dersleri*, Çev. E. Cenk Gürcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Santrock, J. W. (2014). *Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi*, Çeviri Ed. Galip Yüksel, Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Sarı, Özgür, (2013). “Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı”, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Ed. Mustafa Aydın, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Sarıçiçek, Aybeniz, (2018). *Toplumsal Değişim ve Kuşaklar Arası İlişkiler (Kayseri Örneği)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Saygılı, Sefa, (2000). *Evlilikte Mutluluk Sanatı*, Türdav Yayınevi, İstanbul.
- Sayın, Önal, (1987). Toplumun İşleyişini ve Değişimini Belirleyen Tarihsel Toplumsal Eylemin Özü, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 1(1), s.11-24.
- Sezal, İhsan, (2002). “Toplum ve Aile”, *Sosyolojiye Giriş*, Ed. İhsan Sezal, Martı Yayınları, Ankara.

- Sezen, Lütfi, (2005). Türkiye’de Evlenme Biçimleri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, s.185-195.
- Smith, A. D. (1996). *Toplumsal Değişme Anlayışı*, Çev. Ülgen Oskay, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Sorokin, P. A. (1962). *Social And Cultural Dynamics*, New York: Bedminster Press.
- Sorokin, P. A. (1964). *Sociocultural Causality, Space, Time: A Study Of Referential Principles Of Sociology And Social Science*, New York: Russell and Russell.
- Sorokin, P. A. (1966). *Sociological Theories of Today*, New York: Harper.
- Sorokin, P. A. (1972). *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*, Çev. M. Tunçay, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Sunar, Lütfi, (2012). *Marx ve Weber’de Doğu Toplumlari*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sunar, Lütfi, (2014). Türkiye’de Sosyal Bilimlerde Toplumsal Değişim, *Sosyoloji Dergisi*, 2014/2, 3(29), s.83-116.
- Sunar, Lütfi, (2016). *Türkiye’de Toplumsal Değişim*, Nobel Yayınları, İstanbul.
- Sunar, Lütfi, (2018). *Değişim Sosyolojisi: Kavramlar, Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Şeker, Betül Dilara, (2006). Kente Göç Etmiş Bir Örneklemede Kültüre Uyum (Kültürlenme) Süreçleri, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(2), s.1-31.
- Şimşek, A; Yıldırım, H. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Kitabevi, Ankara.
- Tanilli, Server, (2010), *Uygarlık Tarihi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Tarhan, Nevzat, (2006). *Evlilik Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Teber, Serol, (2003). *Davranışlarımızın Kökeni*, Say Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, Mahmut, (1984). *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Tezcan, Mahmut, (2017). *Sosyolojiye Giriş: Temel Kavramlar*, Anı Yayınları, Ankara.
- TDK, (Türk Dil Kurumu), (1998). *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.

- Tillion, Germaine, (2006). *Harem ve Kuzenler*, Çev. Şirin Tekeli ve Nükhet Sirman, Metis Yayınları, İstanbul.
- Timur, Serim, (1972). *Türkiye’de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Timur, Serim, (1979). “Türkiye’de Aile Yapısını Belirleyicileri”, *Türk Toplumunda Kadın*, Ed. N. Abadan, D. Kandiyoti, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.
- Tokgöz, Esme, (2003). *Toplumsal Değişme ve Eğitim Etkileşimi*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ.
- Tolan, Barlas, (2005). *Sosyoloji*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Tolan, Barlas; İsen, Batmaz, (1991). *Sosyal Psikoloji*, Adım Yayınları, Ankara.
- Turhan, Mümtaz, (1994). *Kültür Değişmeleri*, Marmara Üniversitesi, İFAV Yayınları, İstanbul.
- Uçan, Ali, (2015), *Türk Müzik Kültürü*, Evrensel Müzik ve Yayınevi, Ankara.
- Uygur, Nermin, (2018). *Kültür Kuramı*, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ülken, Hilmi Ziya, (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, İstanbul.
- Ün, Gülşah, (2020). “Osmaniye’de Genç Kadın ve Erkeklerde Görücü Usulü Evliliklerin Sosyal, Kültürel Boyuttan Tercih Edilmesi ve Çiftler Arasındaki Anlaşma Sürecinin İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Ünal, B.; Gülseren, L. (2020). COVID-19 Pandemisinin Görünmeyen Yüzü: Aile İçi Kadına Yönelik Şiddet, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(Ek-1), s.89-94.
- Ünal, Vehbi, (2013). Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), s.588-601.
- Veenhoven, R. (2012). Happiness, also known as “Life satisfaction” and Subjective wellbeing” (Chapter 3) In Land, K. C, Michalos, A. C. and Sirgy, M. J. (Eds.) Handcook of social indicators and quality of life research. New York: Springer Press, s.63-77.

- Vergin, Nur, (1990). “Toplumsal Değişme ve Türkiye’de Aile”, *Aile Yazıları-2*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara.
- Yakupoğlu, M. Mukadder, (1996), *Ahlak ve Şiddet*, Göçebe Yayınları, İstanbul.
- Yalom, Irvin D. (2014). *Nietzsche Ağladığında*, Çev. A. Babacan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı, Mehmet, (2014). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(11), s.209-223.
- Yıldırım, Ayşe, (2013). Ziya Gökalp’te Toplumsal Değişme: Kültür, Uygarlık Tezi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), s.1-20
- Yıldırım, Engin, (1999). *Anthony Giddens’in Yapılanma Teorisi*, Bilgi, (1), s.25-44.
- Yıldırım, Ergün, (2005). Bir Modernite Rüyası: Ailenin Sonu mu? Kütahya Yetiştirme Yurdu Örneği, *Aile ve Toplum Dergisi*, 2(8), s.93-100.
- Yıldırım, Ergün, (2011). “Toplumsal Değişme Sürecinde Aile”, *Aile Sosyolojisi*, Ed. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul.
- Yıldırım, Ergün, (2011). “Aile ve Evlilik Türleri”, *Aile Sosyolojisi*, Ed. Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul.
- Yılmaz, E; Tamam, L; Bal, U. (2015). Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(2), s.221-228.
- Zijderveld, Anton C., (2007). *Sahnelik Toplum: Sosyolojinin Yeniden Tanımlanması*, Çev. Kadir Canatan, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Weber, Max, (2013). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev. Gökhan Rızaoğlu, Oda Yayınları, İstanbul.
- Wiese, Leopold von (1956). “The Sociological Study of Social Change” , Transactions of the Third World Congress of Sociology, Amsterdam: International Sociological Association, s.7-9.

EKLER

EK-1: Görüşme Soru Formu

Bu çalışma; Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi Hasan Kunt tarafından, Doç. Dr. Ferhat Tekin'in danışmanlığında yürütülen “Sosyo-Kültürel Değişme Bağlamında Evlenme Biçimleri: Beyşehir Örneği” adlı tez çalışmasında kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Bu görüşmeden elde edilecek olan veriler sadece bu çalışmada kullanılacaktır.

Beyşehir’de Sosyo-Kültürel Değişmeye İlişkin Sorular

- Toplumsal ve kültürel değişme sizin için ne ifade etmektedir? Bahseder misiniz?
- Beyşehir’de toplumsal ve kültürel değişmeden söz edebilir miyiz?
- Peki, sizce en belirgin toplumsal ve kültürel değişme hangi alanda veya konularda yaşanmaktadır? Açıklar mısınız?
- Beyşehir’in toplumsal hayatında geçmişte görülen ancak şimdilerde unutulmuş veya değişen sosyal ve kültürel; örf, adet, gelenek ve davranışlardan bahseder misiniz?
- İnsanlar arası ilişkilerin geçmişten farklı olduğunu düşünüyor musunuz?
- Kadın ve erkek ilişkilerinin geçmişten farklı olduğunu düşünüyor musunuz?
- Toplumsal ve kültürel değişimleri etkileyen faktörler ve sebepler sizce nelerdir?
- Geçmişten bugüne Beyşehir’de yaşanan toplumsal ve kültürel değişimleri olumlu ve/veya olumsuz olarak değerlendirdiğinizde Beyşehir’in toplumsal hayatını nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?

Beyşehir’de Aile ve Evlilik Kurumuna İlişkin Sorular

- Aile ve evlilik sizin için ne ifade ediyor? Bahseder misiniz?
- Beyşehir’deki ailelerin yapısından; anne-baba-çocuk ve akrabalar arası ilişkilerden bahseder misiniz? Geçmişten farklı olduğunu düşünüyor musunuz?
- Peki, ailelerde ve ailevi ilişkilerde gördüğünüz en belirgin değişimler nelerdir?
- Günümüzde evlenme biçimlerinin geçmişten farklı olduğunu düşünüyor musunuz?
- Evlenme biçimlerindeki değişmeyi nasıl açıklarsınız? Evliliklerin değişmesine etki eden ve sebep olan faktörler nelerdir? Biraz bahseder misiniz?

- Evlenme biçimlerindeki değişmeye erkekler mi yoksa kadınlar mı daha çok etki etmektedir? Nasıl, açıkla mısınız?
- Beyşehir’de en sık rastlanan evlenme biçimi nasıldır? Neden?
- Erkeklerin daha çok tercih ettiği evlenme biçimi nasıldır? Neden?
- Kadınların daha çok tercih ettiği evlenme biçimi nasıldır? Neden?
- Evlenme biçimlerinde gördüğünüz değişimin aile ve toplum üzerindeki etkilerini olumlu ve/veya olumsuz olarak değerlendirdiğinizde neler söylemek istersiniz?

Kişisel Sorular

- Aile yapınızdan bahsetmek ister misiniz?
- Kaç kardeşiniz? Anne-babanız sağ mı? Nerede, kiminle yaşıyorlar? Anne-babanız kiminle, nerede, nasıl, kaç yaşlarında ve kaç kez evlenmiş söylemek ister misiniz?
- Evliyseniz ebeveyn olduğunuz kendi aile yapınızdan bahsetmek ister misiniz?
- Kaç çocuğunuz var? Nerede ve kimlerle yaşıyorsunuz?
- Siz; kiminle, nasıl, kaç yaşlarında ve kaç kez evlendiniz bahsetmek ister misiniz?
- Çocuklarınız evli ise onlar kaç yaşlarında nasıl evlendiler bahsetmek ister misiniz?
- Bekârsanız nasıl biriyle, nasıl bir evlenme biçimiyle evlenmeyi istersiniz? Neden?
- Tekrar evlenecek olsanız nasıl bir evlenme biçimiyle evlenmeyi isterdiniz? Neden?
- Eşinizde, gelininizde veya damadınızda olmasını istediğiniz özellikler nelerdir?
- Evlenmek istediğiniz kişinin; maddi durumu, çalışıp-çalışmaması, giyimi kuşamı, eğitimi, ailesinin durumu gibi özelliklerden hangilerine dikkat edersiniz?
- Bunlardan ve benzeri özelliklerden olmazsa olmaz veya olursa olmaz dediğiniz bir özellik var mıdır? Açıkla mısınız?
- Çevrenizde rastladığınız en farklı evlenme biçimi nasıldır?
- Size göre en ideal, olması gereken evlenme biçimi nasıldır?
- Sizin istediğiniz evlenme biçimiyle çocuğunuzun/anne-babanızın istediği evlenme biçimi uyuşmakta mıdır? Neden, açıkla mısınız?
- Anne-babanız evlilik tercihinizde etkili oldu mu veya olmak istiyorlar mı? Neden?
- Sizce hayal edilen evlenme biçimleriyle gerçek hayatta yaşanan evlenme biçimleri birbiriyle örtüşmekte midir? Neden, açıkla mısınız?